

ISSN 2414-5076 (Print)

ISSN 2617-6688 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО
ЖУРНАЛ**

№ 2 (135) 2021

**ОДЕСА
ПНПУ імені К. Д. Ушинського**

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2021-2>

**Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського. Випуск 2 (135). Одеса, 2021. 75 с.**

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського внесено до **категорії «Б»** Переліку наукових фахових видань України
з педагогічних наук зі спеціальностей 011, 012, 013, 014, 015, 016, 231
(наказ МОН України від 17.03.2020 р. № 409)

Свідоцтво про перереєстрацію: КВ №24077-13917 ПР
видане Міністерством юстиції України 19.06.2019 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Богуш А. М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України (Україна)

Заступник головного редактора:

Койчева Т. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Відповідальний редактор:

Буднік А. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ ТА РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Богданова І. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Васильєва Т., доктор, професор (Латвія)

Казанцева Л. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Карпова Е. Е., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Кісіель М., доктор гуманітарних наук, доцент (Польща)

Ковтун О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Копусь О. А., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Курлянд З. Н., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Линенко А. Ф., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Лобанова-Шуніна Т., доктор педагогічних наук, професор (Латвія)

Луцан Н. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Окуневичюте Н. Л., доктор соціальних наук, професор (Литва)

Попова О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Реброва О. Є., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Семенов О. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Садовська Е. Я., доктор технічних наук, що спеціалізується в галузі історії архітектури та збереження пам'яток, професор (Польща)

Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського індексується у таких **базах даних:**

- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
- Google Scholar,
- ULRICHSWEB Global Serials Directory,
- CrossRef,
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN),
- Research Bible (Academic Resource Index),
- Directory of Research Journals Indexing,
- Scilit (The Scientific Literature database),
- WorldCat,
- Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
- Scientific Indexing Services (SIS),
- Directory of Open Access Journals,
- ERICPLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences),
- Base (Bielefeld Academic Search Engine),
- Index Copernicus/ICI Journals Master List,
- Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою Радою
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського» 24.06.2021 р. (Протокол № 10)

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ НЕ НЕСЕ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗМІСТ СТАТЕЙ ТА МОЖЕ НЕ ПОДІЛЯТИ ДУМКУ АВТОРА!

Адреса редакції:

65020 м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26

тел. +38 (048) 718-57-22

E-mail: nv.pnpu@gmail.com

Веб-сайт: <http://nv.pdpu.edu.ua>

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

ISSN 2414-5076 (Print)

ISSN 2617-6688 (Online)

Ministry of Science and Education of Ukraine
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»

SCIENTIFIC BULLETIN

**of SOUTH UKRAINIAN NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY
NAMED AFTER K. D. USHYNKY
JOURNAL**

№ 2 (135) 2021

**ODESA
SUNPU named after K. D. Ushynsky**

DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2021-2>

Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky.
Issue 2 (135). Odesa, 2021. 75 p.

The Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky included into the Ukrainian list of specialized scientific publication, which are authorized to publish the results of dissertation for doctor degree and PhD by decree of Ministry of Education and Science of Ukraine from March 17, 2020 № 409.

Certificate of re-registration of print media: Series KB №24077-13917 ПП
Issued by the Ministry of Justice of Ukraine from June 19, 2019.

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-chief:

Bogush A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor in Chief:

Koycheva T., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Responsible editor:

Budnik A., Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine)

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Bogdanova I., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Karpova E., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kazantseva L., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kisiel M., Doctor of Humanities in Pedagogy, Associate Professor (Poland)

Kopus O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kovtun O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Kurliand Z., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Lobanova-Shunina T., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Latvia)

Lutsan N., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Lynenko A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Okunevičiūtė Neverauskienė L., Doctor of Social Sciences, Professor (Lithuania)

Popova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)

Rebrova O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Sadowska E. J., Doctor of technical sciences specializing in history of architecture and conservation of monuments, Professor (Poland)

Semenog O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)

Vasiljeva T., Doctor oec., Professor (Latvia)

Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky is indexed in these **databases**:

- Vernadsky National Library of Ukraine,
- Google Scholar,
- ULRICHSWEB Global Serials Directory,
- CrossRef,
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN),
- Research Bible (Academic Resource Index),
- Directory of Research Journals Indexing,
- Scilit (The Scientific Literature database),
- WorldCat,
- Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
- Scientific Indexing Services (SIS),
- Directory of Open Access Journals,
- ERICHPLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences),
- Base (Bielefeld Academic Search Engine),
- Index Copernicus/ICI Journals Master List,
- Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Recommended to publishing and disseminating over the Internet by the Academic council
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky» (protocol № 10 from June 24, 2021)

THE EDITORIAL BOARD BEARS NO RESPONSIBILITY FOR THE CONTENT OF THE ARTICLES AND MAY NOT SHARE THE AUTHORS' OPINION!

Editorial office address:

26, Staroportofrankivska St., Odesa, 65020

Tel. +38 (048) 718-57-22

E-mail: nv.pnpu@gmail.com

Web-site: <http://nv.pdpu.edu.ua>

© State institution «South Ukrainian National
Pedagogical University named
after K. D. Ushynsky», 2021

ЗМІСТ

Камала Юніс Гізі Гайбалієва Форми застосування алгоритмів у шкільному навчанні математики	7
Басанець Л. В., Маслоva Т. М. Художня умовність в образотворенні живописом	13
Сорвіров Б. В., Баранов О. М., Западнюк Є. О. Перспективи формування та розвитку ринку освітніх послуг ЄАЕС	23
Карнаух Л. Теоретичне обґрунтування та практична реалізація методики дослідження ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку	27
Богайчук Л. Р., Борисюк З. Д. Сучасний текстиль та інновації у підготовці майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва	34
Єременко Т. Є, Геркєрова О. М., Лук'янченко І. О. Інформаційно-комунікативні технології у формуванні мотивації здобувачів вищої освіти	43
Дарманська І. М., Суховірський О. В. Педагогічні умови ефективної підготовки студентів магістратури	52
Тадеуш О. Х., Ємельянова Д. В., Беженар А. О., Яцура М. М., Гамарник А. М. Розв'язування шкільних олімпіадних задач як засіб якісної професійної підготовки майбутніх учителів фізики	60
Гордієнко Т. В., Дубровська Л. О., Дубровський В. Л. Форми та методи інклюзивного навчання на уроках математики в початковій школі	68

CONTENT

Kamala Gaybaliyeva Yunis	
Forms of application of algorithms in school mathematics teaching	7
Basanets L., Maslova T.	
Artistic conventionality in painting	13
Sorvirov B., Baranov Al., Zapadnyuk Ev.	
Prospects for the formation and development of the EAEU educational services market	23
Karnaukh L.	
Theoretical substantiation and practical implementation of the methodology of research related to completed gender socialisation of senior pre-schoolers	27
Bohaychuk L., Borysiuk Z.	
Modern textiles and innovations in the training of future specialists in the sphere of decorative and applied arts	34
Yeremenko T., Gerkerova Ol., Lukyanchenko Ir.	
University students' motivation development via digital technologies	43
Darmanska Ir., Sukhovirskyi Ol.	
Pedagogical Conditions of Effective Training of Master Degree Students	52
Tadeush Ol., Yemelyanova D., Bezhenar An., Yatsura M., Gamarnyk An.	
Solving school Olympiad problems as a means of quality profession-oriented training of future Physics teachers	60
Hordienko T., Dubrovska L., Dubrovsky V.	
Forms and methods of inclusive work in mathematics lessons in primary school	68

Forms of application of algorithms in school mathematics teaching

Kamala Gaybaliyeva Yunis¹

Ganja State University, Ganja, Azerbaijan

E-mail: rahimr0909@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8336-1773>

As for the qualitative definition of the theoretical structure of the concept of algorithm, obtained by building a system of its study on the basis of component analysis in the article, it should be completed by studying the types of algorithmic processes. Three common types of such processes (linear, branching and recursive) play a slightly different role here. The first two types are somewhat simple, as we tried to show in Example 1, it would be natural to use them in the study of the components of the algorithm. Recursive processes can be applied to the play of already separated concepts. There are plenty of examples in various sections of Algebra, such as the "sequences" section, in particular. Finding the approximate value of an expression using the Heron formula can be a good example of recursive processes. The purpose of the research is to develop a methodological system that identifies opportunities to improve the quality of integrated mathematics teaching in V-IX grades and connect it with computer technology as well as identifies ways to apply it in the learning process.

Textbooks often show the performance of a particular action on a few specific examples. We come across different situations here. Sometimes the rule is stated after the solution of the work, and sometimes the work is considered after the expression of the rule. The third case is possible, there is no definition of the rule in the textbook, but specific examples of the application of the formed algorithm are considered. This is quite common in school textbooks, especially when considering complex algorithms. In such cases, it is accepted to call the solutions of the studies as examples. The sample solution must meet certain requirements. Let's separate some of them from the point of view of the formed algorithm: the most characteristic cases of the considered type of problem should be considered; numerical data should be selected in such a way that the necessary calculations can be performed orally in order to draw students' attention to the sequence of elementary operations that make up the steps of the formed algorithm. If the problem-solving example meets these requirements, then the type of problem assigned to it can be considered as an algorithm for solving the problem. If, depending on the initial data, there are several fundamentally different cases of problem solving, it is necessary to consider examples of problem solving for each such case.

Keywords: algorithmic culture, algorithmic descriptive languages, block diagrams, equations, tables, algebra textbooks

Introduction. None of the modern Algebra classes we know has any of the features listed above that implement an algorithmic line. This is reflected in the characteristics of his condition in school algebra. An important concept of the algorithmic line is the algorithm, which is separated at the end of the course and is essentially alone (block diagrams perform only the function of illustration, ideas about the program and algorithmic language are given in the introductory plan). The concept of algorithm does not last long as a subject of study. It is mainly used as a term that combines several synonyms: rule, sequence of actions, etc. The most characteristic feature of the algorithmic line is the pre-deduction of the algorithm, which is carried out through the organisation of the study of materials of another line.

Formulation of the problem. Most of the content-methodological lines presented for methodical research of school algebraic materials correspond to each other in a number of relations. The most important of the common features is the early separation of the concept (or group of concepts) in each line and the duration of its development in the course as a subject of study; formation of a system of concepts that reveals the content of this line; establishing multifaceted relationships within this system.

Other lines, such as the application line, have similar characteristics. The fact that this line belongs to one of the two groups described here is of particular importance for the application of methodological problems related to this line. Considering that they include traditionally, methodologically deeply studied materials, let us call the first group of lines classic and the second one modern.

It should be noted that the fact that the lines belong to one of these groups is its relative characteristic. It depends on a number of reasons, in particular the timing of the creation of the analysed teaching aids and the nature of the implementation of the content of the line studied in them. For example, until the 1950s, the functional line could be considered modern due to the nature of its manifestation in the school algebra course. When it comes to the algorithmic line, we encounter a similar situation. Turning it into a classic line of Algebra can be a matter of the near future.

¹ Senior Lecturer of the "General Mathematics" Department of Ganja State University, PhD student

Latest research and analysis of publications: V. M. Monakhov, M. P. Lapchik, A. P. Yershov, N. F. Tamzina, A. S. Adigozalov, A. G. Palangov, R. Z. Humbataliyev and others from foreign researchers or directly related to our problem, i.e. the quality of Mathematics teaching using algorithm descriptions and conducted research to increase efficiency, or developed valuable scientific and methodological tools on computerisation and programming. They studied the application of computers and calculators in Mathematics teaching.

Research objectives:

1. Substantiate the need for regular application of descriptive tools of algorithms, which are the basis of computer programming, in the teaching of Mathematics in V-IX grades;
2. Research of dissertations, educational-methodical literature devoted to the application of algorithms in Mathematics teaching;
3. To study the school experience, to study the situation in terms of the application of the descriptive means of the algorithm in the teaching of Mathematics;
4. Determining the superiority of algorithms in the learning process over other descriptive means of block diagram description;
5. Development of technology for algorithmic construction of Mathematics teaching in V-IX grades;
6. Experimental testing of the established technology in secondary schools;

The methodological basis of the research is a set of methods, principles, tools and theoretical provisions applied in order to study, understand and change pedagogical facts, events and processes.

The main part. As for modern lines, the choice of material is a serious issue at the time of the formation of the content of these lines. According to the essence of the description of modern lines, "the appropriate material can be specific to the basic concept of such a line only at the end of the course.

2. The development of algorithmic theory was accompanied by a careful analysis of the nature of algorithms and their importance in mathematics. In the course of the research, several components of the concept of algorithm were separated: discreteness, determinism, efficiency, mass, finite certainty. As a result, two concepts emerged: substantive and formal, which are interrelated with Turing's thesis, which confirms their content equivalence. The use of the concept of algorithm is widespread in the didactic and methodological literature.

3. Methodologically important work is to conduct component analysis using the allocated components and to develop a system for studying the algorithmic line of the school Algebra course. Materials for organising the preparation for the concept of algorithm can be several calculation procedures. Consider a specific example (Studying the basics of computer science and computer technology, 1985:191).

Example 1. The method of addition of equations and its use for solving a system of two unknown linear equations. Let us describe the algorithm underlying this method. Let us denote it by A. Our goal is to distribute this description over the components of the concept of algorithm and to show the possibilities of using such a description in the study of the method considered in the school algebra course. The discreteness of the algorithm assumes that A is divided into a finite number of elementary procedures (operators).

Each operator is considered an indivisible operation in the description of the given algorithm.

$$\begin{cases} \alpha_1 x + \alpha_2 y = \alpha_3 \\ b_1 x + b_2 y = b_3 \end{cases}$$

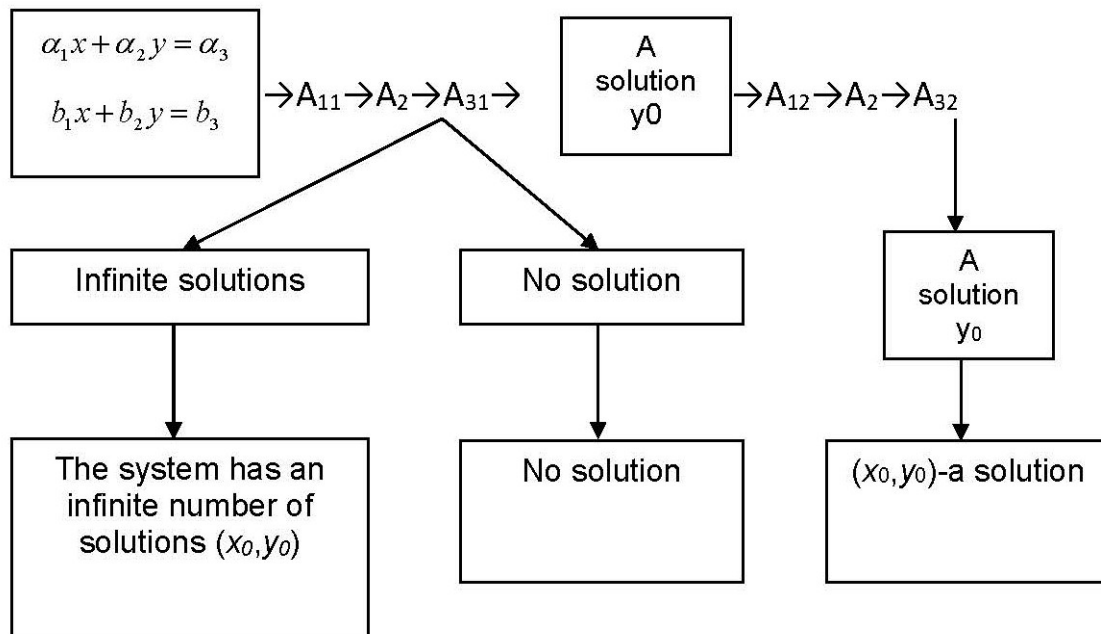
Let us show the list of operators.

Addition of A_2 equations and reduction of the obtained equation to an unknown linear equation.

Solution of linear equations $A_{3k} ay = b$ ($k = 1$) and $ax = b$ ($k = 2$).

The operations on algorithm A are performed in several cycles. Each time is the execution of one of the operators A_{11}, \dots, A_{32} in the numbers indicated at the beginning of the execution of the time. The determinism of A means that the order of execution of the time determines the choice of the operator for the next time, depending on the result obtained from the previous one in completely logical terms. Algorithm A can be represented in the following scheme (block diagram): (Lapchik, 2001:624).

The effectiveness of Algorithm A is manifested in the fact that any system receives a response from a given class of finite number of cycles. It is obvious that A_{11}, \dots, A_{32} implies the efficiency of each of the operators. The description of the set of incoming data and the forms of presentation of the answer is a necessary part of the algorithm. The description of the data is as follows: $(a_1, a_2, a_3, b_1, b_2, b_3)$ - a sequence of numbers that enters the numerical domains known from the algebraic course and is written in the form adopted for these domains. In this case, the numbers a_1, a_2, b_1, b_2 are not equal to zero (Palangov, 2000:25).

The finite certainty is a condition for the description method of the algorithm. There should be no vague indications in the description, so that "and so on", "in a similar way" and so on should not be allowed in our speech to clarify them.

From the shown effect of algorithm A, taking into account some of the methods of studying the description of a system of linear equations with this algorithm.

Discretion. At the beginning of the study of the addition method, the importance of the operators used in this algorithm should be indicated.

Determining is necessary to clarify the role of each of the operators in the process of studying the topic, i. e. the logic of the algorithm. It is necessary to consider different ways of transition of the block diagram of the algorithm on examples. This work leads to the following types of tasks:

A₁₁ - A₂ - A₃₁ - an infinite number of solutions

A₁₁ - A₂ - A₃₁ – no solution

A₁₁ - A₂ - A₃₁ - A₁₂ - A₂ - A₃₂ a solution.

Efficiency. It manifests itself when studying the effect of initial data on the response.

Mass. The coefficients of the equations can be divided into several examples when they enter different numerical domains. In this case, in the solution process, it is necessary to draw students' attention to the uniformity of steps (tactics of algorithms).

Inability to be finite. This component manifests itself in the course of a brief final description of the studied solution method of a system of linear equations.

The training can cover one of two aspects in the methodology for detecting the components of Algorithm A: the study of specific procedures or the gradual formation of ideas about the general features of all such procedures (Demidovich, 1976: 46-51).

Algorithmic lines. The relevance of Algebra to modern lines and the need to use them in this regard place some limitations on the nature and development of algorithmic ideas in the study of non-specific material for much of the course.

Once again, it is clear that, as a rule, the same operation is performed in several ways.

Example 2. Special cases of solutions of systems of linear equations. Let's solve the system of equations;

$$\begin{array}{lll}
 \text{A)} \{-7x+2y=3 & \text{b)} \{7x+2y=3 & \text{c)} \{2y=5 \\
 & \{12x+4y=8 & \{7-4y= -1 & \{3x+3y=7
 \end{array}$$

a) It is convenient to start the solution of the system not with the help of algorithm A, but with the method based on it. In this case, it is enough to take the numbers 2 and 1 to remove y as an additional multiplication.

b) The first variable can be eliminated to solve the system, in which case the subtraction of the equations can be used instead of the addition of the equations. c) The system does not belong to the domain of algorithm A, because then a₁ = 0. The substitution method is used to solve it (Kabanova-Meller, 1986:288).

It should be noted that the reason for the introduction of constraints on the coefficients of the system in algorithm A is the desire to simplify its structure. In principle, in a special case, as discussed in Example 2, it complicates the given algorithm. It can also be combined with the Gaussian method and an algorithm that implements the method of substitution of the solution of a system of linear equations. However, it is as difficult as it seems to be "algorithmically" consistent in a school algebra course. This algorithm cannot be significantly expanded without complicating its structure (Algebra: Trial textbook for the 6th grade of secondary school, 1985:206).

From the above, it can be concluded that algorithms with a specific method should be used not in isolation in the Algebra course, but in the context of certain topics with other methods (although many of the methods in such blocks are algorithmic in nature, only some of them have algorithmic extensions).

For example, the line of equations and inequalities can be described by the algorithmic extension to describe the general features of the solution of several classes of equations written in a certain "canonical" form. The concept of an algorithm is not enough to describe the process of bringing it to such a canonical form. Another mathematical concept (calculation concept) is used here.

The difference between an algorithm and a calculation that is important in a given case is that an algorithm is a system of commands that oblige you to perform a certain action when certain conditions are met, and a calculation is a system of permissions for such use. An example of a calculation can be a system of properties of the name of arithmetic operations when applied to issues related to the transformation of expressions. In such tasks, the answer is not always predetermined, and if the answer is one-sided, it may be a non-one-sided solution (Zinchenko, 1997:3-16).

However, if the task of simplification is to bring it to a canonical form, the uncertainty of the answer disappears. Therefore, operators can be used to write algorithms in the form of "bring the expression (equation) to the canonical form." Algorithms used by such operators in algebra textbooks already appear in the solution of one-degree equations. For example, in the textbook (Adigozalov, 1996), the following description of the process of solving such equations is given: "for this; 1) move the variable input limits to the left and the variable input limits to the right. 2) To correct similar limits, it is necessary to divide both sides of the equation by the product if the coefficient is different from zero. In this description, two types of operators are distinguished: operators that bring the normal form (transfer of limits from one side to the other; explanation of similar limits) and operations with the normal form (division of both sides of the equation by the coefficient of the unknown). Thus, this algorithm is the simplest type of linear binary construction.

It can be assumed that it is expedient to start the activity on separation of the components of the concept of algorithm on the example of simple processes of algorithmic nature (Kastornov, 1978:23).

Let's go back to Example 1 and note that the method used in Algorithm A has an independent content. Its field of application is slightly wider than the two-variable linear system. Obviously, the addition method (as well as the substitution method) must be distinguished from any of the algorithms in which these methods are used. For example, the system (*) is easily solved outside the relationship with the theory of systems of three-variable linear equations by the method of addition.

$$\left\{ \begin{array}{l} x + y = 1 \\ x + p = 1 \\ y + p = 1 \end{array} \right\}$$

It is not considered in school Algebra. The scope of application of the operators of a particular algorithm is the transfer, which is a psychological phenomenon in situations where the application of a more extensive method than the first algorithm. The peculiarity of the use of transfer, which is applied to the expansion of the content of the algorithmic line of algebra, is that it can be carried out in a situation that is fully understood by students. The separation of the addition method from the algorithm can be organized as follows: when considering a finite component, it should be noted that the importance of the operator A2 is to reduce the number of variables in the obtained equation compared to a given system, then to solve a system of equations algorithm should be used outside of algorithm A, and the addition of equations should be recorded as an independent procedure. The transfer takes on a logical rationale for the propositions: the sum of the equations is the logical result of the given system (Adigozalov, 1996:100-105).

As the habits of applying algorithms are formed, the activity on its implementation expands. This means that students gain the ability to imagine the algorithm as potentially fulfilled without actually implementing it.

An extended algorithm can be used as an operator in another particular algorithm; for example, A_{31} and A_{32} are broad algorithms for solving linear equations with one variable (Hamidov, 1999:25).

Approbation of research results. The main provisions of the article are reflected in the author's theses submitted to scientific conferences in Azerbaijan and abroad, as well as in scientific articles published in various journals in Azerbaijan and abroad.

Conclusion. We come to the conclusion as follows: the algorithmic line of school Algebra can be realised through the obscure formation of the concept of algorithm on traditional procedural materials of algorithmic type. This material is used to formulate the components of the algorithm concept by considering the specific receptions of the operating blocks.

These receptions include:

- the study of two-dimensional algorithms, including the conversion of the canonical image (1) and the subsequent transformations of the canonical image (2);
- inclusion of the algorithm in the operating block;
- the use of a transfer with a wider field of application to separate it from the main method of the algorithm;
- sequential transformations that allow the use of algorithms as operators in more complex algorithms.

The use of the proposed methods of studying the operating blocks in the system of expansion of algorithmic ideas can be considered as the basis for the inclusion of the algorithmic line in school algebraic materials.

However, in addition to these systems, there are many motivations for preparation for this course and for clarifying the content of the algorithm concept.

4. Finally, let us focus on the issues of further expansion of the content of the algorithmic line. Such an extension provides an idea of both the theoretical structure of the concept of algorithm and the style of its use in applications.

The fact that this concept is reflected in the school Mathematics course significantly strengthens the direction of application of the course. Thus, it plays a crucial role in the theoretical understanding of the use of modern computer technology.

As for the qualitative definition of the theoretical structure of the concept of algorithm, obtained by building a system of its study on the basis of component analysis, it should be completed by studying the types of algorithmic processes. Three common types of such processes (linear, branching and recursive) play a slightly different role here. The first two types are somewhat simple, as we tried to show in Example 1, it would be natural to use them in the study of the components of the algorithm. Recursive processes can be applied to the play of already separated concepts. There are enough examples in various sections of Algebra, for example, in the section "Sequences", in particular, finding the approximate value of the expression \sqrt{a} with the help of the Heron formula can be a good example of recursive processes (Demidovich, 1976: 41-56).

The basis of the application of the algorithmic line is the creation of ideas about the programming of computational processes. It should be noted that the ideas of the implementation of the algorithmic line have a wide range of applications in the materials of the main course of school Algebra. In particular, the study of a number of problems of school algebra with the help of a programmed microcomputer creates opportunities to increase the role of calculations (Studying the basics of informatics and computer technology in the secondary school: experience and prospects, 1987:192).

References

Adigozalov, A.S, & Tagiyeva, S.C. (1996). Algorithmic approach in mathematics teaching as a means of improving the quality of mastering. *Issues of improving mathematics teaching in higher pedagogical and secondary schools*. Baku., ADPU, pp, 100-105 [in English].

Algebra: Trial textbook for the 6th grade of secondary school (1985). Ed. Sh.A.Alimov, Yu.M. Kolyagin, MISHabunin; under the supervision of A.N. Tikhonov. M.: Education.

Demidovich, N.B, & Monakhov, V.M. (1976). Calculation algorithms. *Mathematics at school*. Vols., 4, pp. 46-51 [in English].

Hamidov, S.S. (1999). Methods of teaching computers to students of higher pedagogical schools: *Extended abstract of candidate's thesis*. Baku.

Kabanova-Meller, E.N. (1986). *Formation of methods of mental activity and mental development of students*. Moscow: Education [in English].

Kastornov, A.F. (1978). *Study assignments for students on the use of block - diagrams in the course of*

6 grades of algebra: Scientific Research Institute of SMO APN USSR.

Lapchik, M.P. (2001). *Methods of teaching informatics: textbook for students*. Ped. Universities Ed. M.P. Lapchik, I.G. Semakin, E.K. Henner; under the general ed. M.P. Lapchik. M. Ed. Center Academy [in English].

Palangov, A.G. (2000). *Computer usage rules (Windows-98)*. Baku, ADPU

Studying the basics of computer science and computer technology. (1985). Method. manual for teachers and teachers of environments. study. institutions. 2 v, Part 1. / A.P. Ershov, V.M. Monakhov, A.A. Kuznetsov and others; Ed. A.P. Ershova, V.M. Monakhova. M.: Education.

Studying the basics of informatics and computer technology in the secondary school: experience and prospects (1987). Comp. VM Monakhov and others. Education. Moscow.

Zinchenko, V.P. (1997). Goals and values of education/ *Pedagogy*, M, Vols. 5, pp. 3-16.

Форми застосування алгоритмів у шкільному навчанні математики

Камала Юніс Гізі Гайбалієва²

Гяндзьський державний університет, Гянджа, Азербайджан

Окреслено якісне визначення теоретичної структури поняття алгоритму, отриманого шляхом побудови системи його вивчення на основі компонентного аналізу в статті, доведено, що його необхідно доповнити вивченням типів алгоритмічних процесів. Три поширені типи таких процесів (лінійний, розгалужений та рекурсивний) тут відіграють дещо іншу роль. Перші два типи прості, як намагалися продемонструвати на прикладі 1, природно було б використовувати їх при вивченні компонентів алгоритму. Рекурсивні процеси можна застосувати до гри вже відокремлених понять. Є безліч прикладів у різних розділах алгебри, таких як розділ "послідовності", зокрема, знаходження приблизного значення виразу за допомогою формули Герона може бути прикладом рекурсивних процесів. Метою дослідження є розробка методологічної системи, яка визначає можливості підвищення якості інтегрованого викладання математики у V-IX класах та пов'язує його з комп'ютерними технологіями та визначає шляхи її застосування в процесі навчання.

Підручники часто показують виконання певної дії на кількох конкретних прикладах. Іноді правило викладається після розв'язання твору, а іноді твір розглядається після вираження правила. Третій випадок можливий, у підручнику немає визначення правила, але розглядаються конкретні приклади застосування сформованого алгоритму. Це досить часто зустрічається у шкільних підручниках, особливо при розгляді складних алгоритмів. Тоді прийнято називати рішення досліджень прикладами. Зразок розчину повинен відповідати певним вимогам. Виділимо деякі з них з точки зору сформованого алгоритму: слід розглянути найбільш характерні випадки розглянутого типу задач; числові дані слід добирати так, щоб необхідні обчислення могли виконуватися усно, щоб привернути увагу учнів до послідовності елементарних операцій, що складають етапи сформованого алгоритму. Якщо приклад вирішення проблеми відповідає цим вимогам, то тип задачі, яку йому призначено, можна розглядати як алгоритм вирішення проблеми. Якщо, залежно від вихідних даних, існує кілька принципово різних випадків вирішення проблем, необхідно розглянути приклади вирішення проблем для кожного такого випадку.

Ключові слова: алгоритмічна культура, алгоритмічні мови опису, блок-схеми, рівняння, таблиці, підручники з алгебри

Accepted: May 12, 2021

² старший викладач кафедри "Загальної математики" Гяндзьського державного університету, аспірант

Художня умовність в образотворенні живописом

Басанець Лука Валерійович¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: bassa.net@ukr.net

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3407-5572>

Маслова Тетяна Миколаївна²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: tanikaoil@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-8893-3352>

Зміст статті зосереджений на теоретичному значенні художньої умовності, чия фундаментальна роль в образотворенні живописом незаперечна і потребує не лише ознайомлення, а й ретельного вивчення. Трудомістким етапом цього процесу є засвоєння складної і об'ємної морфології художньої умовності та брак літературних джерел щодо її ознак в образотворчому мистецтві, зокрема, в живописі, який є головним об'єктом нашої уваги.

Стаття – а) пропонує запровадження 3 етапів вивчення умовності на початкових стадіях навчання з докладним описом загальних положень щодо художньої умовності, для забезпечення в подальшому безконфліктного процесу оволодіння складним масивом знань; б) здійснює виокремлення із загальної кількості інформації того, що стосується художньої умовності в образотворчому мистецтві, акцентуючи її наявність у живописі. Реалізує намір доповнення інформації щодо художньої умовності аналізом видових і жанрових показників живопису.

Системне вивчення художньої умовності стає актуальним фактом допомоги в збагаченні рівня професійної грамотності студентів – майбутніх викладачів і художників-практиків.

Ключові слова: умовність, художня умовність, образотворення, живопис, засоби творення, форма, зміст, образ, художнє узагальнення.

Вступ. Сучасні реформи української освіти торкнулися й професійної спрямованості художньо-графічних факультетів педагогічних університетів. Актуалізація змін в освітніх реаліях спрямована не лише на вдосконалення самого процесу навчання, а й на необхідність перегляду всієї системи базових (професійних) знань – від максимуму теоретичної обізнаності до її позитивного використання у практичній сфері.

Існують деякі теоретичні положення образотворення, вивчення і засвоєння яких у процесі художньої освіти донедавна вважалися зайвим і недоцільними, хоча їх теоретична спрямованість була і залишається вагомим складником творення художнього образу. Одне з них – умовність – образний складник мистецтва, який виникає у процесі його творення і в подальшому стає невід'ємним складником його характеристики. Умовність у мистецтві – це художня умовність.

Всі відомі світу види мистецтва існують виключно за рахунок штучної можливості віддзеркалення дійсності, де автором емпірично закладається певна міра умовності. В широкому сенсі – зміст художньої умовності визначається наявною розбіжністю художньої картини світу з об'єктивною реальністю, з тим варіантом, який спродукував митець, бо «...художнє творення є саме таким лише в тому сенсі, в якому воно не реальне» (Ортега-И-Гассет, 1991: 224).

За більше, ніж півстолітню увагу дослідників художньої умовності, як теоретичного феномену мистецтва, було виокремлено важливі складники і типи художньої умовності, що створило можливість гнучкого засвоєння понятійного апарату, і з його допомогою дістатися глибинних знань у проблематиці дійсного і уявного, бажаного і випадкового в мистецтві, орієнтуючись переважно на літературу, театр і кіно. Образотворче мистецтво і зокрема, живопис довгі роки не входили до сфери зацікавленості як носії об'єктивно умовного. І лише в останні роки цей процес набув певної динаміки. Пояснюючи векторну

¹ старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

² викладач кафедри образотворчого мистецтва Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

спрямованість саме на мистецтво живопису, спираємося на головну доречність – широку приязнь до нього студентської аудиторії (незважаючи на фахову орієнтацію кафедр художньо-графічного факультету (далі – ХГФ)), як чинник виключно професійний і водночас підвищення рівня власної компетенції.

Мета та завдання дослідження: Враховуючи відсутність традиції вивчення художньої умовності, як невід’ємного чинника мистецтва в практиці ХГФ і бажання ввести її до процесу пізнання, розробити зручну схему ознайомлення і оволодіння матеріалом задля забезпечення первісними теоретичними знаннями і усвідомленими навичками їх використання в практичній і самостійній діяльності здобувачів. Завдання дослідження:

– емпірико-теоретичним аналізом виокремити з наявного об’єму літературних джерел ті, які складають понятійну основу умовності, задля початкового знайомства здобувачів із суттєвою значущістю цього явища і його ролі в образотворенні;

– у процесі ознайомлення з матеріалом, акцентувати на художній умовності в галузі живопису, що окремо висвітлювалося вкрай недостатньо;

– обґрунтувати необхідність вивчення теорії художньої умовності для удосконалення професійної компетентності студентів ХГФ як майбутніх викладачів образотворчого мистецтва і художників-практиків.

Матеріали та методи дослідження. Існування розбіжностей між реально існуючим у природі і штучно створеним (відірваним від природи) цікавило філософський дискурс ще в античні часи. Так, Аристотель визнавав умовне розуміння культури, яку називав «вторинною натурою», де будь-яке мистецтво і виховання має мету додати того, чого не вистачає природі». Стверджував про те, що «...дехто часто наслідує, використовуючи під час зображення фарбами і формами, інші навичками, а інші голосом...» (Аристотель, 1968: 627, 646). Подібне розглядали й представники доби «Просвітництва». Ж.-Ж. Руссо один із перших серед своїх сучасників визнав відрив культурної умовності від природи (Руссо, 2001). Умовність як факт дійсності знаходимо в працях філософів XVIII ст. – Е. Канта, Ф. Шиллера. Г. Гегель визначав умовність «необхідне для мистецтва обмеження» (Гегель, 1968: 44). У XX столітті іспанець Ортега-І-Гассет (Ортега-І-Гассет, 1991: 218-259, 309-350), за ним Й. Гейзинга звернули увагу на зв’язок мистецтва з грою (достатньо умовною дією щодо художньої творчості), підтримавши відому «теорію гри» Ф. Шиллера.

Поет і критик М. Кузмін у 1923, перший у радянському літературознавстві задумався над питанням: чи є мистецтво наслідуванням природи? В наведених текстах з античних авторів він порівнював реальність природного оточення з літературним описом і довів, що схожість умовна, бо існують розбіжності між текстами і реальним існуючим світом (Кузмін, 1923:6).

Незважаючи на певну ідеологічну тенденційність, неоціненний внесок в наявну проблематику теорії умовності у другій половині XX ст. внесли ветерани радянського літературознавства, філософії, які заклали основи наукового вивчення проблеми, і праці яких не втратили свою актуальність сьогодні. Вчені (Т. А. Аскеров, Ф. Т. Мартинов, Г. З. Апресян, А. А. Михайлова) були дотичними до розробки і пояснень ключових складників умовності – факт-вигадка-домисел та пошуків типів умовності, теорія яких була обґрунтована А. А. Михайловою (Михайлова, 1970), А. А. Огановим (Оганов, 2001), доповнена В. А. Дмитрієвим, Е. І. Ковтуном, А. С. Кармінім.

Важливі питання сприйняття і розуміння мистецтва, що безпосередньо залежить від міри художньої умовності, знаходимо в працях інших учених (Ю. Лотмана, І. Поспелова, Ю. Борева, А. Пилипенко, К. Разлогової, А. Флієра, М. Епштейна). Всі вони дотримувалися позиції, що некваліфіковане ставлення до міри умовності та подвійне розуміння умовного і безумовного здатне привести до хибного сприйняття твору. Ця обставина небезпечна щодо ототожнювання мистецьких «текстів» твору з реальним світом (відома фраза «як у житті!»), що апіорі суперечить головним ознаками художньої умовності, хоча може існувати як форма суто індивідуального емоційного враження. Певного пріоритету у вивченні і поясненні умовності як художньої категорії справедливо надати Ю. М. Лотману, який визначив мистецтво як «...найбільш розвинений простір умовної реальності» (Лотман, 2000: 40).

Б. А. Успенський, розглядаючи поняття «художній твір» і складники його умовності, перший наблизився до створення цілісної морфологічної картини, намагаючись визначити рівні, які стверджують існування художнього твору як такого (Успенський, 1995: 232-237).

До вивчення важливих питань із художньої умовності доклали зусиль, як було зазначено вище, вчені з філології, літературознавства, дослідники театру і кіно. Більшість із них лише подекуди

торкалась образотворчого мистецтва, головним чином щодо першого типу художньої умовності, як доказу наявності специфічних засобів творення, наприклад, фарби, двомірність площини у живописі і графіці, об'єму в скульптурі, статика і візуальні ілюзії динаміки і рухів. Ситуація майже не змінилася в наш час, хоча існують намагання її виправити. Так, до деяких аспектів теорії живопису зверталися Н. І. Садова (Садова, 2013.) та Є. А. Хижняк (Хижняк, 2014), акцентуючи важливість вибору професійних засобів творення задля досягнення самоцінного існування художнього твору і особливої ролі у створенні цього ефекту саме художньої умовності. Будучи викладачами вони, напевне, перші визнали, що усвідомленість поняття «умовності» студентською аудиторією є чи не найскладнішим сегментом навчання.

Доречно і мотивація деяких дослідників, які практикують у шкільній педагогіці, щодо ствердження необхідності ознайомлення школярів із художньою умовністю, враховуючи можливість більш чіткої обізнаності ними ролі і значення мистецтва, свідомого сприйняття його особливостей і образності, водночас і можливості стимулювання власних тяжінь до самостійної творчості (О. Лазо, В. Піскунов, Г. Вострова).

У відповідності до мети дослідження і матеріалу, який було вивчено, були обрано і **методи дослідження**:

– теоретичні – пошук і вивчення літературних джерел, що складають найбільш вагому професійну орієнтацію в колі питань, які лежать в основі обраної проблематики;

– аналітичні – аналіз та узагальнення наявних ключових понять і типів художньої умовності, порівняння рис подібності ознак умовності в різних мистецтвах – літературній творчості, театрі і образотворчому мистецтві;

– емпіричні – виокремлення із суми характерних ознак художньої умовності в літературній творчості, театрі, образотворчому мистецтві тих, які безпосередньо можуть належати живопису і формувати його візуальну специфіку емоційного впливу на глядача.

Результати дослідження. Вперше до вирішення поставлених завдань було здійснено у групі студентів ХГФ (12 осіб), які на запрошення викладачів зголосилися взяти участь в експерименті з набуття первісних знань з теорії і морфології художньої умовності в образотворчій діяльності, що, як відомо, не входило в коло освітніх програм.

Для цього було використано ознайомчу стратегію таких показників: «спонтанне знайомство», «задоволення короткотривалою інформацією» і «відсутність активного інтересу поза розширеною інформацією». В результаті з'ясовано: запропоновані умови стратегії в кінцевому результаті зустріли активне бажання студентів щодо вивчення художньої умовності в більш широкому об'ємі, підсилене годинами самостійних занять живописом й пленерною практикою, а 9 студентів із 12, виявили ініціативу продовжити експеримент у руслі системного навчання. Означене вище спонукало розробку методики трьохетапного вивчення художньої умовності для набуття студентами додаткових знань і підвищення ними професійної здатності до більш свідомої професійної і творчої самореалізації. Логіка подібної конструкції функціонально виправдала себе з-поміж варіантів «ознайомчої стратегії», аналіз яких відсутній у тексті статті, змусивши зосередитись на пропозиції трьохетапного вивчення художньої умовності як найбільш продуктивного.

У ході дослідження було підтверджено раціональність 3-х етапів процесу вивчення історико-теоретичного курсу «художня умовність», і розроблено стратегію засвоєння навчального матеріалу кожного етапу, враховуючи складність літературного матеріалу та певні труднощі ознайомлення з ним.

Таблиця 1. Схема трьох етапів вивчення художньої умовності.

I	Умовність			
	Первинний тип умовності	Вторинний тип умовності	Третій тип умовності	
II	Художня умовність Живопис			
	Форма і зміст	Форма і образ	Узагальнення	Інші ознаки умовності
III	Творення образу			

I. На першому етапі важливо нагадати студентам деякі факти щодо історії виникнення мистецтва, з якими студент мав бути ознайомлений на настановчій лекції курсу «Історія та теорія мистецтва». Рекомендували акцентувати на питанні випадкових і закономірних форм появи мистецтва, ролі природи і людського чинника в цьому процесі (Еремеев, 1970: 75-103). Важливо також було поглибити увагу на теоретичних положеннях зорового сприйняття традиційних ознак форм, зосереджуючи на сюжеті, змісті і формах живописних творів: статті А. В. Бакушинського (Бакушинский, 1981: 17-48) Р. Арнгейма (Арнхейм 1974: 93-150, 280-343), Х. Ортегі-І-Гассета (Ортега-И-Гассет, 1991: 186-217).

Друга необхідність – ознайомлення з теоретичними тлумаченнями поняття «умовність», а саме, її трактуваннями, що належать різним словниковим виданням. Необхідність цієї дії є доречною, бо умовність, притаманній їй низки незаперечних правил, трактується по-різному, зберігаючи в основі трактувань незаперечність основних правил, пізнати і засвоїти які можна лише методом порівняння текстових варіацій.

Перш ніж торкнутися інформації щодо особливостей художньої умовності в галузі живопису (головної теми), необхідно забезпечити здобувачів знаннями щодо засновничих принципів «умовності», а саме – трьох її типів, де сконцентровано важливі морфологічні ознаки.

Первинний тип умовності стосується видової специфіки мистецтва, яка зумовлена властивістю матеріалу творення, який не тільки тісно пов'язаний із самим матеріалом, а й підпорядковується його фізичним і естетичним якість. Без них художні твори втрачають можливість бути створеними.

Вторинний тип – такий, у якому ознаки художньої умовності є характерними не для всіх видів мистецтв, а являють собою канонізацію сукупностей художніх характеристик пройдешніх епох; у яких наявна здатність висвітлювати ідеї конкретного історичного періоду. На нього активно впливають етнонаціональні традиції: народна обрядовість, особливості міфології, етичність та естетичність уявлень. До вторинного типу умовності також відносяться прикмети синтетичної мови – поєднання культурних здобутків окремих часів, держав, регіонів і створення тим самим нового об'єкта мистецтва (еклектика, еklektизм).

Третій тип умовності – об'єднує все, що створюється авторською волею художника: його художнім баченням, вибором художніх прийомів, здатністю визначити свої параметри міри умовності тощо. Виявлення третього типу умовності є найбільш різноманітними. Вони можуть віддзеркалювати будь-яку метафоричність, асоціативність, експресію, переосмислення як форм життя, так і їх впливів на свідомість людей із здатністю формувати нові уявлення, образи і символи.

II. Другий етап навчання концентрує увагу на образотворенні засобами живопису. Перед тим як приступити до цього сегменту, ми пропонуємо сконцентрувати знання студентів на деяких важливих теоретичних ознаках живопису, з наукових джерел таких авторів: Г. В. Беда (Беда, 1987), Й. Іттен (Иттен, 2000, 2001), Ж. Вібер (Вибер, 2004), щоб набути готовності для сприйняття теоретичного матеріалу щодо художньої умовності.

Як уже йшлося про високий ступінь зацікавленості студентської молоді саме живописом, хоча і не – не лише живописом. Користуючись можливими складниками першого типу умовності, саме живопис володіє максимальною кількістю художніх можливостей, дякуючи широкому спектру кольорового моделювання, ефектному потенціалу світла, синтезу жанрів, прийомів і стилістик, безмежній варіативності формоутворення: від однієї відомої геометричної форми – до максимального їх множення і синтезування, що, доречі, вдало і перспективно запозичено в мистецтві графіки. Сума цих показників збагачує ество (сутність) умовного не лише в образних характеристиках, чи процесі пізнання будь-яких змістових інформацій, а й головує у первісних враженнях зорового і емоційного сприйняття живописного твору, тобто оцінки його формальних ознак.

Шлях вивчення художньої умовності бере свій початок від загальних ознак першого типу. Тут діють добре вивчені теоретичні положення, які впродовж віків, завдяки своїм художнім можливостям, сформували здатність глядачів сприймати зображення з певними психо-емоційними відчуттями, до яких відносимо духовні і душевні переживання з часто-густо пануючою емпірикою гостро-чуттєвих уболівань. У творенні подібного сприйняття живописного твору первісну роль відіграють прикмети класичного набору – колір і колорит, світло і тінь, простір і об'єм, пряма або зворотна перспективи, повітряне середовище – штучно створених професійним умінням автора на двомірній площині художньої основи (полотна, паперу; в архітектурних спорудах – стелі і плафону) у тісному єднанні з його фантазією, особистим, почасти суб'єктивним, сприйняттям довкілля. Від того, з яким умінням художник використовує вищеозначений набір засобів задля появи візуального образу, залежать сюжетно-тематична ясність живописної оповіді, сила емоційної відповіді глядача.

Зауважимо, що зазначений набір складників, що сприяють породженню твору, має умовну основу, оскільки створений не лише штучними матеріалами (фарбами), а й візуально імітує той чи той мотив, який за своїми об'єктивними показниками має незбігання з природою і відокремлює реально існуючий у природі (пейзаж, портрет тощо) від створеного художником. Тобто – своєрідна «копія мотиву», що з'явилась на світ завдяки зусиллям художника, несе певну неподібність реальному, хоча глядач здатний емоційно прийняти зображення за наявне і правдиве. Чому так? – відповідь у наявності феномену «художня умовність» – довічного свідчення розбіжності між реальною дійсністю і художньою картиною світу; між створених автором окремих образів і об'єктивно існуючими. Більш того, живописний твір, який за стилістикою виконання максимально спрямований на відтворення реалістичного і навіть гіперреалістичного мотиву, буде мати прикмети умовності, бо за своїми характеристиками належатиме певним типам умовності, які апіорі є постійними (вічними) показниками. А. А. Оганов, вивчаючи проблему умовності в мистецтві літератури, справедливо зауважив, що «умовність» указує, на певну дистанцію (естетичну, художню) між дійсністю і художнім твором, усвідомлення якої є невід'ємною умовою адекватного сприйняття твору» (Оганов, 2001).

Художня умовність відіграє неабияку роль як у визначенні якості самого живопису (формальне оцінювання), так і в емоційному сприйнятті зовнішніх і внутрішніх символів, змістів, ідей. Умовною силою живописних «текстів», які глядач оцінює суб'єктивно, або вважає власне мислення об'єктивним, формується не лише професійна, а й громадська думка щодо якісних критеріїв художнього твору і навіть матеріальна вартість об'єктів мистецтва. Певні ознаки умовності, які стали незаперечними у просторі людської історії і набули прикмет мистецьких узагальнень, володіють унікальною здатністю презентувати новітні процеси змін традиційних стилістик і художніх напрямків, зафіксованих наочно – від стінописів палеоліту до сучасного постмодернізму і contemporary art (у). Риси умовності в мистецтві різних часів неоднакові, проте побудовані за загальним принципом умовного співвідношення прямих і переносних значень – зміні (деформації) реальності, умисним або запрограмованим відхиленням від зовнішньої правдоподібності. Тобто риси художньої умовності творять/відтворюють найхарактерніші ознаки часу в посиленому варіанті, «збираючи» максимум свідчень щодо тих чи тих художніх прикмет і «методик» їх творення, що вказує на другий тип умовності.

III. Третій етап навчання здійснюється на базі вивчення головних понятійних ознак живопису і змістових критеріїв його видів, і жанрів, де художня умовність завжди відіграє непересічну роль, як у візуальному розпізнанні теми або сюжету, так і в естетичному сприйнятті. Супровідних умовностей безліч: фактичне й уявне, перебільшення і викривлення, узагальнення і навмисне деталізування, символіко-алегоричні і гротескні ознаки, що за різних обставин можуть спрацьовувати як художній метод. Користуючись первинним типом умовності в образотворчому мистецтві, і зокрема, в живописі – ефект сприйняття зображення є зоровим. Від нього цілком залежать «пізнання» художніх умовностей, завдяки яким відбувається глядацьке сприйняття форми зображення, його виразність, відчуття подібності, або розбіжності із життям, про що більш докладно і аргументовано сповіщають праці Р. Арнгейма (Арнхейм, 1974), Н. Волкова (Волков, 1969).

Пропонуємо деякі вагомні складники живопису, найбільш схильні до умовної інтерпретації.

Форма і зміст. Сюжетно-тематична канва у творах живопису цілком залежить його від виду і жанру. Монументальний живопис, або стінопис – найдавніший вид монументального мистецтва. Його зорова і художня характеристика цілком залежить від масштабу архітектурної споруди – екстер'єру і внутрішнього простору – інтер'єру. Сюжети і теми монументального живопису завжди підпорядковані державним потребам, є своєрідними свідченнями будь-яких значних громадських, ідеологічних, релігійних явищ і своїм виникненням здебільшого завдячують дії художньої умовності.

В різні часи людської історії монументальний живопис мав свої власні риси умовності. В античні часи воліли до навмисного імітування внутрішніх об'ємів житлових приміщень – давня Греція, «помпеянські стилі» Римської доби. У православному християнстві настінний розпис релігійних споруд став законодавцем низки варіантів умовно-сюжетних композицій із незаперечними правилами фронтального зображення дієвих персонажів, які втрачали земну опору і нібито ширяли у небесному просторі. Барокові розписи плафонів створювали ілюзію максимальної величч небесного склепіння. У стінописі громадських споруд сьогодення превалюють реалістичні зображення з імітацією просторових рішень і тривимірністю предметних об'єктів.

В тематичній картині, станкового живопису, наприклад, де головні ролі дієвих осіб передбачено самим сюжетом, персонажі і речі завжди несуть ознаки умовності, бо формально існують як вибір художника, зорієнтований на власне творче бачення доречності їх існування в композиції. Це відчуття,

звісно, умовне, бо порушує звичну уяву про відповідність світу реальному або зафіксованому в літературних джерелах. Тематична картина полюбляє першопланові, рідше двопланові композиції, де максимальне наближення героїв до глядача сприяє «усвідомленню» сюжету: його пізнанню і розшифруванню. Класицистичні тенденції академічного живопису, в яких найбільш виразно існувала тематична картина, безумовно тяжіють до реалістичного засобу творення, а емоційність їх сприйняття цілком залежить від автора, від його здатності відчувати сюжетні колізії власною душею з обов'язком адекватного втілення у власному творі. Часто-густо глядач, який недостатньо орієнтується в історико-сюжетних колізіях твору, завдячує позитивному сприйняттю творів саме авторським емоціям, що зафіксовані з певною мірою художньої умовності.

Інша тенденція панує в умовно-фігуративному живописі. Тут умовність змісту і форми, виражені більш відкрито, бо створені засобами стилізації зображення з певними змістовими символами, які виступають об'єднано, демонструючи змістову понятійність і розуміння деформації або стилізації форми, підсилюючи зорову і чуттєву адекватність зображення з його «літературним» наповненням.

Форма і образ. Образна структура в живописі будується за трьома основними елементами, які складають основу живописного твору. Це пошук/вибір композиційного рішення малюнком, бо саме він здатний до мобільних варіацій розміщення зображення в майбутньому живописному творі. Пошук/вибір колірно-колеристичного рішення, що може здійснюватися в окремих етюдах, або безпосередньо на полотні і головне – максимальним вмінням творення тривимірного простору на двовимірній площині полотна. Авторський вибір засобів творення – є чисто умовним, бо корегується або видом живопису, або художньою інтуїцією автора. Відомі формоутворювальні елементи зображення можна умовно розподілити на 3 групи: класичні (академічні), де існують сталі правила і прийоми створення композицій і кольорового рішення, з натяком на ідеальне – умовність, що забезпечує відчуття вищого ніж наявне в дійсності. До цієї групи можна віднести і реалістичну картину, яка за своїми формальними ознаками вийшла з пізнього академізму, змінивши умовність академізму на соціальну значимість сюжетів і подій сучасності, залучивши деякі формальні новації – відкритий мазок, ілюзії світлоповітряного середовища.

До другої групи належить умовно-фігуративний живопис, який входив до мистецтва поступово, завдяки естетично-новаторським пошукам в галузі форми. Він змобілізував суб'єктивні відчуття і бачення, а з тим і фантазії авторів до образних інтерпретацій власних емоцій, або подій, що вразили особливо. Первісна роль у цьому процесі, безперечно, належить імпресіоністам, які побачили світ довколишньої природи, залучивши тонкі нюанси ефекту фізичної оптики щодо сприйняття світла і кольорів у світлоповітряному середовищі. Безпосередньо із формою працювали постімпресіоністи, створивши перші взірці наочної умовності з певною деформацією площин і об'ємів. Далі були експерименти модернізму, які привели до третьої групи – абстракціонізму, в якому формотворчі експерименти досягли апогею залучення формальних конструкцій із графічних елементів, локальних і аморфних кольорових плям тощо. В них втрачалась предметна впізнавальність зображення і було логічним виникнення, так званого, безпредметного живопису, художня умовність якого сконцентрувала в собі зорову свідомість не лише стилізації, а й максимальної деформації форм. Між цими трьома процесами існували так звані перехідні явища, які наразі поза нашою увагою, і можуть стати об'єктами окремого дослідження.

У створенні образного контексту, важлива увага надається, як і в створенні сюжетних ідей, тому чи тому виду живопису, від чого залежить і рівень зображально-образної умовності. Так, найбільш наочно-ілюстративною вона є в декоративно-прикладному мистецтві (не плутати з декоративними образами у станковому живописі). Її живописно-декоративна основа – прикрашальна будь-яких двовимірних площин у речах народного побуту, деяких об'ємних предметах, наприклад, гончарного виробництва. У живописно-декоративному розписі неможливе використання прийомів станкового живопису, бо існують свої правила свого виду. Головними є підпорядкування зображення двовимірній площині, без вирішення ілюзії глибини, чіткість геометричних або плямистих форм і навіть їх підкреслення активною лінією контура; локальність кольору і підпорядкування предметних зображень принципам стилізації.

Художнє узагальнення. Поняття «узагальнення» найбільш часто звучить у художньому аналізі творів літературного, театрального і кіномистецтва. Серед подібної літератури варті уваги твори В. А. Разумного (Разумный, 1960: 36-59), якій править за взірць і деякі приклади з образотворчого мистецтва.

Письмові джерела щодо тлумачення, опису цілісної картини художнього узагальнення в образотворенні живописом майже відсутні, хоча існують безліч приводів для цього. Одним із них, наприклад, є здібність художника за допомогою професійних дій і власних почуттів створити художній

об'єкт, який демонструє нове осмислення життєвих вражень. Здійснення цієї потреби цілком залежить від уяви і фантазії, наявності зорової, літературної інформації, узагальненого і асоціативного мислення, знання історичного художнього досвіду, нарешті, світогляду – важелів, якими автор спроможний активно оперувати у власній творчості, додавши формальні здобутки володіння всіма інструментами задіяного виду творення, а саме – живописом.

Створюючи художній образ, візуальні компоненти якого існують у дійсності, художник або доповнює їх сумою ознак, що спродукувала його фантазія, чи методом відбору підкреслює і акцентує найпоказовіше і цікаве, те що вразило його уяву. Себто, художник власними творчими можливостями створює оригінальне бачення змістовної ідеї у власному творі, використовуючи один із двох основних типів художнього узагальнення. Перший – ідеалізація: пошук і художня реалізація своєрідного ідеалу епохи, взірця фізичного, можливо, духовного героя громадських уявлень, смаків і моди. Мотиви ідеалізації торкнулися не лише історичної картини, а й інших жанрів, у так званих, жанрових підгрупах – романтичний, ідеалізований пейзаж, портрет, натюрморт. Другий тип – типізація, виник в епоху ствердження візуальних зображень, що намагалися максимально наблизити глядачів до «правди буття». Логіка цієї конструкції – рух творчої думки від конкретного до загального, що впливає на максимальну точність відображення реальної дійсності.

Загальноновизнані явища художнього узагальнення, що належать до двох типів, властиві реалістичним формам живопису, в яких існують поняття типовості образу (типізація), і де господарюють знайомі прикмети місця, часу і дій – свідоцтва певної міри відповідності реальному. Тут метою художньої умовності є пошуки найбільш адекватних живописних форм, аби виявити основний зміст і надати йому нового звучання, можливо, силою порівнянь, метафор, акцентів тощо. Типізація, як факт художньої характеристики, присутня і в умовно-фігуративному, і абстрактному живописі, але не стільки з боку сюжетно-тематичної спрямованості, а як візуальна ознака специфічної форми зображення, його стильоутворювальних елементів. Прикладом можуть слугувати твори селянської тематики К. Малевича, тематика праці О. Богомазова, живопис кола М. Бойчука, портрети А. Модільяні, композиції Ф. Леже, абстрактні полотна П. Пікассо, В. Кандинського, Х. Міро тощо.

Художнє узагальнення, як міра умовності в живописі, тісно пов'язана з технікою і технологією творення. Так, гладкий живопис, властивий академічним нормам і творам декоративно-прикладного мистецтва відіграє нейтральну роль в емоційному сприйнятті зображення. Густе, пастозне нашарування фарб, наприклад, у живописі імпресіоністів і постімпресіоністів створює додатковий світлотіньовий ефект, специфічну об'ємність – якості, що посилюють образний і емоційний впливи полотен.

Художнє узагальнення у творах живопису вирішується кількома засобами, хоча в мистецтві живопису їх може бути безліч. Розглянемо один із найважливіших – композиційний, коли увага глядача фокусується на головному дійстві персонажів, яке займає перший план композиції. Така живописна конструкція притаманна жанру картини на релігійну, історичну або побутову тематику і була характерною за часів академізму і перейшла до новітніх часів «офіційних мистецтв».

У жанрах пейзажу, наприклад, узагальнення засобами композиції притаманні пейзажам «малих голландців» XVII ст., з горизонтальним поділом композиції на дві рівні частини – небо і землю, або море. Побудова венеціанської ведуги XVIII ст. за рахунок чіткої лінійної перспективи. Перспективні композиції знаходимо і в Ренесансі з його любов'ю до, так званого, «прориву простору».

Найбільш виразним засобом узагальнення все ж є кольорово-колористичне вирішення, або створення специфічного ефекту світлоповітряного середовища, що найбільш виразно сталося в живописній школі імпресіонізму. Постімпресіонізм особливо голосно прозвучав живописно-декоративними експериментами. Кубізм здійснив синтез кубістичних об'ємів у незмінній кольоровій градації. Супрематизм затвердив кольорову локалізацію форм з «чистої» геометрії. Образні структури абстрактного живопису засвоїли манеру синтетичного узагальнення, де художній образ формує одночасно низка живописно-графічних прикмет, самовартість кольорових плям, акценти площин і об'ємів створених в умовних ритмах динаміки і рухів. Абстрактну умовність можна віднести й до форм асоціативного узагальнення, бо художні образи абстракції, коли вони не названі автором, передбачають спробу асоціативного шифрування з кількісними варіаціями змісту.

Художнє узагальнення є чи не головним показником сприйняття живописного твору – його сюжетно-тематичної конструкції, або формального засобу творення, які пропонує авторське бачення. Вчені, які серйозно обґрунтували поняття «художнє узагальнення» (В. С. Кузін, С. П. Ломов, Ю. Я. Герчук, В. П. Бранський, Л. Г. Медведів), справедливо визнають, що правдивість художнього узагальнення завжди передається умовністю зображення.

Висновки. Художня умовність, хоч і ускладнена своєю морфологічною теорією, довжиною буття в просторі і часі, має право на існування поряд із традиційно відомим наповненням теоретичних знань на ХГФ. І це не примха часу, а реальна необхідність, бо сучасна дійсність мистецтва озброєного світовими традиціями і міжнародними новаціями, потребує висококваліфікованих спеціалістів у системі художнього навчання та образотворення. Задля здійснення цієї мети було розроблено трьохетапний процес навчання, який запропонованим комплексом знань розширює навчально-пізнавальну базу здобувачів щодо загальної теорії художньої умовності в масштабному освоєні історико-теоретичних аспектів образотворчого мистецтва.

Виокремлення позицій художньої умовності в живописі відбувалося з багатофункціональних літературних джерел, де конкретно-інформаційних відомостей було обмаль. Розширення кола показників художньої умовності в живописі зроблено авторами завдяки додатковій аналітиці теоретичних і практичних прикмет жанрових і видових характеристик живопису. В тексті статті вони обособлені окремими підрозділами третього етапу вивчення художньої умовності.

Незважаючи на те, що «білих плям» із морфології художньої умовності в образотворчому мистецтві в останні роки стало менше, треба визнати, що вона і досі залишається недостатньо дослідженою. Вивчення важливих питань з теорії і морфології образотворення живописом художньою педагогікою здійснюється неприпустимо повільно, обмежуючи увагу і кількість зацікавлених дослідників, які у своїй більшості виходять із стін художніх і педагогічних закладів освіти.

Література

- Аристотель. Сочинения: В 4-х т. М.: Мысль, 1983. Т. 4. С. 627, 646.
- Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. М.: Прогресс, 1974. 392 с.
- Бакушинский А. В. Линейная перспектива в искусстве и зрительном восприятии реального пространства. *Исследования и статьи. Избранные искусствоведческие труды.* М.: Советский художник, 1981. С. 17-48.
- Беда Г. В. Введение в теорию живописи: учеб. пособие. Краснодар: Кубанский университет, 1987. 89 с.
- Вибер Ж. Ж. Живопись и ее средства. М.: Изд. В. Шевченко, 2004. 232 с.
- Волков Н. Восприятие картины. М.: Просвещение, 1969. 45 с.
- Гегель Г. Эстетика: В 4-х т. М.: Искусство, 1969. Т. 1. С. 44.
- Еремеев А. Ф. Происхождение искусства: теоретические очерки. М.: Молодая гвардия, 1970. С. 75-103.
- Иттен Й. Искусство формы: пер. с нем. и пред. Л. Монаховой. М.: изд.: Д. Аронов, 2001. 138 с.
- Иттен Й. Искусство цвета: пер. с нем. и пред. Л. Монаховой. М.: изд.: Д. Аронов, 2000, 2-е изд. 96 с.
- Кузмин М. Условности: статьи об искусстве. М. Пг.: Полярная Звезда, 1923. 188 с.
- Лазо Е. Ю. Условность, как способ существования искусства. Условность в литературе. 9-11 классы. М.: ООО «Антология», 2013. С. 223.
- Лотман Ю. М. Семиосфера. СПб: Искусство-СПб, 2000. С. 40.
- Михайлова А. О художественной условности. М.: Мысль, 1966. 320 с.
- Оганов А. А. Условность художественная. Электронная библиотека ИФ РАН «Новая философская энциклопедия». М., Мысль, 2001, т.4.
URL:<https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH0132a75eb76b29f543fd8532> (дата звернення: 15.03.2021).
- Ортега-И-Гассет. Дегуманизация масс. Восстание масс. О точке зрения в искусстве. *Эстетика. Философия культуры.* М.: Искусство, 1991. С. 224, 218-259, 309-335, 186-217.
- Разумный В. А. О природе художественного обобщения. М.: Издание социально экономической литературы, 1960. С. 36-59.
- Руссо Ж. Ж. Сочинения: об искусстве и литературе; педагогические фрагменты. Калининград: Янтарный сказ, 2001. 416 с.
- Садомова Н. И. Условность в изобразительном творчестве. *Современные гуманитарные исследования.* ISSN 1012-9103, М.: 2013, №3. С.128-137. URL: <http://naukarus.com/uslovnost-v-izobrazitelnom-tvorchestve> (дата звернення: 07.03.2021).
- Успенский Б. А. Семиотика искусства: монография, М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. С. 232–237.

Хижняк Е. А. Проблемы постижения условности и стилизации в живописи в процессе ее освоения студентами ДПИ Сб. научных трудов по итогам международной научно-практической конференции «Педагогика и психология: тенденции и перспективы развития обучения». Волгоград: ИЦРОН, 2015. Вып.2. С. 69-72. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24313727> (дата звернення: 10.03.2021).

Artistic conventionality in painting

Basanets Luka³

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine

Maslova Tetiana⁴

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine

Article addresses the theoretical meaning of artistic conventionality. Its fundamental role in painting is undeniable and is to be not only familiarised with, but also studied thoroughly. The mastering of a complex and voluminous morphology of artistic conventionality alongside the lack of literature sources concerning its features in the visual arts, in particular in painting, which is the main object of our attention, are laborious parts of this process.

The article: a) proposes the introduction of three steps in the study of conventionality at the initial stages of training with a detailed description of the general provisions on artistic conventionality, in order to ensure a conflict-free process of mastering a complex body of knowledge in the future; b) provides selection of the information from its total amount concerning the artistic conventionality in fine arts, emphasising its presence in painting. The article realises the intention to supplement the information on artistic conventionality with the analysis of the class and genre indicators of painting.

The systematic study of artistic conventionality is becoming a factual way enabling us to enrich the level of professional literacy of students - future teachers and practising artists.

Keywords: conventionality, artistic conventionality, artwork, painting, means of creation, form, content, image, artistic generalisation.

References

- Aristotel` (1983). *Sochineniya [Essays]* (Vols. 4), (pp. 627, 646). Moscow: My`sli` [in Russian].
- Arnkhejm, R. (1974). *Iskusstvo i vizual`noe vospriyatie [Art and visual perception]*. Moscow: Progress [in Russian].
- Bakushinskij, A.V. (1981). Linejnaya perspektiva v iskusstve i zritel`nom vospriyatii real`nogo prostranstva [Linear perspective in art and visual perception of real space]. *Issledovaniya i stat`i. Izbranny`e iskusstvedcheskie trudy* (pp. 17-48). Moscow: Sovetskij khudozhnik [in Russian].
- Beda, G.V. (1987). *Vvedenie v teoriyu zhivopisi: ucheb. posobie. [Introduction to Painting Theory: A study manual]* Krasnodar: Kubanskij universitet. [in Russian].
- Gegel`, G. (1969). *E`stetika [Aesthetics]*. (Vols. 1). Moscow: Iskusstvo [in Russian].
- Eremeev, A.F. (1970). *Proiskhozhdenie iskusstva: teoreticheskie ocherki [Origin of art: theoretical essays]*. Moscow: Molodaya gvardiya [in Russian].
- Itten, J. (2001). *Iskusstvo formy` [Art of form]*. (L. Monakhova, Trans). Moscow: D. Aronov [in Russian].
- Itten, J. (2000). *Iskusstvo czveta [Art of light]*. (L. Monakhova, Trans). Moscow: D. Aronov [in Russian].
- Khizhnyak, E.A. (2015). Problemy` postizheniya uslovnosti i stilizaczii v zhivopisi v processe ee osvoeniya studentami DPI [Problems of understanding of conventionality and stylization in painting in the process of it mastering by the students of the decoratively-applied art] *International Scientific and Practical Conference "Pedagogics and psychology: tendencies and prospects of development of educating"*, 2 (pp. 69-72). Volgograd: ICzRON Retrieved from <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24313727> [in Russian].
- Kuzmin, M. (1923). *Uslovnosti: stat`i ob iskusstve [Conventionalities: the articles about an art]*. Moscow – Petrohrad: Polyarnaya Zvezda [in Russian].

³ Senior Lecturer at the Department of Fine Arts of the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

⁴ Lecturer at the Department of Fine Arts of the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

Lazo, E. Yu. (2013). *Uslovnost', kak sposob sushhestvovaniya iskusstva. Uslovnost' v literature. 9-11 klassy* [Conventionality, as method of existence of art. Conventionality in literature. 9-11 classes]. Moscow: Antologiya [in Russian].

Lotman, Yu. M. (2000). *Semiosfera. [Semiosfera]* Saint Petersburg: Iskusstvo-SPB [in Russian].

Mikhajlova, A. (1966). *O khudozhestvennoj uslovnosti [About artistic conventionality]*. Moscow: My'sl' [in Russian].

Oganov, A.A. (2001). *Uslovnost' khudozhestvennaya [Artistic conventionality]*. (Vols. 4), *E-library IF RAN New philosophical encyclopaedia*. Moscow: My'sl' Retrieved from URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH0132a75eb76b29f543fd8532> [in Russian].

Ortega-I-Gasset (1991). *E`stetika. Filosofiya kul'tury` [Aesthetics. Philosophy of culture] Degumanizacziya mass. Vosstanie mass. O tochke zreniya v iskusstve [Dehumanization of the masses. Revolt of the masses. About the point of view in an art]*. (pp 186-217, 218-259, 309-335). Moscow: Iskusstvo [in Russian].

Razumny`j, V.A. (1960). *O prirode khudozhestvennogo obobshheniya [About nature of artistic generalization]*. Moscow: Edition of socio-economic literature [in Russian].

Russo, Zh.Zh. (2001). *Sochineniya: ob iskusstve i literature; pedagogicheskie fragmenty` [Essays: about an art and literature; pedagogical fragments]*. Kaliningrad: Yantarny`j skaz [in Russian].

Sadomova, N.I. (2013). *Uslovnost' v izobrazitel'nom tvorchestve. Sovremennye gumanitarnye issledovaniya [Conventionality in image creation. Modern humanitarian researches]*: ISSN 1012-9103, #3. (pp.128-137) Retrieved from URL: <http://naukarus.com/uslovnost-v-izobrazitelnom-tvorchestve> [in Russian].

Uspenskij, B.A. (1995). *Semiotika iskusstva: monografiya [Semiotics of art: monography]*, pp. 232–237. Moscow: Shkola [in Russian].

Viber, Zh.Zh. (2004). *Zhivopis` i ee sredstva [Painting and its facilities]*. Moscow: V. Shevchenko [in Russian].

Volkov, N. (1969). *Vospriyatie kartiny [Perception of picture]*. Moscow: Prosveshhenie [in Russian].

Accepted: May 16, 2021

Prospects for the formation and development of the EAEU educational services market**Sorvirov Boris¹***Francisk Skorina Gomel State University, Gomel, Belarus*E-mail: sorvirov@gsu.byORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7802-7911>**Baranov Alexander²***Francisk Skorina Gomel State University, Gomel, Belarus*E-mail: axmbaranov@inbox.ruORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8645-4430>**Zapadnyuk Evgeny³***Francisk Skorina Gomel State University, Gomel, Belarus*E-mail: zapadnyuk@yandex.ruORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8947-4620>

In the theoretical block of the article, the directions of application by countries of specific features of one country in the educational space of another are viewed through the prism of an agreed educational policy, complementarity of national educational systems, synchronization of actions achieved on the basis of regulation by supranational institutions.

The article adapted foreign experience, including new trends in the field of education: decentralization and democratization of management, modification of educational programs and standards, the creation of non-state educational institutions, updating of the regulatory framework and the financial and economic mechanism in the field of education. Cooperation between the EAEU member states in the field of education was considered as a mechanism for the most effective development and solution of global problems. International academic mobility is analysed as one of the most important co-sponsoring processes for the internationalization of higher education and the integration of universities into the world educational space.

The practical block is devoted to the problems of the formation and evolution of the educational services market in the conditions of innovative development of Russia and Belarus as members of the Eurasian Economic Union. The peculiarities of integration of education systems of Russia and Belarus in the market of educational services of the EAEU are considered. Factors leading to integration of member countries at the level of individual educational institutions are being investigated. Trends of gradual development of national educational systems of their state framework and emergence of foundations of unified educational space of the Eurasian Economic Union are analyzed. Trends are highlighted that hinder the development of the export of educational services of the Eurasian Economic Union.

Keywords: *education, innovation, supranational educational systems, internationalization, integration, decentralization, academic mobility, international educational space.*

Introduction. The political and socio-economic transformations that took place in the late twentieth century had a significant impact on the development of the educational systems of countries in the new states that appeared in the post-Soviet space. New trends in the field of education include decentralisation and democratisation of management, new educational programs and standards, new content of education, the creation of non-state educational institutions, the introduction of a new regulatory framework, and the renewal of the financial and economic mechanism in the field of education. These changes determine the development of integration processes in education in the EAEU countries, which is becoming an important area of international cooperation, a factor in strengthening international ties and relations between countries, aimed at expanding opportunities for the best development as a separate system, and personality. Integration in education in the countries of the Union acts as a manifestation of real institutional ties that take place in the

¹ *Doctor of Economics, Professor of the Department of Economic theory and world economy*

² *Candidate of Economic Sciences (PhD in Economy) of the Associate Professor, Department of Economic theory and world economy*

³ *Candidate of Economic Sciences (PhD in Economy), Head of The Department of the Department of Economic theory and world economy*

objective process of education and upbringing as one of the aspects of a developing public organisation striving for the integrity and harmony of all its elements and subsystems.

The consolidation of the potential of educational systems, the development of integration processes in the field of education contributes to the fact that the real priority of knowledge as a leading resource that determines the development of society as a whole is ensured. Since knowledge is universal in nature, its acquisition, deepening and dissemination are possible to a large extent by facilitating the mobilisation of collective efforts of the countries of the Eurasian Economic Union (Osadchaya, 2004, 12). The development of integration processes in education in the EAEU countries is gaining importance in the light of current trends in the field of economic and political integration and the growing need for intercultural understanding. Thus, the effectiveness of regional associations is expressed in higher (approximately 1.5 times) GDP growth rates compared to most other countries.

Methods. The mutual application of the specific features of one country in the educational space of another creates similar educational models in these countries and contributes to the development of further integration.

Results. Combining the efforts of pedagogical institutes, using the potential of educational systems, searching for the paradigm of new education in the future become an additional factor of its integration, which is the result of the previous stage of the formation of education in these countries and bringing it to the level of integration of the national educational systems of the EAEU member states (Matrosov, 2000, 9). Coordinated educational policy, complementarity of national educational systems, synchronisation of actions achieved on the basis of regulation by supranational institutions, gradual outgrowth of national educational systems beyond the limits of their state frameworks and the emergence of trends in a single educational space as an effective form of application of educational tasks in the future have become the characteristics of such integration.

This implies integration on a fundamentally different, "soft" basis, that is, on the voluntary restoration of ties in the field of education, provided that sovereignty and mutually beneficial cooperation are maintained. It is precisely this kind of integration that is needed, since this process is inherently not associated with the suppression of national characteristics, integrated separate parts. On the contrary, it presupposes the preservation and development of all the best in them and on this basis the enrichment of the entire system, the acquisition of more valuable qualities by it. It should be emphasised that "integration into a single educational space is not assimilation, much less the absorption of the weak by a strong community, but a voluntary mutually beneficial movement towards integrity, which embodies the best characteristics of the integrating subjects" (Myasnikov, 164).

This does not mean the unification of educational systems or their "harmonisation", but the need for their greater orientation to the needs of rapidly changing and more interdependent development, that is, not just the multiplication of ties or an increase in the number of countries involved in this process, but the intensification of these ties, the concentration of scientific and pedagogical potential, information networks, databases, processing and transmission of educational information, operational use in education of the latest achievements of science and technology, humanisation of the learning and upbringing process, development of distance education, creation of training systems, implementation of a lifelong education system.

Integration in education of the EAEU countries is facilitated by a new social motivation: for the republics of the former USSR, this kind of academic cooperation acts as one of the forms of "restoration and reproduction of the culture of democratic traditions", as a mutually beneficial form of relations, as a way to increase the prestige and competitiveness of education (Problems and prospects, 2004).

From our position, cooperation between the EAEU member states in the field of education is a mechanism for the most effective development and solution of global problems that their education systems face today. The validity of this provision is confirmed by the following circumstances. First, the most serious and only large market available to citizens of the EAEU countries is the post-Soviet space. Secondly, the EAEU countries have common, strong scientific, cultural, informational ties and traditions of close interaction, including a common language of interethnic communication, which have been formed for decades. Thirdly, the education systems of the EAEU member states still have unique systemic properties, such as fundamental nature and high quality of education, creativity and dedication of teachers and their high social responsibility. Fourthly, the EAEU countries have inherited not only common elements of the economic system, science and culture, but also common similar and very acute problems: the transition to new economic relations, serious problems with social protection of people, difficulties in adapting to the requirements of the global competitive market and new serious threats such as international integrated terrorism. Consequently, the integration of the education systems of the EAEU member states and the formation of a single educational space of the EAEU

is not a matter of educational policy and strategy, it is an objective requirement of the times caused by globalisation alongside common similar and very acute problems: the transition to new economic relations, serious problems with social protection of people, difficulties in adapting to the requirements of the global competitive market and new serious threats, such as international integrated terrorism. To our great regret, many other questions arise that need to be answered: Is the common educational space of the EAEU a system? What is the system-forming factor in it? What structure and functional features does it have? What model is adequate for it in terms of development? Is it possible to formulate a criterion for the effectiveness of education for a given space?

The common educational space of the EAEU is, of course, a system, but a potential system, since the intellectual, cultural, historical, informational, material and financial, administrative and organisational and other resources embedded in it are almost never used. "Analysts" of real globalisation, such as J. Soros and Zb. Brzezinski (Brzezinski Zb., 2005), having mastered this situation, actively took up, as practice shows, "work". This is confirmed by a series of "colour" revolutions in the post-Soviet space, the widespread reckless orientation only to the principles of the Bologna Declaration, and the purposeful provision of the primacy of the English language.

However, today, unfortunately, it should be stated that there is still no stable internal unity for the interaction of the EAEU countries in the formation of a single educational space.

If we analyse the regulatory documents of the ministries of education of the EAEU member states, we can see that more and more words appear about the need to preserve a single educational space. But there is a great danger here that we are following the same path and making the same mistakes that have already been made in the field of economics in the last decade.

An illustrative example of programs of cooperation between Belarus and the EU in the educational and scientific and technical spheres can be cited (Neymatov, 2005). The volume of EU technical assistance to Belarus has been increased to 27 million euros. The format of cooperation with the European Union in this area includes the participation of Belarus in the MOST, ERASMUS + programs and the 7th EU Research Framework Program. The implementation of the programs of cross-border cooperation of the European Union "Lithuania-Latvia-Belarus" and "Poland-Belarus-Ukraine" was continued. Consultations are underway on the content of the Belarus-EU partnership priorities for 2017-2020.

Up to 1,500 Belarusians from 2017 to 2020 completed internships in 28 EU countries within the framework of the new MOST project, which is being implemented with the financial support of the EU with the participation of the Belarusian Foreign Ministry. The project coordinator is the Institute Goethe and the British Council in Poland. The full name of the project is Mobility Scheme for Targeted People-to-People-Contacts. The goal of the MOST program is to help establish contacts between citizens of Belarus and the countries of the European Union. Objectives of the program: acquisition of new experience and knowledge; cooperation with foreign colleagues in various fields; organisation of joint projects with European partners; acquaintance with innovations, products, advanced technologies; presentation of Belarusian achievements in the field of education and science to partners in the EU.

Conclusion. The progressive course of the socio-historical, political, economic and cultural development of the EAEU member states predetermined the creation of the Eurasian Economic Union, which involves the free movement of human capital and labour resources. Hence, there is a need to create a unified educational space, which will provide an opportunity for the free movement of highly qualified personnel. The possibility of creating and effective functioning of a single educational space is determined by historical prerequisites, modern development trends, the presence of similar problems in the functioning of national educational systems, as well as the commonality of goals and objectives that the real historical situation puts forward.

References

- Brzezinski, Zb. (2005). *Choice: world domination or global leadership*. M.: Mezhdunar.
- Matrosov V.L. (2000). Preface to the Russian edition of the World Education Report. *The Right to Education: Towards a Lifelong Learning for All*. Geneva: UNESCO, S. 9
- Myasnikov V.A. (2005). Integration in education of the CIS countries in a global context. *Development of education in countries CIS: Sat. tr. international scientific. conferences, Moscow, 20-30.09.2005*, M., P.164
- Neymatov, Ya.M. (2005). Synergistic model of a unified educational space of the CIS countries. *Development of education in the CIS countries: collection of articles. tr. between-bunk scientific. Conf.*, Moscow, 20–30.09.2005, M., 2005. P.176

Osadchaya I.M. (2004). Globalization and the State: New in the Regulation of the Economy of Developed Countries. *News of the Francisk Skorina Gomel State University*. No. 2 (11). P. 12.

Problems and prospects of cooperation of the CIS member states in the formation of a unified (common) educational space: tr. international scientific-practical conf. M., 2004.

Review of the results of the foreign policy of the Republic of Belarus and the activities of the Ministry of Foreign Affairs. [Electronic resource]. URL: <http://mfa.gov.by/publication/reports/ea444d5cceb4798d.html>

Перспективи формування та розвитку ринку освітніх послуг ЄАЕС

Сорвіров Борис Володимирович⁴

Гомельський державний університет імені Ф. Скоріні, Гомель, Білорусь

Баранов Олександр Михайлович⁵

Гомельський державний університет імені Ф. Скоріні, Гомель, Білорусь

Западнюк Євген Олександрович⁶

Гомельський державний університет імені Ф. Скоріні, Гомель, Білорусь

У теоретичному блоці статті досліджуються напрями застосування країнами специфічних особливостей однієї країни в освітньому просторі іншої крізь призму узгодженої освітньої політики, взаємодоповнюваності національних освітніх систем, синхронізації дій, що досягаються на основі регулювання наднаціональними інститутами.

У статті адаптовано зарубіжний досвід, що включає нові тенденції у сфері освіти: децентралізація та демократизація управління, модифікація освітніх програм та стандартів, створення недержавних навчальних закладів, оновлення нормативно-правової бази та фінансово-господарського механізму в галузі освіти. Розглядається співпраця країн-членів ЄАЕС у сфері освіти як механізм найбільш ефективного розвитку та вирішення глобальних проблем. Аналізується міжнародна академічна мобільність як одна з найважливіших складових процесів інтернаціоналізації вищої освіти та інтеграції вузів у світовий освітній простір.

Практичний блок присвячений проблемам становлення та еволюції ринку освітніх послуг в умовах інноваційного розвитку Росії та Білорусі як членів Євразійського економічного союзу. Розглядаються особливості інтеграції систем освіти Росії та Білорусі на ринку освітніх послуг ЄАЕС. Досліджуються фактори, що обумовлюють інтеграцію країн членів на рівні окремих закладів освіти. Аналізується тенденції поступового переростання освітніми системами своїх національних меж і зародження основ єдиного освітнього простору Євразійського економічного союзу. Виділяються тенденції, що стримують розвиток експорту освітніх послуг Євразійського економічного союзу.

Ключові слова: освіта, інновації, наднаціональні освітні системи, інтернаціоналізація, інтеграція, децентралізація, академічна мобільність, міжнародний освітній простір.

Accepted: May 16, 2021

⁴ доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та світової економіки Гомельського державного університету імені Ф. Скоріні

⁵ кандидат економічних наук (доктор філософії), доцент кафедри економічної теорії та світової економіки Гомельського державного університету імені Ф. Скоріні

⁶ кандидат економічних наук (PhD), завідувач кафедри, кафедра економічної теорії та світової економіки Гомельського державного університету імені Ф. Скоріні

Теоретичне обґрунтування та практична реалізація методики дослідження ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку

Карнаух Леся¹

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна

E-mail: lesjakarnaukh@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7084-2973>

Актуальність дослідження полягає в тому, що ґендерна соціалізація є важливим складником розвитку особистості, своєрідним і процесом суспільної диференціації між статями під впливом освітнього процесу, культури, традицій суспільства. Мета дослідження – проаналізувати теоретичні засади ґендерного становлення особистості та обґрунтувати методику дослідження ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку. В статті розкриті загальні тенденції психолого-педагогічних досліджень у руслі ґендерної проблематики за допомогою методів системно-структурного аналізу, порівняння, узагальнення, систематизації педагогічних, психологічних наукових джерел. У змісті статті проаналізовано ключові дефініції дослідження: «ґендер», «ґендерна ідентифікація», «ґендерна роль», «ґендерна соціалізація», розкрито специфіку процесу ґендерного становлення старших дошкільників в умовах взаємодії закладів дошкільної освіти і сім'ї. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано діагностувальну методику, що визначає критерії та відповідні рівні ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку: пізнавальний, емоційний, ціннісно-поведінковий. Кожен критерій включає групу якісних показників, які розкривають зміст і характеризують рівні ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку. Використана діагностувальна методика дала можливість диференціювати рівні ґендерної соціалізованості дітей за достатнім, середнім і низьким рівнями. Результати дослідження дали змогу схарактеризувати ґендерну соціалізованість дітей старшого дошкільного віку як результат засвоєння ними уявлень про моральні норми ґендерних взаємовідносин, емоційно-ціннісне ставлення до них, сформованість ґендерної ідентичності, засвоєння моделей ґендерної поведінки, що реалізуються в процесі спілкування. Проблема, що досліджується відкриває перспективи для обґрунтування та апробації методики і педагогічних умов ефективного реалізації ґендерної соціалізації дітей дошкільного віку на формувальному етапі дослідження.

Ключові слова: діти, ґендерна соціалізація, ґендерна соціалізованість, методика, критерії, показники, рівні.

Вступ. Нові трансформаційні процеси у світовій спільноті й у нашій державі, проголошення рівноправності жінки та чоловіка потребують більш глибокого осмислення психолого-педагогічних засад ґендерної соціалізації підростаючого покоління як передумови повноцінної реалізації «Я».

Проблема ґендерної соціалізації – це актуальна науково-педагогічна проблема, у центрі дослідження якої є освіта, спрямована на всебічний розвиток особистості в цілому та ґендерний розвиток, зокрема. Вона знаходить відображення в нормативно-правових документах України: Конституції України, Законах України: «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок», «Про дошкільну освіту», «Національній доктрині розвитку освіти», «Базовому компоненті дошкільної освіти».

Особливості сучасного ґендерного розвитку дитини дошкільного віку досліджено в роботах В. Бочелюк, С. Діденко, М. Джемкена, О. Кікінеджи, І. Кона, М. Сентер, З. Фрейда, Р. Фішера.

Питання ґендерної соціалізації старших дошкільників стали предметом дослідження в сучасних науковців А. Аблітарової, А. Аніщук, Л. Бобак, В. Кагана, І. Луценко, Ю. Савченко, А. Корінної, Л. Олійник, Н. Попової, О. Поперечняк. Водночас проблем, які вимагають їх наукового розв'язання, набагато більше. Слід зазначити, що у закладах дошкільної освіти ґендерна соціалізація здійснюється недостатньо.

Мета та завдання статті – на основі узагальнення теоретичних та практичних засад ґендерної соціалізації дітей обґрунтувати методику дослідження ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

¹ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

1) на основі аналізу наукових джерел уточнити зміст поняття «ґендерна соціалізація дітей дошкільного віку», сутність понять «соціалізація», «ґендер», «ґендерна соціалізація»; «ґендерна ідентичність», «ґендерна роль»;

2) проаналізувати структуру ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку, критерії, показники її сформованості;

3) виявити рівні ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні (системно-структурний аналіз, порівняння, узагальнення) дають можливість вивчити педагогічні, психологічні наукові джерела; педагогічний експеримент змогу виявити рівні сформованості ґендерної соціалізованості старших дошкільників.

Результати дослідження. У зв'язку з демократизацією українського суспільства зростає роль ґендерної освіти як основної ланки впровадження принципів ґендерної рівності, що сприятиме реалізації прав особистості, активізації її участі в майбутньому економічному, політичному, соціальному та культурному розвитку (Деділова, 2016). Орієнтація на нейтралізацію й нівелювання міжстатевих відмінностей, можливість відступів від традиційних патріархальних моделей суспільного устрою є основою ґендерного підходу, який є діаметрально протилежним статево рольовому підходу, що орієнтує на підкреслення міжстатевих відмінностей дітей.

ґендерні положення насамперед ґрунтуються на теорії ґендера та ідей ґендерного підходу (Протасова, 2011). Перш ніж перейти до аналізу безпосередньо ґендерної соціалізації особистості дитини здійснимо її аналіз теорій ґендерної соціалізації, які мають до цієї проблеми безпосереднє відношення.

Адже відповідно до специфіки теми нашого дослідження суттєвого значення мають теорії, в яких висвітлено проблему соціалізації особистості залежно від різних чинників, що визначають специфіку її формування. У вітчизняній та зарубіжній психологічній науці існує кілька підходів до розуміння процесу соціалізації особистості.

Погляди прихильників суб'єкт-суб'єктного підходу ґрунтуються на тому, що особистість є суб'єктом процесу соціалізації, не тільки пристосовується до суспільства, а й активно взаємодіє з ним. Такий суб'єкт-суб'єктний підхід передбачає активну роль особистості у процесі ґендерної соціалізації, розглядає її як процес адаптації людини до середовища та культури (Еріксон, 1982).

Цінним для нашого дослідження є позиція представників структурно-функціонального напрямку американської соціології Т. Парсона та Р. Мертона, які наголошували, що соціалізація – це абсолютна інтеграція особистості в соціальне середовище та пристосування до нього. Вчені розглядають її як «адаптацію», тобто процес уходження людини в соціальне середовище, пристосування до його культурних, психологічних і соціальних умов відповідно статі (Парсонс, 1956).

Найбільше нам імпонує особистісно-зорієнтований підхід, що обґрунтовується на засадах гуманістичної психології (Олпорт, 1998) (Маслоу, 1970), (Роджерс, 1997). Згідно означеного підходу соціалізація – це процес самоактуалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, подолання негативних впливів середовища, що заважають її саморозвитку і самоствердженню відповідно статі. За такого погляду суб'єкт фігурує як система, що сама розвивається, продукт самовиховання (Маслоу, 1970).

Таким чином, відповідно до положень неогуманістичних концепцій характерними особливостями процесу соціалізації є розуміння цього процесу як самоактуалізації «Я-концепції», самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, як процес подолання негативних впливів середовища, що заважають саморозвитку та самоствердженню (Черняк, 2017: 27). За такого підходу ґендерна соціалізація здійснюється на засадах принципу гуманізації – створення умов для формування позитивних якостей і здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гармонізація взаємин між вихователями та вихованцями, постановка виховання в центр освітнього процесу, повага до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіра до неї (Черняк, 2017: 28).

Аналізуючи сутність феномену «ґендерна соціалізація дітей старшого віку», вважаємо за необхідне проаналізувати сутнісний зміст таких взаємопов'язаних понять, як «соціалізація», «ґендер», «ґендерна соціалізація», «ґендерні ролі», «ґендерна ідентичність».

Отже, соціалізація особистості – процес її інтеграції індивіда в суспільство, в різноманітні типи соціальних спільнот (групу, соціальний інститут, соціальну організацію) шляхом засвоєння елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості (Ткалич, 2011: 143). Соціалізація є основним соціальним процесом, через який

здійснюється інтеграція між особистістю та суспільством, розвиток людини від індивідуального до соціального.

З огляду на це, процес соціалізації потребує створення відповідних педагогічних умов, використання форм, засобів і методів індивідуальної роботи з урахуванням впливів різних чинників і обставин довколишнього макро- і мікросередовища, динаміки психічного, фізичного та морального розвитку молодшої людини.

Гендерна соціалізація їє важливим складником загальної соціалізації особистості, своєрідним суспільним конструюванням диференціації між статями. На думку В. Ткалич, гендерна соціалізація дитини є процесом засвоєння соціальних норма поведінки, настанов відповідно до уявлень про гендерну роль, її формування і призначення. Таким чином, дослідження поняття «гендер» – досить широке та складне питання, яке розкриває багатогранний соціально-культурний аспект осіб чоловічої та жіночої статей у процесі їхньої соціалізації, за своєю суттю – це соціально-психологічна характеристика, набута у процесі соціалізації, яка формує людину як чоловіка або жінку і значною мірою визначається особливостями культури, виховання, соціальними очікуваннями (Ткалич, 2011: 236).

Відтворення соціокультурного складника маскулітності і фемінності здійснюється шляхом наслідування норм гендерної поведінки, що інітеріоризуються у цінності та виявляються в гендерній ідентичності як аспекти самосвідомості, що описує пререживання людиною себе як представника певної статі (Ткалич, 2011: 235).

Гендерна соціалізація залежить від норм, звичаїв, культури відповідного суспільства, до яких належать системи диференціації гендерних ролей та набору очікуваних зразків (норм поведінки) для чоловіка і жінки. Гендерні ролі реалізуються через виконання певних соціальних розпоряджень, відповідних статі поведінки, мови, одягу, жестів, статевого поділу праці, специфічних статево-рольових приписів, прав, обов'язків чоловіків і жінок.

В. Москаленко ірозрізняє дві фази гендерної соціалізації: адаптивну (зовнішнє пристосування гендерних відносин, норм і ролей) та інітеріоризації (сутнісне засвоєння чоловічих і жіночих ролей, гендерних відносин і цінностей). Вчена виділила ітри сфери, в яких здійснюється гендерна соціалізація: поведінкова, сфера спілкування і сфера самосвідомості (Москаленко, 2008: 325).

Як складний, різноспрямований процес гендерну соціалізацію утворюють такі компоненти: пізнавальний (здобуття соціально необхідних знань про гендерні норми, цінності, ролі та світоглядну картину світу), емоційний (форми, способи оволодіння різноманітними засобами гендерного спілкування та взаємодії, вміння розуміти почуття іншої людини, використання їх у різних ситуаціях), ціннісно-поведінковий (формування соціально ціннісних позицій, поглядів, мотивів, переконань, що виявляється в усвідомленні себе представником певної статі – гендерній ідентичності, оволодіння соціокультурними нормами і формами гендерної поведінки, притаманними чоловікам і жінкам).

Таким чином, можна сказати, що гендерна соціалізація (засвоєння людиною гендерних норм, зразків і ролей, формування її гендерного репертуару) є результатом складної взаємодії біологічних, психологічних, культурних і соціальних чинників. У ній задіяно багато внутрішньоособистісних і соціальних механізмів; процес засвоєння соціальних норм, правил, особливостей поведінки, настанов відповідно до уявлень про гендерну роль, її формування та призначення (Кретчмар, 2017: 2).

Це означає, що гендерна соціалізація дітей дошкільного віку не може мати стихійного, випадкового характеру, оскільки це об'єктивно детермінований та соціально зумовлений процес у реальній життєдіяльності, що здійснюється в системі взаємин з дорослими, ровесниками своєї й протилежної статі й самим собою.

Для визначення особливостей гендерної соціалізації старших дошкільників було проведено констатувальний етап експерименту, який проводився у закладі дошкільної освіти №25 м. Умані, Черкаської обл. Експериментом було охоплено 40 дітей 5–6 років. В подальшому вони були поділені на експериментальну (ЕГ – 20 дітей) та контрольну групи (КГ – 20 дітей) рівнозначно за різностатевим складом.

Слід зазначити, що в закладах дошкільної освіти гендерна соціалізація здійснюється недостатньо. Опитування 20 вихователів ЗДО №25 м. Умані дало змогу дійти висновків, що більшість педагогів підтримують питання традиційного виховання обох статей, а саме те, що діти повинні «виконувати ролі відповідно статі». Педагоги відчувають труднощі у способах досягнення егалітарних виховних цілей і керуються в освітньому процесі здебільшого гендерними стереотипами. Загалом

педагоги критично оцінюють свою обізнаність з ґендерної проблематики та потребують методичної допомоги у запровадженні ґендерного підходу в освітній процес.

Зазначимо, що рівень обізнаності вихователів з проблематикою традиційного та егалітарного ґендерного виховання є значно вищим у порівнянні з обізнаністю батьків дітей старшого дошкільного віку. В процесі ґендерно-освітнього тренінгу за допомогою тестів, анкет, методу незакінчених речень «ця дитина...хлопчик чи дівчинка», тесту «ґендерні стереотипи у вихованні дітей», тесту для батьків «Орієнтація на егалітарні стосунки» тесту-питувальнику батьківського ставлення А. Варги та В. Століна батьки визначали значну міру стереотипізованості власних поглядів та виявили рівень своєї обізнаності з ґендерною проблематикою. Більшість батьків (72%) є прихильниками традиційного виховання, лише окремі батьки (28%) орієнтуються на партнерську егалітарну сім'ю, на взаємозамінність ролей чоловіка і жінки.

Відповідно до теоретичних засад ґендерної соціалізації, узагальнених даних щодо особливостей проблеми, що досліджується було розроблено критерії і показники ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку:

- пізнавальний із показниками: уявлення про себе як про хлопчика або дівчинку; соціальні уявлення про представників своєї та протилежної статі; уявлення про ґендерні ролі людей різної статі;
- емоційний із показниками: розвиток емпатії; наявність емоційної стабільності; інтересу до емоційного стану учасників спілкування та вміння контролювати емоції під час спілкування;
- ціннісно-поведінковий із показниками: засвоєння ґендерного репертуару; вміння встановлювати партнерські стосунки з однолітками та дорослими різної статі; толерантність, повага до однолітків своєї і протилежної статі; позитивне самосприйняття себе як представника певної статі.

На основі окреслених критеріїв та їх показників було схарактеризовано рівні ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній та низький. До кожного з визначених критеріїв і показників ґендерної соціалізованості дітей 5-6 років дібрано діагностичні методики і спеціальні завдання. Опишемо пропоновані завдання і результати їх виконання.

Для діагностування показників пізнавального критерію ґендерної соціалізованості дітей дошкільного віку було підібрано такі методики: методика Н. Нижегородцевої «Вивчення сформованості образу «Я» (методика «Хто я?»), методика «Східці» С. Якобсон, модифікована на основі методики самооцінки Дембо-Рубінштейн, метод незавершених ситуацій О. Кікінеджи. В основі цих методик лежить принцип самоусвідомлення дитиною себе як представника певної статі, усвідомлене бачення себе оточуючими.

Під час аналізу враховувалася суб'єктивність чи об'єктивність відповідей. Порівнювалися відповіді з різних методик пізнавального критерію та доходили висновку щодо усвідомлення «Я»-концепції дитини, при цьому фіксували ті характеристики дитини, які стосуються ґендерних уявлень. Сукупність цих показників для всіх заданих образів були критерієм наявних у дітей цього віку ґендерних уявлень і переваг. У ході бесід з'ясувалося, що практично у половини дітей (47% ЕГ), (49,2% КГ) сформовано помилкові знання про сім'ю, ґендерні ролі чоловіка і жінки; неповні та поверхневі знання щодо родинних стосунків (син, батько, чоловік, дідусь). На наш погляд, це пояснюється ігноруванням батьками запитань, які виникають у дітей щодо уявлень про ґендерні ролі у родині та небажанням щось обговорювати. Неохоче батьки відповідають на запитання дітей, обмежуються короткотривалими бесідами, які ініціює дитина. Виховна дія батьків непостійна.

Для діагностування показників емоційного критерію ґендерної соціалізованості дітей 5-6 років також було дібрано такі діагностичні завдання: вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці; методика Н. Белопольської «Статева ідентифікація», метод вивчення способів вираження емоцій (А. Д. Кошельова), «Сюжетні картинки» (А. Щетініна).

На цьому етапі з'ясувалося, чи доступне дітям розуміння різних емоційних станів дітей і дорослих, які ознаки їм доводилося, кого краще розуміють: однолітків чи дорослих, і якої статі. На основі отриманих даних дійшли висновку про виразність та багатство експресивно-мімічних засобів спілкування та вміння бачити стан інших та їм співпереживати. Найчастіше діти – (72% ЕГ), (69,2% КГ) проявляють увагу у ставленні до однолітків ситуативно, а подекуди і не виявляють співпереживання, співчуття у взаєминах з дітьми своєї і протилежної статей. Можуть в іграх і драматизаціях відтворити найпростіші емоції, проте лише з ініціативи дорослого помічають стан інших, емоційно реагують (заспокоюють, обіймають, гладять).

Для діагностування показників ціннісно-поведінкового критерію ґендерної соціалізованості дітей 5-6 років було використано завдання: «Вивчення проявів допомоги дитині іншої статі», методика

О. Захарова «Ідентифікація дітей з батьками», дослідження сфери взаємин «дорослий – дитина» (за Н. Смілянською), дослідження сфери спілкування дитини (за Н. Ганощенко, І. Тихомировою), тест «Різнокольорові будиночки» та опитування щодо сфери взаємин дітей (за Т. Рєпіною).

По завершенні виконання всіх завдань дійшли висновку: дитина взаємодіє під впливом дорослого, чи власної ініціативи, кому найчастіше надається перевага (хлопчиків чи дівчинці) і ким здійснюється пропозиція у взаємодії (хлопчиком чи дівчинкою). Надання допомоги іншій людині в цій ситуації можна трактувати як показник співчуття.

Крім того для аналізу рівня сформованості за ціннісно-поведінковим критерієм ґендерної соціалізованості дітей 5-6 років нами було проведено спостереження за дітьми під час сюжетно-рольових ігор. Це дало змогу прослідкувати рівень сформованості позитивного самосприйняття себе як представника своєї статі, засвоєння ґендерного репертуару поведінки відповідно до прийнятих у суспільстві норм ґендерної культури.

Отримані дані під час спостереження свідчать про складність налагодження суб'єкт-суб'єктних стосунків у 35% старших дошкільників ЕК, та 38% дітей КГ з однолітками своєї і протилежної статей та дорослими: небажання виконувати специфічні «чоловічі» і «жіночі» операції в різних видах діяльності; невміння домовитися про загальну справу, погоджувати свої дії з діями інших, труднощі в розподілі ролей у грі, небажання комусь поступатися. У ході спостереження за дітьми з'ясувалося, що в багатьох із них (62% – ЕГ), (63,3 – КГ) переважають егоїстичні мотиви в поведінці, наявність егоїстичних ціннісних орієнтацій, байдужість до оточення, розвинене споживацьке ставлення до дорослих і дітей. Не завжди діти могли дати адекватну самооцінку своїм вчинкам, діям у межах статі.

Обговорення результатів. За результатами проведеного дослідження було схарактеризовано рівні ґендерної соціалізованості дітей дошкільного віку

Отже, у ході констатувального експерименту виявлено, що більше ніж у половини тих, кого досліджували (40 % контрольна група і 45 % експериментальна група) зафіксовано ґендерну соціалізованість на середньому рівні. Низький рівень ґендерної соціалізованості дітей 5-6 років характерний для 47,5 % дошкільників контрольної і 45 % експериментальної груп. Достатній рівень ґендерної соціалізованості притаманний 12,5 % дітей контрольної і 10 % експериментальної груп.

Достатній рівень ґендерної соціалізованості був властивий дітям старшого дошкільного віку, які виявляли інтерес до емоційного стану інших, здатні до емпатії, співчуття як до однолітків своєї, так і протилежної статі, усвідомлювали себе представником певної статі, мали уявлення про представників своєї та протилежної статі; якісно засвоїли і виконали репертуар ґендерних ролей, уміли встановлювати партнерські стосунки з однолітками різної статі, виявляли толерантність, поважали однолітків та дорослих своєї і протилежної статей (10% ЕГ, 12,5 % КГ).

Середній рівень ґендерної соціалізованості був властивий дітям старшого дошкільного віку, які не завжди виявляли інтерес до представників протилежної статі, помічали емоційний стан інших та реагували на нього за підказки дорослого, мали сформовані елементарні уявлення про представників своєї та протилежної статі, водночас вони були непослідовні і нестійкі; їм властива комунікабельність, проте вони не завжди можуть налагодити контакт з дітьми, прийняли соціальні норми і правила поведінки, дотримувалися їх частково, не завжди були толерантними, надавали перевагу одноліткам та дорослим своєї статі (40 % ЕГ, 45 % КГ).

Низький рівень ґендерної соціалізованості був властивий дітям старшого дошкільного віку, які мали нечіткі уявлення про представників своєї та протилежної статей, з ініціативи дорослого помічали емоційний стан інших, але не реагували на нього, часто мали помилкові уявлення про ґендерні ролі чоловіка і жінки, не могли дати адекватну оцінку власних вчинків, дій, вирізнялися байдужим ставленням до оточення, були некомунікабельними (45% ЕГ, 47,5 % КГ).

Висновки. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що сучасні дослідники розглядають ґендерну соціалізованість дітей старшого дошкільного віку як результат засвоєння дітьми уявлень про моральні норми взаємостосунків різних статей у соціумі, засвоєння моделей жіночої та чоловічої поведінки, що реалізується під час вибору стратегій поведінки.

Визначено критерії ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку: пізнавальний, емоційний, ціннісно-поведінковий із відповідними показниками. На основі проведеного дослідження було схарактеризовано рівні ґендерної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній та низький. Виявлено, що більшість дошкільників перебували на середньому та низькому рівнях ґендерної соціалізованості.

Отже, результати констатувального етапу педагогічного експерименту в освітньому процесі закладів дошкільної освіти засвідчили необхідність розробки та експериментальної апробації методики та педагогічних умов ґендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку в умовах взаємодії педагогів і батьків. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми й не претендує на всебічне розкриття теми. Потребує подальших розробок обґрунтування та апробація експериментальної методики ґендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку, в якій буде відображено мету, педагогічні умови і методичне забезпечення освітнього процесу в межах означеної проблеми.

Література

- Городнова Н. ґендерний розвиток особистості. К.: Видавництво «Шкільний світ», 2008. 128 с.
- Деділова Т., Токар І. Сучасні реалії впровадження ґендерного підходу в системі вищої освіти України. *Наука і освіта*. 2016. №1. С.107-114.
- Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене К.: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
- Оллпорт Г. В. Личность в психологии. М.: КСП+; СПб.: Ювента, 1998. 325 с.
- Рацун О. А., Завітренко Д. Г., Кучай О. В. Особливості вербальних уявлень про навколишній світ у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку *Наука і освіта*. Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2017. №10. С. 154–161. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-10-21>
- Реалізація ґендерної політики в управлінні освітою: навч.-метод. посіб. / [за заг. ред. Н. Г. Протасової]. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 176 с.
- Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия. М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. 320 с.
- Словарь по социальной педагогике: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 368 с.
- Сопівник І. В., Дука Т. М., Підлипняк І. Ю. Діагностика професійної підготовленості студентів до педагогічної діяльності. *Наука і освіта*. Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2017. №12. С. 59-65. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-12-8>
- Ткалич М. Г. ґендерна психологія: навч. посіб. К. Академвидав, 2011. 248 с., с. 143.
- Черняк С. Зарубіжні та вітчизняні концепції виховання особистості: теоретичний аналіз *Наука і освіта*. 2017. №2. С.25-32.
- Erikson E. The life Cycle Competed. N.Y.; London: W.W. Norton and Co, 1982 256 p.
- Kretchmar Jennifer Gender Socialization. Research Starters Sociology. 2017. P. 1–6. Retrieved from: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/36267959/gender-socialization>
- Maslow A. Motivation and personality. Rev. Ed. New York: Harper and Row, 1970. 91 p.
- Parsons T. Family, Socialization and Interaction Process / T. Parsons and R. Bales. L. 1956. 336 p.

Theoretical substantiation and practical implementation of the methodology of research related to completed gender socialisation of senior pre-schoolers

Karnaukh Lesia²

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

The relevance of the research is stipulated by the fact that gender socialisation is an important component of general socialisation of the personality, a specific process of social differentiation between sexes under the influence of the educational process, culture, society traditions. The purpose of the research is to analyse the theoretical foundations of person's gender development and to substantiate the methodology of research related to gender socialisation of senior preschoolers.

General tendencies of psychological-and-pedagogical research in the field of gender problematics using the methods of system-and-structural analysis, comparison, generalisation, systematisation of pedagogical, psychological scientific sources have been revealed in the article. The key definitions of the research: "gender", "gender identification", "gender role", "gender socialisation" have been analysed within the content of the article; the specifics of the process of gender development of senior preschoolers under conditions of interaction of preschool educational establishments and family has been clarified. The diagnosed methodology which determined the levels and corresponding criteria characterising completeness of senior pre-schoolers' gender socialisation (cognitive, emotional, value-oriented and behavioural) based on the theoretical analysis

² Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of Child Development of the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

of psychological-and-pedagogical literature has been substantiated. Each criterion included a group of qualitative indicators that revealed the content and characterised the levels of completeness of senior preschoolers' gender socialisation. The used diagnosed methodology made it possible to differentiate the completeness levels of children's gender socialisation ranging satisfactory, medium and low. The results of the research allowed characterising completeness of senior preschoolers' gender socialisation as a result of mastering ideas about moral norms of gender relations in society, emotional and value-oriented attitudes to them alongside the learning of the models of feminine and masculine behaviour implemented in communication process. The problem under research opens prospects for substantiation and approbation of the methodology and pedagogical conditions for effective implementation of gender socialisation of senior preschoolers at a formative research stage.

Keywords: children, gender socialisation, completed gender socialisation, methodology, criteria, indicators, levels.

References

- Cherniak, S. (2017). Zarubizhni ta vitchyzniani kontseptsii vykhovannia osobystosti: teoretychnyi analiz [Foreign and domestic concepts of personality education: theoretical analysis] *Nauka i osvita – Science and education*, 2, 25-32 [in Ukrainian].
- Dedilova, T., & Tokar, I. (2016). Suchasni realii vprovadzhennia gendernoho pidkhodu v systemi vyshchoi osvity ukraïny [Modern realities of gender mainstreaming in the higher education system of Ukraine]. *Nauka i osvita – Science and education*, 1, 107-114 [in Ukrainian].
- Erikson, E. (1982). *The life Cycle Competed*. N.Y.; London: W.W. Norton and Co [in English].
- Horodnova, N. (2008). *Gendernyi rozvytok osobystosti [Gender development of personality]*. Kyiv: Vydavnytstvo: Shkilnyi svit [in Ukrainian].
- Kretchmar, J. (2017). Gender Socialization. *Research Starters Sociology*. Retrieved from: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/36267959/gender-socialization> [in English].
- Mardakhaev, L.V. (2002). *Slovar po sotsyalnoi pedagogike: uchebnoe posobie dlya studentov vysshykh uchebnykh zavedeniy [Social education dictionary: textbook for university students]*. Moscow: Izdatelskit utsentr «Akademyia» [in Russian].
- Maslow, A. (1970). *Motivation and personality*. New York: Harper and Row [in English].
- Moskalenko, V.V. (2008). *Sotsialna psykholohiia: pidruchnyk [Social psychology: textbook]*. 2 nd ed. rev. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Ollport, H.V. (1998). *Lichnost v psikhologii [Personality in psychology]*. Moscow: KSP; SPb.: Yuventa [in Russian].
- Parsons, T. (1956). *Family, Socialization and Interaction Process*. London [in English].
- Protasova, N.H. (Eds.). (2011). *Realizatsiia hendernoi polityky v upravlinni osvitoiu [The implementation of gender policies in management education]*. Zaporizhzhia: Drukarskyi svit [in Ukrainian].
- Ratsul, O.A., Zavitrenko, D.H., & Kuchai, O.V. (2017). Osoblyvosti verbalnykh uiavien pro navkolyshnii svit u ditei doshkilnoho viku iz zatrymkoiu psikhichnoho rozvytku [Peculiarities of verbal associations of the environment of preschool age children with menta retardation]. *Nauka i osvita – Science and education*, 10, 154-161. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-10-21>. Retrieved from: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2017/10_2017/21.pdf [in Ukrainian].
- Rodzhers, K. (1997). *Klientozentrirovannaya terapiya [Client centered therapy]*. Kyiv: Vakler [in Russian].
- Sopivnyk, I.V., Duka, T.M., & Pidlypniak, I.Yu. (2017). Diagnostyka profesiinoi pidhotovlenosti studentiv do pedahohichnoi diialnosti [Assessment of pedagogical students' professional qualification]. *Nauka i osvita – Science and education*, 12, 59-65. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-12-8>. Retrieved from: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2017/12_2017/8.pdf [in Ukrainian].
- Tkalych, M.H. (2011). *Henderna psykholohiia: navch. posib. [Gender psychology: a textbook]*/ Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

Accepted: May 25, 2021

Сучасний текстиль та інновації у підготовці майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва

Богайчук Людмила Романівна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

Research ID: E-4073-2018

E-mail: Luda71@bigmir.net

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9142-763X>

Борисюк Зінаїда Дмитрівна²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: Z.Borisyuk@bigmir.net

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2356-5480>

У статті висвітлено окремі аспекти навчання та підготовки майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва; формування у них уявлення, що сучасний художній текстиль є інноваційним засобом декоративно-прикладного мистецтва і відіграє суттєву роль у формуванні творчої компетентності. Доведено, що актуальною і сьогодні залишається роль художнього текстилю, разом із килимарством і батіком, у соціокультурному й економічному розвитку художнього простору України. Увага до генетичних засад використання українського текстилю, духовного складника орнаментально-знакового килима, через символіку якого представники усіх верств населення намагалися ідентифікувати себе з Україною, є невід'ємним складником становлення компетентності майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва.

Обґрунтовано, що не можна забувати давні традиції текстильного мистецтва, важливо відродити їх в оригінальних сучасних формах, сприяти розвитку експериментальних тенденцій, творчо працювати з текстилем у процесі викладання дисциплін циклу «Декоративно-прикладне мистецтво», показати, наскільки перспективним він є у своїй мистецькій та культурній суті, надати аналіз виставкової діяльності як розвитку креативного пошуку, стимулятора творчої діяльності майбутнього фахівця декоративно-прикладного мистецтва. Завданнями статті є виявити взаємозв'язки та взаємовпливи народного і професійного мистецтва; окреслити роль професійної мистецької освіти в розвитку художнього текстилю України; проаналізувати експериментальні тенденції та концепції сучасного професійного текстилю України.

Зазначено, що мова і стиль українського текстильного мистецтва залежали як від традицій та національних джерел, так і від новітніх течій західноєвропейського мистецтва. Аналіз наявних методологічних підходів до навчання та формування професійної компетентності у майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва, спрямованих на пошук нових методик удосконалення якості навчання, дає змогу по-новому оцінити ідею інноваційного навчання, викладання та оцінювання. Важливою умовою успішної підготовки майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва є сформованість у них креативної компетентності, яка включає здатність емоційно сприймати довколишнє середовище, творчо його переосмислювати, обізнаність культурою народів і націй у різні періоди розвитку суспільства, оволодіння загальнолюдськими цінностями, зокрема цінностями творчості, які забезпечують самореалізацію і саморозвиток особистості.

Ключові слова: національні традиції, сучасний художній текстиль, фахівець декоративно-прикладного мистецтва, компетентність, сучасні тенденції.

Вступ. За даними ЮНЕСКО, головним завданням освіти у XXI ст. є надання можливостей усім людям виявити свої таланти і здібності, розкрити свій творчий потенціал. Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні на політичному, соціально-економічному, науковому та культурному рівнях,

¹ старший викладач кафедри теорії і методики декоративно-прикладного мистецтва та графіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

² старший викладач кафедри теорії і методики декоративно-прикладного мистецтва та графіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

входження її у єдиний європейський простір безпосередньо впливають на розвиток мистецької освіти. Важливим завданням сьогодення є повернути українську культуру та художню освіту в загальноєвропейський контекст, водночас відкриваючи особливості національного розвитку мистецтва, в якому провідну роль у формуванні духовних цінностей відіграє не лише образотворче, а й декоративно-прикладне мистецтво, до якого належить художній текстиль.

Здійснено аналіз провідних експериментальних тенденцій в арт-текстилі Європи та світу, на підставі осмислення авторських творів професійного текстилю України розкрито особливості змін, що відбулися у цьому виді декоративного мистецтва.

З урахуванням актуальності стверджуємо, що оскільки мова і стиль українського текстильного мистецтва залежали як від традицій та національних джерел, так і від новітніх течій західноєвропейського мистецтва, необхідно привернути увагу майбутніх фахівців до генетичних основ українського текстилю як феномену, це невід'ємний компонент як його становлення, так і формування творчої компетентності майбутнього фахівця з декоративно-прикладного мистецтва на засадах інновацій.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розкриття традицій художнього текстильного мистецтва та розгляду його в контексті сприяння розвитку сучасним інноваційно-експериментальним тенденціям, творче опрацювання текстилю в процесі викладання дисциплін циклу «Декоративно-прикладне мистецтво»: обґрунтування, наскільки перспективним є художній текстиль у мистецькому та культурному складниках на засадах аналізу виставкової діяльності та обґрунтувати його як основи методологічних інновацій у розвитку креативного пошуку, стимулятора до творчої діяльності майбутнього фахівця декоративно-прикладного мистецтва.

Завданнями дослідження є: відродити давні традиції текстильного мистецтва в оригінальних сучасних формах; показати, наскільки перспективним він є за мистецькою та культурно-естетичною формами та суттю; виявити взаємозв'язки та взаємовпливи народного і професійного мистецтва; окреслити роль професійної мистецької освіти в розвитку художнього текстилю України; проаналізувати експериментальні тенденції та концепції сучасного професійного текстилю України.

Матеріали та методи дослідження: було опрацьовано мистецтвознавчі праці, спеціальні праці, присвячені декоративно-прикладному мистецтву, науково-педагогічні дослідження. Для емпіричного аналізу використано метод педагогічних спостережень, результати навчання основ сучасного художнього текстилю та аналізу робіт студентів художньо-графічного факультету, що надало можливість з'ясувати тенденції розвитку сучасного художнього текстилю, підходи до визначення засад формування компетентності фахівців декоративно-прикладного мистецтва. Методи дослідження: У дослідженні застосовано методи і підходи, що визначаються як інноваційні напрями у мистецькій педагогіці, які надають змогу ознайомитись з історично-мистецтвознавчим матеріалом концептуально-образними основами сучасного художнього текстилю. Герменевтичний підхід передбачав емоційно-ціннісне пояснення мистецтва з урахуванням соціально-культурних традицій, а також особистісного художньо-творчого досвіду особистості (Падалка, 2008); метод мистецького навчання як упорядкований засіб та результат співтворчості в освітньому процесі був спрямований на розв'язання художньо-навчальних і художньо-виховних завдань (Падалка, 2008), формування творчої компетентності на теоретичних засадах у майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва.

Результати дослідження. За результатами аналізу досліджень становлення та розвитку декоративно-прикладного мистецтва України (О. Голубець, Т. Печенюк, О. Роготченко, В. Тузов, Т. В. Кара-Васильєва) виокремлюємо, що «національна культура є основним джерелом становлення митця, використання скарбниці національного мистецького фонду сприяє мистецькому розвитку, його здатності глибше і повніше сприймати художні образи, від національного і через національне – до усвідомлення прекрасного в загальнолюдських вимірах» (Т. В. Кара – Васильєва, 2005). Особливу наукову цінність становлять праці Є. А. Антоновича, В. Р. Захарчук-Чугай, у яких зазначено, що «саме декоративно-ужиткове мистецтво на уроках технології виконує специфічну, властиву лише йому функцію..., є джерелом духовного багатства, стимулом активного життя» (Антонович, 1992). У працях З. Чегусової, К. Гончар, які присвячені стильовим пошукам (О. Кульчицька, М. Бойчук, В. Кричевський) на початку ХХ століття, художній текстиль розглядається в контексті його концептуальності та образності, символізму з акцентом на тому, що його створення потребує певного рівня компетентності. З аналізу останніх досліджень і публікацій засвідчуємо, що вчені здебільшого досліджують творчу та художню компетентність. Теоретичні положення компетентнісного підходу обґрунтовано у багатьох працях учених (Л. Алексеевої, А. Байденко, Н. Бібик, І. Беха, Т. Браже, І. Зазюна, І. Зимньої,

І. Єрмакова, О. Кононко, А. Маркової, О. Овчарук, О. Савченко, А. Хуторського тощо). У працях учених мовиться, що важливим і актуальним для сучасної теорії і практики викладання мистецьких дисциплін виступає дослідження можливостей мистецької діяльності в цілеспрямованому розвитку особистості, визначення умов мистецько-педагогічної підтримки означеного процесу та висвітлення напрямів розробки технологічних підходів щодо його здійснення (Падалка, 2008). Проблемам підготовки майбутніх фахівців образотворчого мистецтва присвячена низка досліджень (Л. Басанець, О. Каленюк, Л. Кондрацька, С. Коновець, В. Орлов, М. Пічкур, О. Смирнова, М. Стась, О. Тюрікова, та інші). З'ясувалось, що вчені досліджували формування ключової художньо – естетичної та креативної компетентностей. За Н. Вересоцькою, творча компетентність майбутнього фахівця декоративно-прикладного мистецтва має такі компоненти: здатність застосовувати знання сучасної техніки та технології, графічної грамотності, художньо-естетична освіченість, художньо-професійна майстерність, практичні вміння та навички проектної, конструкторської, виробничої діяльності при розробці та виготовленні виробів (Вересоцька, 2019).

Оскільки сучасний український художній текстиль є невід'ємним складником у підготовці фахівців декоративно-прикладного мистецтва нового рівня бачення та образного мислення відповідно до загальноєвропейської та світової якості вищої освіти, то заслуговують на подальші дослідження перспективні інноваційні методологічні підходи до формування творчої компетентності у майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва у цьому напрямі.

Обговорення результатів. З огляду на актуальність формування творчої компетентності, аналізу наявних методологічних підходів до формування компетентності майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва, спрямованих на пошук нових методик удосконалення якості навчання, можливо по-новому оцінити ідею інноваційного навчання, викладання та оцінювання на засадах уваги до сучасного художнього текстилю як інноваційного засобу.

Фактично творчість вітчизняних авторів органічно вписується у пошуки нових пластичних ідей сучасних майстрів текстильного мистецтва Європи ХХ-ХХІ ст. Нині актуальність використання художнього текстилю в педагогічній практиці не викликає сумніву, в більшості освітніх закладів вивчають цей вид творчості, що відкриває широкий перспективи підвищення ефективності освітньо-виховного процесу. Спілкування студентів із творами народного мистецтва, їхня безпосередня участь у самому процесі виготовлення корисних і потрібних речей відіграє суттєву роль для їхнього загального художнього розвитку, створює умови для формування їхньої творчої компетентності.

Зазначимо, що у просторі педагогічної теорії та практики компетентності – як інтегрований результат освітньої діяльності студентів, формуються передусім на основі опанування змісту вищої освіти, набуття певного життєвого досвіду в суспільстві. На нашу думку, творча компетентність – у просторі уваги до сучасного художнього текстилю, є інтегративним поняттям – категорією, що в синтезі поєднує такі види компетентностей: художньо-естетичну компетентність (художньо-естетична компетентність передбачає здатність оперувати наявними естетичними знаннями і поглядами, вміннями у самостійній художньо-творчій та виховній діяльності відповідно до загальнолюдських естетичних цінностей (Гарбузенко, 2015); художньо-творчу компетентність (художньо-творча компетентність зумовлює здатність до неперервного вдосконалення на усіх рівнях навчання та практичної реалізації здобутих знань (Семенова, 2015); креативну компетентність (креативна компетентність включає систему знань, умінь, навичок, здібностей та особистісних якостей, необхідних для творчого вирішення професійних завдань (Вересоцька, 2019:24).

Дослідники розглядають художні здобутки в поєднанні досягнень новітніх течій світової образотворчості з принципами національної естетики. Значний інтерес для дослідження є каталоги всеукраїнських та міжнародних виставок, інтернет-ресурси, що мають простий та швидкий доступ до різноманітних українських та зарубіжних джерел.

Насьогодні декоративно-прикладна творчість є тим могутнім джерелом, де результат навчання – це становлення особистості на базі вивчення декоративного мистецтва. В ефективності цього процесу значне місце посідає декоративно-прикладне мистецтво як засіб формування естетичної свідомості людини, що впливає на інтелектуальну й емоційну сфери і сприяє гармонійному розвитку особистості, допомагає пізнати світ і знайти своє місце в ньому. «Саме декоративно-ужиткове мистецтво на уроках технології виконує специфічну, властиву лише йому функцію, яка полягає в тому, що воно розкриває особистість світ реально-наявної краси, яка вносить естетичну насолоду, відіграє значну роль у формуванні переконань, поглядів, норм і правил поведінки, є джерелом духовного багатства, стимулом активного життя» (Антонович, 1992).

Текстиль (лат. textile - тканина, від texo - ткати) – це прядильно-ткацькі виробы; тканини; пряжа та сировина для них (Тлумачний словник української мови, 2010: 519). Текстиль – загальна назва виробів з натуральних і хімічних волокон, також пряжа і волокна, виготовлюється в процесі ткацтва, плетіння, в'язання, макраме або пресування волокон (повсть, фетр, фелтінг, мереживо). Текстиль є ширшим терміном, тоді як тканина означає шмат текстилю, що може використовуватися для створення виробів у техніках розпису тканин (вибійка, екофарбування, холодний, гарячий і вузликовий батік). Хоча, спочатку тканина була теж зіткана – це текстильний виріб, що утворюється в результаті ткацтва, шляхом переплетення взаємоперпендикулярних поздовжніх та поперечних ниток.

Власне, пропонуване дослідження виокремлює з широкого діапазону текстилю тільки ті ручні техніки, які актуальні у формуванні майбутнього фахівця ДПМ, ті які мають художню виразність і є перспективними для самовираження як художника-прикладного мистецтва. Зазначимо текстильні техніки, які актуальні для освоєння: гобелен, ткацтво, батік (холодний, гарячий, вузликовий, вільний розпис), фелтінг (валяння), текстильний коллаж (аплікація), вибійка (набійка), екофарбування.

У сучасній практиці художнього текстилю актуальними стали ручні техніки, які були винайдені в минулі століття, але за період інтенсивного розвитку промисловості у XX столітті, були забуті – це різні техніки ручної вишивки, печворк, валяння із вовни, художній розпис тканин, фактурні пошуки. Технологія виконання сучасного текстилю базується на основі готового текстилю, на основі ниток або волокон, змішаних текстильних технік. Принцип використання готового текстилю покладено в основу таких технік, як батік, аплікація, печворк, фактурне заповнення текстилю. На основі ниток або волокон базуються техніки гобелену, ручного ткацтва, фелтінгу, плетіння різними інструментами (голками, гачком, спицями, пальцями тощо). Сучасний текстиль в Україні перебуває у стані активного наукового переосмислення, у пошуці нових форм існування текстилю та дослідженні традиційних засобів і текстильних технік.

Львівська школа текстилю посідає особливе, провідне місце в українському мистецтві. Засади львівської школи, закладені Н. Паук, О. Риботицькою, О. Парутою-Вітрук, Т. Печенюк, є зразком. Митці відкрили новаторські шляхи, що розвивають концепції синтезу мистецтв, сміливо експериментують і не втрачають, разом з цим, високої культури і витонченого відчуття, укладу тканих виробів народних майстрів. У творах львівських митців художнього текстилю закладено концепції, які визначають структуру композиційної образної побудови твору через призму асоціативного сприйняття джерел традиційного мистецтва, народних звичаїв та обрядів (Стельмащук, 1998).

Новації в текстильному мистецтві ведуть до експериментальної текстильної практики, де поєднуються нетрадиційні техніки з традиційними, звичні матеріали з новими хімічними, синтетичними. На думку Т. Печенюк, модерністські концепції початку XX ст., які поглибили розуміння формальних чинників та долучили текстильні першоелементи – волокно, нитку до першооснов творчого мислення, у поєднанні з нинішньою текстуалізацією сучасного мистецтва розширили простір текстилю як мистецтва певного матеріалу (Печенюк, 2010)

Отже, під художнім текстилем слід розуміти художньо-проектну діяльність, спрямовану на розробку текстилю та виробів з нього, де є вираження авторської концепції автора, його світогляду та філософії, що є перспективним напрямом у формуванні майбутнього фахівця декоративно-прикладного мистецтва.

Педагогічна практика засвідчує, що творчі компетенції як результат інноваційної освітньої діяльності студентів, формуються передусім на основі опанування виражальних можливостей матеріалу, а також засобів зображення і техніки, при цьому студенти прагнуть оригінально, креативно втілювати свої творчі ідеї, що неможливо без заглиблення у творчість майстрів декоративно-прикладного мистецтва. У процесі навчання питомим та актуальним є питання художніх та національних традицій, як художніх заповітів і канонів, відшліфованих часом, який відсіяв усе непотрібне і невиразне (за Антоновичем, 1992).

На нашу думку, для окреслення інноваційних підходів до навчання, необхідно звернути увагу на те, що є сучасним арт-текстилем. Можна відповісти на це запитання, проаналізувавши 9-ту міжнародну бієнале мінітекстилю «Скіфія», яка проходила в м. Івано-Франківську. Було презентовано праці у форматі 2D та 3D, виконані засобами найрізноманітніших технік, технологій та матеріалів як традиційних, так і нетрадиційних, інноваційних, які використовують для створення об'єктів сучасного текстильного мистецтва: ткацтво, батік, метал, фелтінг, квілт, ручний папір, вишивка авторська і традиційна тощо. Крім традиційних матеріалів майстрами органічно залучаються поліетилен, кокони шовкопряда, віск, папір, шнури, сезаль. У 2018 році у Львові проходила Всеукраїнська виставка текстилю «Текстильні інспірації», де було представлено оригінальні твори, що створювалися за

допомогою поєднання багатого арсеналу текстильних технік та матеріалів. Зокрема: ткацтва, гобелену, холодного і гарячого батіку, вільного розпису, вузликової техніки, «шиборі», «нитяк», фелтингу, аплікації, колажу, клеєння, повсті, ліжника, вишивання, а також змішаних, так званих «авторських» технік та їх комбінування. Дотичними дослідження є проблеми пізнання властивостей і особливостей матеріалу, взаємодія об'єму та простору, поєднання традиційних образів та авангардних сучасних тенденцій. Доходимо висновку, що живучість традиції, яка не зникає з появою нового, а співіснує з ним у нових формах, своєрідні метаморфози на шляху розвитку, де тканина, нитка, волокно - унікальні матеріали з потужною енергетикою, які з давніх давен використовуються не лише для побутових потреб, а й дають можливість безмежних мистецьких інтерпретацій (Луковська, 2019) є на сьогодні актуальним у підготовці майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва.

В освітньому процесі необхідно звернутися і до цікавого досвіду визнаних майстрів текстилю, які разом із класичними традиціями ткацтва майстерно поєднують вишивку, плетіння, в'язання, текстильну мозаїку тощо. Праці провідних світових майстрів текстилю (М. Адамсон, Й. Бальчиконіса, А. Баумане, Е. Вігнере, Л. Ерм, А. Музе, Р. Хеймратса) демонструють високу професійність, вражаюче відчуття фактури матеріалів та тонких колористичних співвідношень.

З'ясовано, що завдяки інтеграційному зв'язку текстилю з іншими видами мистецтва (скульптури, графіки, комп'ютерних технологій) художники створюють оригінальні за стилістикою та образним уявленням твори (текстильну скульптуру, інсталяції, колажі), різноманітні за тематичним напрямом. Творчі пошуки арт-художників доводять складний, неоднозначний характер і динаміку творчого процесу на сучасному етапі становлення декоративно-прикладного мистецтва у різних його проявах і формах. Використовуючи авторські технологічні експерименти, митці прагнуть абсолютизації чистого враження. Творення «образу» художники розуміють як особливу, специфічну сферу пізнання світу, наповнену емоційною змістовністю та філософськими поглядами. Серед творів домінуючими є абстрактні та образно-асоціативні композиції із філософським підтекстом, із характерним інформаційним навантаженням робіт, перевагою інтелектуального та емоційного первнів. Щоб навчити студентів творчо виконувати завдання, треба їх ознайомлювати з доробками сучасних майстрів та творчим процесом художників-абстракціоністів одеської та європейської шкіл. Як зазначає засновник супрематизму К. Малевича, це потребує узгодженості суперечностей, що породжує єдине «естетичне дійство». Геометрія і органіка втілюють полюси єдиної ідеї форми, яка ще до творчого втручання художника має власну екзистенцію (Малевич, 2008).

Через інновації в підготовці майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва, цікавимосся їхньою творчістю. Почасти навіть художники-монументалісти робили ескізи для гобеленів: Жан Лурґат (Jean Lurçat), Ю. Єгоров (музей сучасного мистецтва Одеси), Ф. Гундертвасер також архітектор-дизайнер: створив гобелен (KUNSTHAUSWIEN, м. Відень). Тому професійна школа монументалістів близька для фахівця текстилю. Порівняно з народними майстрами, художники-монументалісти задають високу планку, вагомість творчих пошуків, композицій, неординарність знахідок та звичайно вчать високого естетизму, мистецтва (В. Басанець, О. Волошинов, С. Савченко, В. Стрельников, В. Цюпко).

Щодо підходів до програмних інноваційних завдань зазначимо, що сьогоденний світ перенасичений кількістю нових матеріалів, зроблених за новітніми технологіями. А отже, маємо за мету навчити студента мислити креативно, вміти планувати і творчо конструювати в цілому як процес художньої освіти-вдосконалення.

У сучасній освіті інноваційні тенденції у навчанні передбачають набуття компетентностей. У Законі України "Про вищу освіту" Пункт 13 частини першої статті 1 в редакції Закону № 392-IX від 18.12.2019: компетентність - здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей. На наш погляд, такий підхід зобов'язує переглядати підхід до програмних завдань з дисциплін «Декоративно-прикладне мистецтво», «Практикум у майстернях декоративного мистецтва», «Художня творчість» організувати роботу та підготовку майбутніх фахівців за новими стандартами. Новітні технології дають можливість обмінюватись інформацією, етапами процесу онлайн через Microsoft Office 365, Telegram, ZOOM, E-mail тощо.

Виходячи із завдань втілення інноваційних підходів у підготовці фахівців декоративно-прикладного мистецтва, послуговувалися, по-перше, положенням, що в художньому пізнанні як креативному процесі повинні в діалектичній єдності відбуватися споглядання й абстракція, переживання і мислення, розум і уява, логіка й інтуїція студентів, по-друге, що активне використання традицій

народних промислів у навчанні відкриває широкі перспективи підвищення ефективності освітньо-виховного процесу.

Із практики у співпраці з колегами і професійним міжособистісним середовищем було запроваджено метод колективного виконання твору. Такий експеримент-завдання виконувалось здобувачами 3 року навчання спеціальності 023 «Декоративно-прикладне мистецтво». Більше того пропонувалось виконати творчу роботу, в якій необхідно було продемонструвати знання з гобелену, ткацтва, технік розпису тканин, колаж.

Під час опрацювання завдання було визначено етапи створення колективного твору:

1. Колективно визначити тематику.
2. Вирішити концепцію колективного твору.
3. Розробити ескізи.
4. Виконати в матеріалі (холодний, вузликовий, гарячий батік).
5. Зібрати частини в один твір (колаж).
6. Створити відео-презентацію твору.

Методом діалогу було визначено тематику «Косівський розпис», як міждисциплінарну інтеграцію, узагальнення набутих на 1-2 роках навчання навичок, знань, умінь – упровадити у творчу діяльність. Таке масштабне завдання викликало зацікавленість, пізнавальність, слугувало розвитку творчих компетентностей. Перед реалізацією завдання дистанційне навчання дало можливість використати метод сучасного інтерактивного навчання. Була можливість проаналізувати сучасні виставки, проекти текстилю в масштабах України і світу. На сьогоднішній день в он-лайн просторі є можливість віртуально відвідати виставку, саме тому більшість музеїв, галерей перейшли в такий формат роботи. Провести аналіз, надихнутись, з'ясувати для себе, що є сучасним арт-текстилем. Як інтерактивні методи, форми і прийоми, що використовувались, є такі: аналіз помилок, візуальний метод навчання; дискусія із запрошеними фахівцями; майстер-клас; метод аналізу і діагностики ситуації; метод проєктів. Мотивацією студентів було: виконати колективний проєкт-твір для участі у Всеукраїнській виставці («Світ Божий як Великдень» м. Київ).

На засадах упроваджених інноваційних завдань маємо на меті сформувати творчу компетенцію у процесі становлення та вдосконалення образотворчої грамоти в художньо-творчій діяльності; вміння здійснювати художньо-естетичну освіту засобами декоративно-прикладного мистецтва; вміння розвивати інтелектуальну, духовну, емоційно-естетичну сфери, пізнавальні, творчі й розумові здібності у процесі оволодіння мовою образотворчого мистецтва. На нашу думку, опанування студентами різних видів декоративного мистецтва допоможе їм усвідомити естетичну цінність спадщини нашого народу, допоможе у становленні їх як творчих особистостей.

У ході педагогічного експерименту встановлено, що навчання на базі інноваційних методик буде ефективним, якщо поєднувати форми і методи навчання, бути уважними до інтересів аудиторії. Освітньо-виховний процес має бути мобільним, відповідним кожній ситуації, всі зусилля повинні бути спрямованими на творчу співпрацю.

Висновки. Важливу роль у ступені відновлення традиційного народного художнього текстилю й розвитку сучасного художнього текстилю, як надбання нашого народу, відіграє цілісність системи освіти, тільки в комплексі знань формується фахівець художнього профілю, а також забезпеченні умов для творчого росту, формування духовності майбутніх фахівців на основі оволодіння історико-культурною спадщиною народного декоративно-прикладного мистецтва.

Аналіз наявних методологічних підходів до навчання та формування творчої компетентності у майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва, спрямованих і на пошук нових методик вдосконалення якості навчання, дозволяє по-новому оцінити ідею інноваційного навчання, викладання та оцінювання. Потрібні нові сучасні підходи до освітньо-мистецької діяльності, а, отже, і новий викладач-творець, здатний переосмислити старі методи роботи та створити комфортні умови навчання кожному студенту, забезпечити свободу творчості, можливість використання новітніх досягнень науки, техніки. Декоративно-прикладне мистецтво є змістовим компонентом підготовки майбутніх фахівців. Інноваційне наповнення змісту навчання майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва спрямоване на широкий розвиток їхніх творчих здібностей і таланту, естетичної та художньої культури, національної самосвідомості, формування професійної майстерності, завдяки чому вони стають і фахівцями народного мистецтва – носіями традицій, майстерності попередніх поколінь митців і художніх принципів народного мистецтва, творцями і продовжувачами самобутньої художньої культури українського народу.

Для успішної підготовки майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва неабияким є формування творчої компетентності - естетично відобразити довколишній світ, знати декоративно-прикладне мистецтво, культуру свого народу і не тільки, займатись саморозвитком.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи дослідження пов'язуємо із розробкою й апробацією інноваційно - інтерактивних форм навчання на засадах взаємозв'язку традиційно – національних методів навчання із інноваціями в сучасному освітньому процесі як суттєвого засобу в підготовці сучасного рівня фахівців декоративно-прикладного мистецтва.

Література

- Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів: Світ, 1992. 272 с.
- Антонович Є. А., Захарчук-Чугай В. Декоративно–прикладне мистецтво : Львів: Світ, 1992. 912 с.
- Акімова О. В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль. 2010. 43 с.
- Вересоцька Н. Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб формування креативної компетентності майбутнього вчителя технології. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Збірник наукових праць. 2019. Вип. 1(19). С. 21-30.
- Гарбузенко Л. Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб формування художньо-естетичної компетентності вчителя мистецьких дисциплін. *Освітня об'її: реалії та перспективи*. Київ: ІПТО, 2007. № 1(1).
- Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика / Гончаренко С. О, Ничкало Н. Г., Петренко В. Л. та ін. Хмельницький: ТУП, 2002.
- Дімітрова-Бурлаєнко С. Д. Підготовка студентів технічних університетів до виявлення креативної компетентності у професійній діяльності: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Дніпро, 2018. 358 с.
- Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студ. сер. та вищ. навч. закл. І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004.
- Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2004. № 10. С. 3-9.
- Кара-Васильєва Т. В. Декоративне мистецтво України ХХ століття: у пошуках «Великого стилю». Київ: Либідь, 2005. 280с.
- Луковська О. І. Арттекстиль України у контексті європейських експериментальних тенденцій другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Автореферат дисертації на здоб.наук..ступеня докт. мистецтвознавства. Київ, 2019.
- Малевиц К. Черный квадрат. СПб.: Санкт-Петербург, Азбука-классика: 2008. 288с.
- Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, 2008. 274 с.
- Тлумачний словник української мови. Близько 20000 слів тасловосполучень словосполучень укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. редакцією д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: Книжковий клуб «КСД»:2010. 608 с.
- Fine Art . Мистецтво Одеси. №3. Київ: Ювелір-прес, 2008. 160 с.

Modern textiles and innovations in the training of future specialists in the sphere of decorative and applied arts

Bohaychuk Liudmyla³

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine

Borysiuk Zinaida⁴

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine

³ Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Decorative and Applied Arts and Graphics of the State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”

⁴ Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Decorative and Applied Arts and Graphics of the State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”

The article presents some aspects of teaching and training future specialists in the sphere of decorative and applied arts alongside some issues devoted to the development of their opinion that modern artistic textiles are innovative means of decorative and applied arts and play a significant role in the development of creative competence of textile artists. The need to rethink the history of textiles in Ukraine and analyse the problems of its current artistic and industrial state, especially in the Southern regions, has been grounded.

It has been proved that the role of artistic textiles, together with carpet weaving and batik, in the socio-cultural and economic development of Ukraine's artistic space remains relevant today. Special attention is given to the genetic basis for using Ukrainian textiles (the spiritual component of the ornamental carpet) through the symbolism of which representatives of all segments of the population tried to identify with Ukraine, this basis being an integral component in the development process of the professional competence of future specialists in the sphere of decorative and applied arts.

It has been substantiated that one cannot forget the ancient traditions of textile art; it is necessary to revive them in original modern forms, to promote the development of experimental tendencies, to work creatively with textiles while teaching the course "Decorative and Applied Arts", to show how promising it is in its artistic and cultural essence, to provide an analysis of the exhibition activity as a guarantee for the development of creative search, a stimulator to the creative activity of a future specialist in decorative and applied arts. The purpose of the article is to identify the interrelations and interactions of folk and professional art; to outline the role of profession-centred art education in the development of artistic textiles in Ukraine; to analyse experimental tendencies and concepts of Ukraine's modern professional textiles.

The conclusions state that the language and style of the Ukrainian textile art has always depended on traditions and national sources, as well as on the latest trends in Western European Art. The analysis of the existing methodological approaches to teaching future specialists in decorative and applied arts, aimed at searching for new methods of improving the quality of education, and developing their professional competence enables us to assess the idea of innovative learning, teaching and assessment in a new way. An important condition for successful training of future professionals in the sphere of decorative and applied arts is the development of their creative competence, which includes the ability to emotionally perceive the environment, to creatively transform it, the awareness of the culture of peoples and nations in different periods of society development, to master universal human values, including creative values, providing creative self-realisation and self-development.

Keywords: national traditions, modern artistic textiles, specialist in decorative and applied arts, competence, modern tendencies.

References

- Antonovych, Ye. A. (1992) *Dekoratyvno-prykladne mystetstvo* Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Antonovych, Ye. A., Zakharchuk-Chuhai, V. (1992) *Dekoratyvno-prykladne mystetstvo [Arts and crafts]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Akimova, O. V. (2010) *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia tvorchoho myslennia maibutnoho vchytelia v umovakh universytetskoï osvity: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04 [Theoretical and methodical bases of formation of creative thinking of the future teacher in the conditions of university education: author's ref. dis. ... Dr. Ped. Science: 13.00.04]*. Ternopil [in Ukrainian].
- Derzhavni standarty profesiinoï osvity: teoriia i metodyka (2002) [State standards of vocational education: theory and methodology]* Honcharenko S. O, Nychkalo N. H., Petrenko V. L. ta in. Khmelnytskyi: TUP [in Ukrainian].
- Dimitrova-Burlaienko, S. D. (2018) *Pidhotovka studentiv tekhnichnykh universytetiv do vyavlennia kreatyvnoi kompetentnosti u profesiinii diialnosti: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 [Preparation of students of technical universities to identify creative competence in professional activities: dis. ... cand. ped. Science: 13.00.04]*. Dnipro [in Ukrainian].
- FineArt. (2008) *Mystetstvo* Odesy. №3. Kyiv: Yuvelir-pres [in Ukrainian].
- Harbuzenko, L. (2007) *Dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo yak zasib formuvannia khudozhno-estetychnoi kompetentnosti vchytelia mystetskykh dystsyplin [Decorative and applied art as a means of forming artistic and aesthetic competence of a teacher of art disciplines]*. Osvitianski obrii: realii ta perspektyvy. Kyiv: IPTO. № 1(1) [in Ukrainian].

Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: Svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvithoi polityky (2004) [Competence approach in modern education: World experience and Ukrainian perspectives: Library on educational policy] pid zah. red. O. V. Ovcharuk]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

Kontseptsiiia khudozhno-estetychnoho vykhovannia uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (2004) [The concept of artistic and aesthetic education of students in secondary schools] Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. № 10 [in Ukrainian].

Kara-Vasyliieva, T. V. (2005) Dekoratyvne mystetstvo Ukrainy XX stolittia: u poshukakh «Velykoho stylu» [Decorative art of Ukraine of the XX century: in search of "Great style"]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Lukovska, O.I. (2019) Arttekstyl Ukrainy u konteksti yevropeiskykh eksperymentalnykh tendentsii druhoi polovyny KhKh – pochatku KhKhI stolittia. Avtoreferat dysertatsii na zdob...nauk..stupenia dokt.. mystetstvoznavstva [Art textiles of Ukraine in the context of European experimental tendencies of the second half of the XX - the beginning of the XXI century. Abstract of the dissertation on the ... science..degree of doctor art history]. Kyiv [in Ukrainian].

Malevych, K. (2008) Cherniy kvadrat [Black square]. SPb.: Sankt-Peterburh, Azbuka-klassyka [in Russian].

Padalka H. M. (2008) Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin). K.: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

Tlumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy. Blyzko 20000 sliv taslovspoluchen slovspoluchen (2010) [Explanatory dictionary of the Ukrainian language. About 20,000 words and phrases] ukl. N.D.Kusaykina, YU.S. Tsybul'nyk; za zah. redaktsiyeyu d-ra filol. nauk, prof.V.V. Dubichyn'skoho. Kharkiv: Knyzhkovyy klub «KSD» [in Ukrainian].

Veresotska, N. (2019) Dekoratyvno – uzhytkove mystetstvo yak zasib formuvannia kreatyvnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia tekhnolohii [Decorative - applied art as a means of forming the creative competence of the future teacher of technology]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 1(19) [in Ukrainian].

Ziaziun, I. A. (1997) Krasa pedahohichnoi dii: navch. posib. dlia vchyteliv, aspirantiv, stud. ser. ta vyshch. navch. zakl. [The beauty of pedagogical action: textbook. way. for teachers, graduate students, students. sir. and higher. textbook lock]I. A. Ziaziun, H. M. Sahach]. Kyiv: Ukrainsko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu [in Ukrainian].

Accepted: June 07, 2021

Інформаційно-комунікативні технології у формуванні мотивації здобувачів вищої освіти

Єременко Тетяна Євстафіївна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: eremenkote53@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2840-8465>

Геркерова Олександра Михайлівна²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: gerkerova@ukr.net

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7449-6112>

Лук'янченко Ірина Олегівна³

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: gerkerova@ukr.net

Актуальність дослідження визначається глобалізаційними процесами, соціальними перетвореннями та інформатизацією сучасного суспільства. Будь-яка сучасна соціальна і професійна сфера вимагає вільного володіння англійською мовою як засобом ефективної усної та письмової комунікації, що передбачає активізацію освітньої діяльності здобувачів вищої освіти через формування внутрішньої мотивації у тому числі. Засобами формування внутрішньої мотивації було обрано інформаційно-комунікативні технології, які є невід'ємним складником життя сучасної молоді. Мета дослідження: визначити роль інформаційно-комунікативних технологій як засобу формування внутрішніх мотивів навчання у процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальності 014 Середня освіта. Мова і література (англійська). Для цього використовувалися методи: випробувального навчання, контент-аналізу ІКТ засобів навчання англійської мови, опитування (анкетування та дослідна бесіда) й наукового спостереження. У дослідженні теоретично обґрунтовано і експериментально підтверджено ефективність запропонованих технологій, застосування яких сприяє розвитку внутрішніх мотивів у здобувачів вищої освіти у процесі вивчення англійської мови. Було розроблено завдання, які передбачали активне використання месенджерів і обрано такі ІКТ, як WhatsApp, Viber, Telegram, месенджер Facebook, додатки, спрямовані на вивчення англійської мови, а саме: Duolingo, Quizlet, Learnenglish Podcast, Speak – practice your English, Lingualo. У результаті дослідження доведено, що використання ІКТ як у позааудиторній, так і в аудиторній роботі позитивно впливає на формування внутрішніх мотивів здобувачів вищої освіти до навчання англійської мови та сприяє покращенню їхніх освітніх досягнень.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології, месенджери, навчальні додатки, мотивація, види мотивів, навчання англійської мови у ЗВО.

Вступ. Пошук шляхів підвищення мотивації до навчання є одним з найактуальніших напрямів сучасної освіти, особливо він загострюється при визначенні технологій, методів і форм професійного навчання англійської мови. Натепер знання англійської мови є необхідною умовою для успішного навчання у закладі вищої освіти та подальшої її професійної реалізації. Формування мотиваційного компонента опанування англійської мови є важливим складником освітньої діяльності, оскільки саме вмотивована людина, яка усвідомлює всю необхідність вільного володіння англійською мовою в умовах

¹ кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

² кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

³ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

глобалізації сучасного світового простору, здатна стати конкурентоспроможним фахівцем міжнародного рівня.

Формування внутрішніх більш стійких мотивів у здобувачів вищої освіти потребує пошуку сучасних методів, засобів і технологій навчання, зокрема активного впровадження інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Сучасні комуніканти за останні два десятиліття настільки звикли користуватись ними, що вже не вважають ІКТ інноваціями і ставляться до них, як до необхідного компонента щоденного життя, засобу комунікації, розваг і навчання. Особливо це стосується молоді, яка не уявляє свого існування без гаджетів із вільним доступом до світової мережі, яка найбільш відкрита до інновацій.

Використання ІКТ на заняттях із вивчення англійської мови в закладі вищої освіти – це обов'язкова умова сучасного навчання, і, як результат, успішного вивчення англійської мови, оскільки забезпечує здобувачеві доступ до мережевих баз даних, різних пошукових систем, бібліотечних каталогів, дозволяє користуватись світовими інформаційними ресурсами, спілкуватись, співпрацювати і долучатись до автентичної комунікації, отримувати сучасну інформацію про культурні тенденції, професії, обмінюватись з однодумцями з англійськомовних країн своїми ідеями, проектами і враженнями. Як результат, освітня діяльність здобувачів вищої освіти, як у позааудиторній, так і в аудиторній роботі виходить на принципово вищий і більш ефективний рівень. Утім зауважимо, що в практиці вищої школи ІКТ більш активно використовується для самостійної роботи, а на заняттях переважають традиційні методи, засоби і форми навчання. Необхідність більш активного впровадження ІКТ у процес вивчення англійської мови як фаху зумовило тему нашої наукової розвідки.

У працях учених (Л. І. Божович, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, Б. І. Додонов, І. О. Зимняя, О. М. Леонтьєв, А. К. Маркова, А. А. Плигин, Л. С. Рубенштейн, О. І. Савонько, Т. А. Фуфарина, П. М. Якобсон, Aitken G., Sinnema C.) йдеться про засадничу роль мотивації в діяльності, в тому числі освітній діяльності, а також про те, що мотивація є одним із найбільш важливих інструментів управління освітньою діяльністю здобувачів вищої освіти.

Дослідження останніх десятиліть у сфері мотивації здобувачів вищої освіти стосуються широкого спектру питань і носять міждисциплінарний характер. Так, І. О. Зимняя стверджує, що мотивація є одним з основних компонентів організації освітньої діяльності та важливою характеристикою самого суб'єкта цієї діяльності (Зимняя, 2000: 197). Дослідниця виділяє чотири мотиваційні орієнтації: на процес, результат, оцінку викладача і на «уникнення неприємностей». Визначає зв'язок між мотиваційними орієнтаціями здобувачів вищої освіти та результатом їхньої успішності, акцентує на чинниках, використовуючи які, можна впливати на динаміку мотиваційних структур, і, як результат, керувати їх перебудовою. До цих чинників учена відносить таке: відсутність оцінки і тимчасових обмежень, демократичний стиль спілкування, надання ситуації вибору, особистісна значимість матеріалу, що досліджувався репродуктивний, творчий або продуктивний вид діяльності, наявність інтересу до змісту і самого процесу навчання. Крім того, можливість проявити самостійність і ініціативу в процесі навчання є важливою умовою стимулювали в здобувачів вищої освіти інтересу до змісту і безпосередньо до освітньої діяльності.

Трактують мотивації в освіті, як-от: «процеси, методи, засоби спонукання здобувачів освіти до продуктивної пізнавальної діяльності, активного освоєння і застосування знань, умінь і навичок на практиці, формування компетенцій» (Гальськова, 2003: 83), (Ніколаєва, 2013: 127), дозволяє позв'язати задоволення від здійснення пізнавальної діяльності, яке відчувають здобувачі вищої освіти, із ціннісним складником цієї діяльності. Зрозуміло, що мотивація є необхідною умовою для вивчення англійської мови. Крім того, сучасні уявлення про трансформаційну сутність процесу оволодіння англійською мовою вимагають урахування психолого-педагогічного складника в організації та реалізації освітньої діяльності.

Мета та завдання дослідження: визначити роль інформаційно-комунікативних технологій як засобу формування внутрішніх мотивів навчання англійської мови здобувачів вищої освіти.

Завдання дослідження: розкрити зміст мотивів, якими керуються здобувачі вищої освіти в процесі вивчення англійської мови; експериментально перевірити ефективність використання запропонованого комплексу ІКТ з формування мотивації здобувачів вищої освіти до вивчення англійської мови як фаху.

Матеріали та методи дослідження. Для досягнення мети дослідження було використано метод випробованого навчання, застосування якого передбачало підтвердження нашого припущення, що запропонований комплекс ІКТ сприятиме вдосконаленню процесу навчання англійської мови як фаху через підвищення мотивації здобувачів освіти. За методом контент-аналізу було відібрано низку ІКТ засобів навчання англійської мови. Також звернулися до методів опитування (анкетування та дослідна бесіда) та наукового спостереження як найбільш актуальних для аналізу мотивів, якими керуються

здобувачі вищої освіти – майбутні вчителі англійської мови і літератури – на заняттях із фахових дисциплін, а також впливу та ефективності запропонованого комплексу ІКТ для формування їхніх мотивів. Анкети (у форматі Google форми) використовувались для збору інформації про мотиви, які визначають освітню діяльність респондентів, а також їхнє ставлення до ефективності запропонованих ІКТ. Усі анкети були анонімними. Наукове спостереження дало змогу підтвердити дані, які отримано у процесі анкетування.

Експериментальна робота проводилась на факультеті іноземних мов Університету Ушинського. Загалом у дослідженні взяло участь 36 здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності «014 Середня освіта. Мова і література (англійська)» 1-го року навчання. Учасників проінформували, що дослідження базується на етичних стандартах та принципах, запропонували взяти участь на добровільних засадах. Респондентам було повідомлено про можливість відмови від участі в будь-який час і без будь-яких наслідків. Усі учасники погодились взяти участь у дослідженні та дали свою поінформовану згоду на участь.

Експеримент тривав із вересня 2019 по березень 2020. Дослідження проводилось за такою схемою: (1) вивчення мотивів, що визначають освітню діяльність здобувачів вищої освіти 1-го року навчання спеціальності «014 Середня освіта. Мова і література (англійська)»; (2) вивчення додатків, спрямованих на вивчення англійської мови, можливостей месенджерів для навчання англійської мови як фаху (зокрема, для роботи в аудиторії) та їх відбір на основі контент-аналізу і бесід зі здобувачами вищої освіти; (3) розроблення завдань, які передбачають використання відібраних ІКТ у процес викладання фахових дисциплін здобувачам 1-го року навчання, та їх активне та системне впровадження в освітній процес; (4) кількісне збирання даних, кількісний опис та аналіз, та їх інтерпретація.

Результати дослідження та їх обговорення. Проаналізувавши праці вчених (Гальскова, 2003: 83), (Зимняя, 2000: 197), (Касаткина, 2003: 45), (Кондратюк, 2019: 17-21), (Мартынова, 2019: 15-22), (Николаева, 2013: 127), (Попова, 2015: 5), (Рябцева, 2016: 149-150), (Фуфарина, 2014: 3) та ін., можна стверджувати, що мотив розглядається як внутрішнє спонукання до освітньої діяльності, яке викликане особистими потребами самого здобувача вищої освіти, його життєвими пріоритетами, специфікою соціальних умов і виховання.

У ході дослідження було визначено основні чинники, що сприяють формуванню позитивних мотивів вивчення англійської мови, такі як: розуміння цілей навчання; зміст навчального матеріалу; розвиток пізнавальних здібностей; зацікавленість предметом; професійна спрямованість; емоційна форма ведення занять викладачем; постановка викладачем досить складних, але цікавих завдань, що сприяють розвитку творчої активності здобувачів освіти; усвідомлення важливості отриманих знань; оцінка знань; бажання вивчати англійську мову, без знання якої неможливо жити в сучасному світі.

Відповідно до означених чинників, розрізняють два види мотивів: внутрішні й зовнішні (Фуфарина, 2014: 3). Зовнішня мотивація зумовлена обставинами, що змушують здобувача вищої освіти вчити англійські слова, читати текст, робити вправи всупереч бажанню, настрою, самопочуттю та зайнятості. Зовнішніми чинниками можуть бути самоствердження, успішне складання заліку, екзамену, перспектива отримати престижну роботу, можливість взяти участь у програмі академічної мобільності тощо. Дія зовнішніх мотивів може посилювати засадничу, внутрішню мотивацію, але вони не мають безпосереднього відношення до змісту і процесу освітньої діяльності.

Внутрішня мотивація здобувача вищої освіти для успішного навчання повинна переважати над зовнішніми мотивами, адже саме вона забезпечує успішну освітню діяльність, викликає задоволення самим процесом навчання, результатами своєї праці і набутими навичками. Внутрішні мотиви розвиваються під впливом власних думок, зумовлені прагненнями особистості, її переживаннями, виникненням певних потреб, в результаті чого розвивається усвідомлення внутрішньої необхідності. Внутрішні мотиви тісно пов'язані зі змістом навчального матеріалу, оволодінням навичками англійського усного та писемного мовлення.

Інтерес до процесу вивчення іноземної мови тримається на внутрішніх мотивах, які виходять із самої іншомовної діяльності. Навчально-пізнавальний мотив пов'язаний із проявом інтересу до змісту навчального матеріалу, є основним, визначальним мотивом, оскільки в його основу покладено постійне прагнення до пізнання. Також він пов'язаний зі змістовим та організаційним боками освітньої діяльності. Пізнавальна мотивація найбільш важлива в навчанні іноземної мови, вона є основою для розвитку професійної спрямованості студентів, стимулювання їхньої навчальної активності, успішності, позитивного ставлення до мови (Готлиб, 2009:122–127), (Плигин, 2021: 4), що досліджується.

Визначне місце серед внутрішніх мотивів посідає також комунікативний мотив – він сприяє формуванню одного з найнеобхідніших умінь будь-якої людини спілкуватися однією мовою з іншими людьми, бути зрозумілим. Тому розвиток комунікативних здібностей здобувачів освіти мовних спеціальностей у ЗВО є основною метою вивчення іноземної (англійської) мови. Він зумовлює використання засобів, методів і прийомів навчання англійської мови, які найбільше сприяють англійськомовній комунікації (Касаткіна, 2003: 49-51).

Так, для визначення мотивів, освітньої діяльності здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «014 Середня освіта. Мова і література (англійська)» 1-го року навчання, нами було проведено опитування. Запитання анкети були сформульовані таким чином, щоб визначити, який вид мотивів (внутрішні чи зовнішні) переважають у респондентів. Результати опитування подано на діаграмі (рис.1).

Рис. 1. Мотиваційні орієнтації вивчення англійської мови (до початку експерименту)

Як бачимо з діаграми, відповіді респондентів розподілились таким чином: отримання престижної роботи – 17% (6 осіб); навчання заради оцінки – 19% (7 респондентів); заради отримання диплому – 8% (3 особи); вільне спілкування англійською мовою, перегляд фільмів та серіалів 25% (9 респондентів). Тобто переважна більшість опитаних (69% - 25 здобувачів вищої освіти) керуються зовнішніми мотивами.

Тільки 31% (11 осіб) респондентів назвали такі мотиви, як провідні: (1) вдосконалення знання англійської мови – 17% (6 осіб), (2) захоплення процесом вивчення англійської мови виказали 14% (5 опитаних).

Відповідно до контент-аналізу сучасних ІКТ, бесід зі здобувачами вищої освіти, а також аналізу попередніх досліджень, було впроваджено в освітній процес 1-го курсу бакалавріату завдання, що передбачали активне використання месенджерів (WhatsApp, Viber, Telegram, месенджер Facebook), додатків, спрямованих на вивчення англійської мови (Duolingo, Quizlet, Learnenglish Podcast, Speak – practice your English, Lingualeo).

Відібрані ІКТ використовувались під час вивчення таких фахових дисциплін, як-от: «Практична фонетика (основна іноземна мова)», «Практика усного та писемного мовлення (основна іноземна мова)», «Практична граматики (основна іноземна мова)», «Вступ до фаху». Зазначимо, що особливу увагу було приділено завданням, що передбачали використання означених ІКТ саме в аудиторній діяльності. Так, під час вивчення змістових модулів дисципліни «Практика усного та писемного мовлення (основна іноземна мова)» (а саме: родина, оселя, зовнішність та характер, їжа та страви, погода, шопінг), усне і письмове спілкування здійснювалось за допомогою месенджерів, як під час аудиторних занять, так й у позааудиторній роботі. Така форма роботи була позитивно сприйнята здобувачами і, як засвідчило опитування, сприяла активізації їхньої пізнавальної діяльності та формуванню внутрішніх мотивів вивчення англійської мови.

Наприкінці експериментальної роботи, було проведено два опитування: (1) спрямоване на з'ясування провідних мотивів навчання здобувачів вищої освіти, аналогічно попередньому (рис. 2); (2) метою якого було визначення ставлення здобувачів вищої освіти до мобільних додатків та месенджерів, що використовувалися під час вивчення англійської мови.

Рис. 2. Мотиваційні орієнтації вивчення англійської мови (після закінчення експерименту)

Дані рис. 2 свідчать про те, що в мотиваційній сфері здобувачів вищої освіти відбулися певні позитивні зміни, вектор мотивації респондентів змістився в бік внутрішніх мотивів, хоча все ще переважали зовнішні. Так, зовнішні мотиви залишились у 56% опитаних (20 осіб), зокрема: навчання заради оцінки спостерігалось у 11% (4 особи), перспектива отримання престижної роботи – 17% (6 осіб), отримання диплому – 3% (1 особа), вільне спілкування англійською мовою, перегляд англійськомовного контенту – 25% (9 осіб). Внутрішні мотиви були у 16 респондентів (44%), для них були характерні відповіді: «подабається англійська мова, хочу вдосконалити знання» та «захоплює процес навчання і вивчення мови». Так відповіли по 22% (8 осіб) опитаних.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика мобільних додатків для вивчення англійської мови

Назва моб. додатку для вивчення англійської мови	Розвиток навичок читання за допомогою моб. додатку	Розвиток навичок письма за допомогою моб. додатку	Розвиток навичок говоріння за допомогою моб. додатку	Розвиток навичок аудіювання за допомогою моб. додатку	Зручність у використанні на заняттях
Duolingo	64%	50%	78%	50%	11%
Quizlet	75%	83%	8%	50%	75%
Learnenglish Podcast	72%	14%	19%	83%	75%

Speak – practice your English	78%	17%	19%	67%	11%
Lingualeo	61%	83%	75%	50%	75%

Наступним кроком стало визначення пріоритетів здобувачів вищої освіти 1-го року навчання щодо ІКТ засобів навчання англійської мови як фаху. Респондентам пропонувалося заповнити таблицю і позначити знаком «+» позитивні якості додатка, знаком «-» негативні, і «*» якщо респондент не міг визначитись. Узагальнені результати подано в таблиці 1.

Дані таблиці свідчать про те, що найбільшу кількість позитивних оцінок було в додатку Lingualeo. Більше 50% опитаних позитивно оцінили додаток за всіма пропонованими характеристиками. А у дослідній бесіді з викладачами-експериментаторами особливо відзначили такий розділ, як «Гумор», вказали, що, по-перше, емоції, які викликає робота з матеріалами цього розділу сприяють вивченню англійської мови взагалі, а по-друге, значно полегшують емоційну напругу в аудиторній роботі. За даними респондентів, крім Lingualeo зручними для аудиторної роботи визнано також Quizlet та Learnenglish Podcast. Щодо додатка Quizlet, здобувачі освіти також досить позитивно оцінили його навчальний потенціал за винятком одного показника, як-от його ефективності для розвитку навичок говоріння.

Втім, всі інші додатки отримали майже однакову середню оцінку, у всіх під час дослідної бесіди респонденти відзначили позитивні характеристики (яких більшість), водночас відзначили й слабкі моменти. Зокрема, зручність у використанні додатків Duolingo і Speak – practice your English негативно оцінили 89% респондентів, розвиток навичок письма за допомогою мобільних додатків Learnenglish Podcast і Speak – practice your English також отримали негативну оцінку в майже 85% опитаних. На думку 19% опитаних, ці додатки не сприяють й розвитку навичок говоріння. Проте, щодо навчального потенціалу запропонованих додатків для розвитку навичок говоріння найбільш ефективним, на думку респондентів, виявився додаток Duolingo, тоді як для розвитку навичок аудіювання – Learnenglish Podcast, навичок читання – Learnenglish Podcast та Speak – practice your English, а для розвитку навичок письма – Quizlet та Lingualeo.

Також за результатами опитування респондентів було складено рейтинг месенджерів, що використовувалися у викладанні зазначених вище фахових дисциплін. Результати представлено на рис. 3.

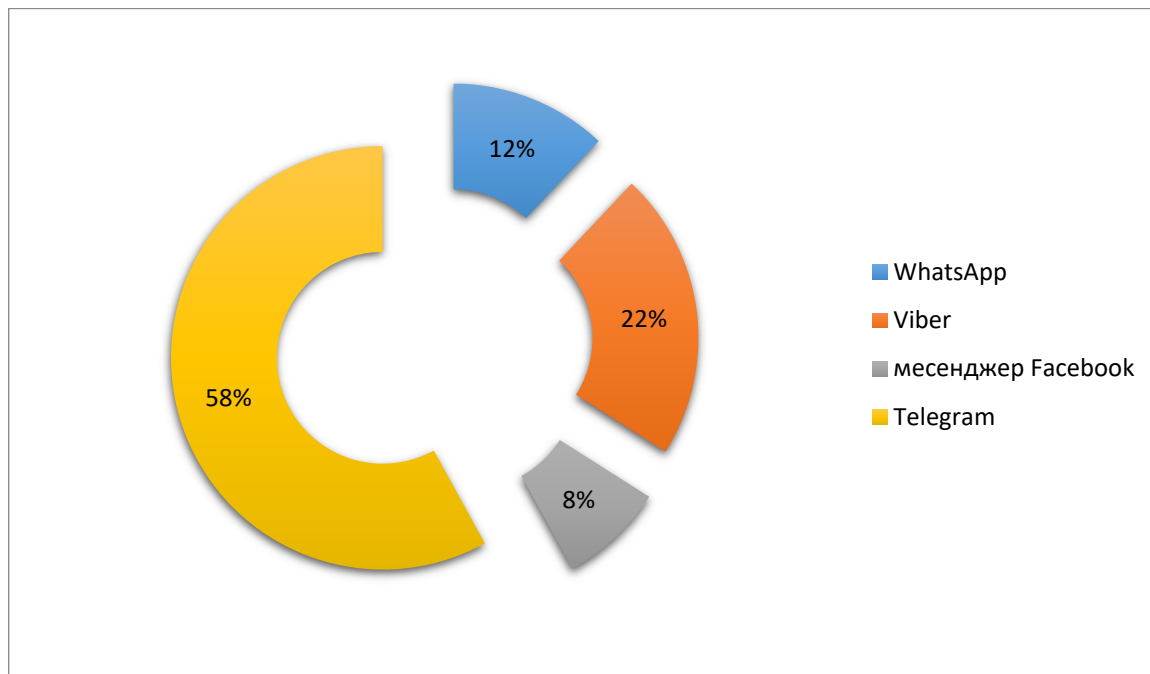

Рис. 3. Визначення навчального потенціалу популярних месенджерів

Із пропонованих месенджерів для використання в освітній діяльності більшість опитаних (58%) обрала Telegram, завдяки можливості пересилання необмеженого контенту, синхронізації, зручності

взаємодії у групі, другим за популярністю став Viber (22%), лише 12% респондентів обрали WhatsApp і 8% месенджер Facebook. Також респонденти акцентували на корисності месенджерів Telegram та Viber в аудиторній роботі.

Наукове спостереження, що проводилося під час проведення експериментального дослідження, у цілому підтвердило дані, що було отримано за допомогою анкетування здобувачів освіти.

Обговорення результатів. Метод усного опитування не претендує на всеосяжне охоплення ситуації і розкриття прихованих суб'єктивних смислів, але деяких висновків з упевненістю можна дійти: переважна частина здобувачів освіти у процесі вивчення іноземної мови у ЗВО керуються зовнішніми мотивами (навчання заради оцінки, перспектива отримання диплома та престижної роботи, вільне спілкування англійською мовою, перегляд англійського контенту). Тобто можна сказати, що процес навчання для них – це або звичне функціонування, або вимушена поведінка. На початку навчального року такі відповіді становили 69%, внутрішні мотиви, відповідно, відзначили 31% респондентів. По завершенні експериментальної роботи ситуація змінилася: співвідношення зовнішніх і внутрішніх мотивів стало 56% і 44% в опитаних здобувачів освіти. Отже, проведене випробоване навчання дає підстави уважати, що постійне системне використання запропонованого комплексу сучасних ІКТ як у позааудиторній, так і в аудиторній роботі, сприяє формуванню внутрішніх більш стійких мотивів вивчення англійської мови.

Було досліджено ставлення здобувачів вищої освіти до використання запропонованих навчальних мобільних додатків у процесі вивчення англійської мови з огляду на їх характеристики і призначення. Аналізувались додатки Duolingo, Quizlet, Learnenglish Podcast, Speak – practice your English, Lingualeo за характеристиками: розвиток навичок читання, письма, говоріння, аудіювання за допомогою мобільного додатку, окремо визначалась їх зручність у використанні на заняттях. Також проведено опитування щодо зручності та доцільності використання месенджерів у процесі навчання англійської мови. Респонденти обґрунтували свій вибір і усвідомлено визначили слабкі і сильні моменти запропонованих ІКТ, що дало змогу сформулювати доцільність подальшого використання певних додатків і месенджерів у процесі навчання англійської мови як фаху.

Висновки. За результатами випробованого навчання визначено, що використання ІКТ позитивно впливає на формування внутрішніх мотивів – наприкінці експерименту було отримано підвищення внутрішньої мотивації на 13%. Досліджено ефективність і зручність запропонованих ІКТ (месенджерів WhatsApp, Viber, Telegram, Facebook та мобільних додатків Duolingo, Quizlet, Learnenglish Podcast, Speak – practice your English, Lingualeo) для вивчення англійської мови на спеціальному факультеті. Найкращими мобільними додатками для розвитку навичок говоріння було визначено Duolingo та Lingualeo, навичок письма – Quizlet та Lingualeo, для розвитку навичок читання – Learnenglish Podcast та Speak – practice your English, навичок аудіювання – Learnenglish Podcast, найзручнішими для використання на заняттях було визнано Quizlet, Learnenglish Podcast та Lingualeo. Серед месенджерів ефективними виявилися Telegram та Viber. Експериментально підтверджено ефективність зазначених ІКТ у формуванні внутрішньої мотивації до оволодіння англійською мовою як фахом.

Література

Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: АРКТИ, 2003. 198 с.

Готлиб Р. А. Социальная востребованность. Знание иностранного языка. *Социологические исследования*, 2009, № 2. С. 122–127.

Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. Москва: Логос, 2000. 310 с.

Касаткина Н. Н. Формирование мотивации изучения иностранного языка у студентов неязыковых специальностей: дис. ... к-та пед. наук : 13.00.08. Ярославль, 2003. 210 с.

Кондратюк М. В. Впровадження елементів проектного навчання в українські магістерські програми для перекладачів. *Наука і освіта*. 2019. №2. С. 17-21.

Мартынова Р. Ю. Виды дидактических моделей процесса обучения. *Наука і освіта*. 2019. № 4. С.15-22.

Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підруч. для студ. лінгв. ун-тів і фак. ін. мов вищих навч. закладів / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.

Попова В. В. Инновационные формы обучения иностранному языку. *Интернет-журнал «Науковедение»*. 2015. №3. Том 7. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/175PVN315.pdf>. (дата звернення: 25.01.2021).

Плигин А. А. Усиление мотивации к изучению английского языка. URL: www.homeenglish.ru /Articles/Usiln.htm. (дата звернення: 28.01.2021).

Рябцева Н. К. Новые коммуникативные тенденции в современной культуре и инновации в области преподавания иностранного языка. *Лингвистика и методика преподавания иностранных языков*: периодический сборник статей. 2016. Выпуск 8. С. 149-155.

Фуфурина Т. А. Пути повышения мотивации при изучении английского языка у студентов вуза. *Гуманитарный вестник*, 2014, Вып. 1. URL: <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/pedagog/engped/156.html> (дата звернення: 07.02.2021).

Aitken G., Sinnema C. Effective pedagogy in social sciences/ ticking awe: Best evidence synthesis iteration. Wellington: Ministry of Education. 2008. URL: www.educationcounts.govt.nz/goto/BES (дата звернення: 02.02.2021).

University students' motivation development via digital technologies

Yeremenko Tetiana⁴

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine

Gerkerova Olexandra⁵

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine

Lukyanchenko Iryna⁶

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, Ukraine

In today's conditions of globalization, social transformations, and digitalisation of modern society the research becomes topical. Any modern social and professional sphere requires fluency in English. Effective oral and written communication requires intensification of university students' educational activity via internal motivation development. Digital technologies, which are an integral part of modern youth's life, were chosen as a means of internal motivation formation. The purpose of the study was to determine the role of digital technologies as a means of internal motives formation in training future English language and literature teachers. The data were collected with the help of the following methods: pilot training, content analysis of digital tools for teaching English, surveys (questionnaires and research interviews) and scientific (pedagogical) observation. The study theoretically substantiates and experimentally confirms the effectiveness of the proposed digital technologies, the use of which promotes the development of internal motives at university students in the process of learning English. Tasks that involved the active use of messengers and selected digital tools were developed. Such messengers as WhatsApp, Viber, Telegram, Facebook and digital tools for learning English as Duolingo, Quizlet, Learnenglish Podcast, Speak – practice your English, Lingualeo were selected. As a result of the research it is proved that the use of digital technologies in both extracurricular and extracurricular work has a positive effect on the formation of university students' internal motives that helps to improve their academic achievements in learning English at special faculty.

Keywords: digital technologies, messengers, digital tools, motivation, types of motives, teaching English

⁴ Professor, PhD in Linguistics, Head of the Department of Germanic languages and methods of foreign languages teaching of the State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

⁵ PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Germanic languages and methods of foreign languages teaching of the State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

⁶ Candidate of Science in Pedagogical Studies (PhD in Pedagogy), Associate Professor, Department of Germanic languages and methods of foreign languages teaching of the State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

References

- Aitken, G., Sinnema C. (2008) Effective pedagogy in social sciences/ ticking awe: Best evidence synthesis iteration. Wellington: Ministry of Education. Retrieved from www.educationcounts.govt.nz/goto/BES [in England].
- Fufurina, T.A. (2014). Puti povysheniya motivatsii pri izuchenii angliyskogo yazyka u studentov vuz [Ways to increase motivation when studying English among students of the university]. *Gumanitarnyy vestnik – Humanitarian Bulletin*, 1, Retrieved from <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/pedagog/engped/156.html> [in Ukrainian].
- Galskova, N.D. (2003) *Sovremennaya metodika obucheniya inostrannym yazykam [Modern methods of teaching foreign languages: a guide for teachers]*. Moscow: ARKTI, [in Russian].
- Gottlieb, R.A. (2009). Sotsial'naya vostrebovannost'. Znaniye inostrannogo yazyka [Social relevance. Knowledge of foreign language]. *Sotsiologicheskiye issledovaniya – Sociological Research*, 2, 122–127 [in Russian].
- Kasatkina, N.N. (2003). Formirovaniye motivatsii izucheniya inostrannogo yazyka u studentov neyazykovykh spetsial'nostey [Formation of motivation for studying a foreign language among students of non-linguistic specialties] Candidate's thesis. Yaroslavl', [in Russian].
- Kondratyuk, M.V. (2019) Vprovadzhennya yelementiv proyektного navchannya v ukraїns'kі magіsters'kі programi dlya perekladachiv [Providing the elements of the project navchannya in the Ukrainian master programs for the transfer]. *Nauka і osvіta – Science and education*, 2, 17-21.
- Martynova, R. Yu. (2019) Vidy didakticheskikh modeley protsessa obucheniya [Types of didactic models of the learning process]. *Nauka і osvіta – Science and education*, 4, 15-22.
- Nikolaeva, S. Yu. (Eds.) (2013) *Metodyka navchannya inozemnykh mov i kul'tur: teoriya i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures]*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
- Popova, V.V. (2015) Innovatsionnyye formy obucheniya inostrannomu yazyku. [Innovative forms of teaching a foreign language]. *Internet-zhurnal «Naukovedeniye» – «Science of Science»*, 3, Vol. 7. Retrieved from <http://naukovedenie.ru/PDF/175PVN315.pdf> [in Ukrainian].
- Pligin, A.A. Usileniye motivatsii k izucheniyu angliyskogo yazyka. [Increased motivation to learn English]. Retrieved from: www.homeenglish.ua/Articles/Usiln.htm. [in Ukrainian].
- Ryabtseva, N.K. (2016) Novyye kommunikativnyye tendentsii v sovremennoy kul'ture i innovatsii v oblasti prepodavaniya inostrannogo yazyka [New communication trends in modern culture and innovations in the field of teaching a foreign language]. *Lingvistika i metodika prepodavaniya inostrannykh yazykov: periodicheskiy sbornik statey – Linguistics and methods of teaching foreign languages: a periodical collection of articles*, 8, 149-155 [in Ukrainian].
- Zimnyaya, I.A. (2000) *Pedagogicheskaya psikhologiya [Pedagogical psychology: textbook for universities]*. Moscow: Logos [in Russian].

Accepted: June 10, 2021

Педагогічні умови ефективної підготовки студентів магістратури**Дарманська Ірина Миколаївна¹**

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Хмельницький, Україна

E-mail: irdar170276@ukr.netORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-8212-7229>**Суховірський Олег Васильович²**

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Хмельницький, Україна

E-mail: algerd@gmail.comORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7982-3231>

Сьогодні Україна знаходиться на межі впровадження реформаційних змін, спрямованих на покращення функціонування закладів освіти, освітнього середовища, умов праці та навчання тощо. З цією метою органами державної влади прийнято низку нормативно-правових документів, що передбачають зміст та основні концептуальні засади впровадження стандартів євроінтеграції. Кожен заклад вищої освіти має беззаперечно реагувати на ці зміни, оскільки його місія має спрямовуватись на покращення умов у межах освітнього середовища та поза ним відносно всіх учасників освітнього процесу. Виконуючи свою унікальну місію, кожен заклад вищої освіти має мати власне стратегічне бачення розвитку усього закладу та окремих спеціальностей, що враховує індивідуальні особливості та потреби студентів й науково-педагогічних працівників. Для сформованості актуальних компетентностей випускника відповідної спеціальності заклад вищої освіти має постійно переглядати цілі та програмні результати навчання, що в подальшому вплине на конкурентоспроможність студента на ринку праці. Кожна спеціальність має перебувати у постійному русі, розвитку, системному вдосконаленні. Особливу увагу в цьому процесі необхідно приділяти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, оскільки їх випускники – майбутні викладачі закладів вищої освіти, які в найближчому майбутньому будуть впливати на процеси становлення майбутніх фахівців різних галузей. Тому метою статті є висвітлення тих оптимальних умов, які має створити заклад вищої освіти у системі підготовки майбутніх магістрів. Для її досягнення використано теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) та практичні (анкетування, спостереження, бесіда) методи. Задля об'єктивності дослідження та визначення потреб студентів магістратури нами було проведено анкетування, що показало не тільки зацікавленість студентів у процесах розвитку освітньої установи, а й дало можливість виокремити ті чинники, які для них є найбільш доцільними у системі покращення якості надання освітніх послуг. Враховуючи потреби студентів магістратури, запропоновано умови, впровадження яких покращить якість їхньої підготовки за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Ключові слова: підготовка студентів магістратури, сприятливі умови навчання, освітні послуги, покращення якості освітнього процесу.

Вступ. Політика держави, зорієнтована на впровадження євроінтеграційних процесів в Україні, висуває нові вимоги до організації освітньої діяльності та створення на цій основі якісного освітнього середовища. Окреслена вимога є не тільки нормативним зобов'язанням для закладів загальної середньої, позашкільної, а й вищої освіти. Важливим виміром ефективної управлінської діяльності керівництва закладу освіти є престижність спеціальностей, за якими здійснюється підготовка студентів та кількість абітурієнтів, які вступають до закладу. Рівень престижності та популярності має підкріплюватися системним дотриманням сучасних норм інноваційного та прогресивного розвитку, забезпеченням якісного викладання дисциплін на кожній із спеціальностей та іншими умовами, які сприятимуть ефективній підготовці студентів на різних освітніх рівнях. При цьому керівник установи, враховуючи специфіку освітніх рівнів, але не виділяючи здобувачів освіти, які здійснюють підготовку, має зорієнтувати науково-педагогічний склад свого закладу на постійний розвиток, удосконалення

¹ доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

² кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

власного професіоналізму, створюючи для цього всі умови. Кожний з освітніх рівнів потребує окремих підходів, які реалізуються в руслі загальної стратегії закладу освіти. Серед них другий (магістерський) рівень вищої освіти вимагає особливої уваги з боку науково-педагогічних працівників, що викладають дисципліни навчального плану в системі підготовки майбутніх магістрів тієї чи тієї спеціальності. До прикладу у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, на базі якої здійснюється підготовка студентів магістратури зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, випускники окресленої спеціальності отримують кваліфікацію викладача закладу вищої освіти. В подальшому саме від випускників цієї спеціальності залежатиме рівень комфортності та відповідності освітнім вимогам того закладу чи спеціальності, на якій вони будуть викладати освітні компоненти. Ця особливість суттєво впливає на визначення сприятливих умов підготовки майбутніх магістрів у подібних закладах освіти. Тому виникає потреба у формулюванні та обґрунтуванні цих умов, оскільки для таких студентів вони мають позитивно впливати на формування педагогічної компетентності, розвиток уже сформованих навичок професійної діяльності, становлення власної педагогічної позиції у взаємовідносинах з учасниками освітнього процесу тощо.

Мета дослідження. Розкрити зміст та особливості створення сприятливих умов підвищення якості надання освітніх послуг у підготовці майбутніх магістрів у педагогічних закладах вищої освіти.

Результати дослідження. Аналіз останніх публікацій науковців вказує на те, що проблема підготовки студентів магістратури із дотриманням та створенням відповідних умов у межах закладу вищої освіти є надзвичайно актуальною. Так, питання модернізації, удосконалення підходів до процесів підготовки майбутніх магістрів досліджували Бобрицька В. (Бобрицька, 2011), Вітвицька С. (Вітвицька, 2009), Гура О. (Гура, 2008), Кравченко В. (Кравченко, 2016), Мирончук Н. (Мирончук, 2018), Огієнко О. (Огієнко, 2015) Столяренко О. (Столяренко, 2015) тощо. В більшості випадків такі умови науковці називають організаційно-педагогічними, тобто такими, що впливають на якість покращення надання освітніх послуг. Так, Загородня Л. виокремила організаційно-методичні умови підготовки студентів магістратури до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, які, на її думку, дозволяють забезпечити ефективність реалізації структурно-змістового і процесуально-технологічного компонентів моделі формування готовності магістрів (Загородня, 2020).

Вітвицька С. вважає, що в основу підготовки майбутніх магістрів мають бути покладені індивідуальна і дослідницько-зорієнтована парадигми, а результатами професійного саморозвитку має стати готовність магістра до педагогічної діяльності (Вітвицька, 2004). Такою висновку вона дійшла, розглядаючи підготовку студентів в умовах ступеневої освіти.

Ряд дослідників визначають різноманітні часткові умови для підготовки майбутніх магістрів до певних видів діяльності або за певними спеціальностями. Так, Резнік С. обґрунтовує педагогічні умови вдосконалення управлінської підготовки магістрів адміністративного менеджменту, серед яких називає рівень мотивації до навчання, реалізацію особистісного та діяльнісного підходів під час управлінської підготовки, забезпечення розуміння та критичного осмислення магістрами навчального матеріалу (Резнік, 2009). Організаційно-педагогічні умови, які пропонує Ковальчук О., у разі їх впровадження дозволять забезпечити високу результативність процесу підготовки студентів магістратури до інноваційної діяльності. Серед них: персоналізація інноваційно-освітніх маршрутів студентів магістратури гуманітарних спеціальностей, моделювання інноваційного контексту професійної діяльності майбутніх магістрів гуманітарних спеціальностей у розвивальному середовищі закладу вищої освіти, стимулювання самоуправління інноваційною діяльністю студентів магістратури гуманітарних спеціальностей (Ковальчук, 2014).

Питання якості освіти є актуальними не тільки для педагогів України, а й інших країн. Як зазначають учені (Evans C., Kandiko Howson C., Forsythe A., Edwards C.), останніх 20 років дослідження у сфері якості вищої освіти не втрачають своєї актуальності. Для того, щоб покращити якість освіти, необхідно вкладати в неї інвестиції і не тільки фінансові (Evans C., Kandiko Howson C., Forsythe A., Edwards C., 2020). На думку вчених (Planas-Lladó A., Feliu L., Arbat G., Pujol J., Jose Suñol J., Castro F., Martí C.) належного рівня якості освіти можна досягнути завдяки командній роботі педагогічних кадрів (Planas-Lladó A., Feliu L., Arbat G., Pujol J., Jose Suñol J., Castro F., Martí C., 2021). Дійсно, лише систематизована, злагоджена робота всього колективу може вплинути на підвищення якості освітнього процесу і вона має охоплювати не тільки викладацький склад, а й керівних осіб та працівників усіх підрозділів закладу вищої освіти.

Вся освітянська спільнота постійно працює над удосконаленням системи освіти, підходів до навчання та викладання, створенням комфортних умов для студентів і педагогічних працівників тощо.

У зв'язку із цим у наукових періодичних виданнях усе частіше почали публікувати праці, зміст яких спрямовано на розв'язання проблем сталого розвитку, інноваційної діяльності, впровадження євроінтеграційних орієнтирів і стандартів. Так, Sarakinioti A., Philippou S. зазначають, що європейські системи вищої освіти знаходяться на стадії реформування у відповідь на запити Болонського процесу. Тому держава в особі органів влади має здійснювати посилений контроль за цими процесами на місцях (Sarakinioti A., Philippou S., 2020). Водночас слід зазначити, що держава має бути активним учасником упровадження реформ у сферу вищої освіти, а не тільки виконувати контролювальні функції.

Дослідження показало, що окреслена проблематика є актуальною для науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку студентів. Але, як бачимо, більшість дослідників зосереджуються на організаційно-педагогічних умовах підготовки студентів магістратури, а проблема створення загальних сприятливих умов у науковій літературі висвітлена недостатньо.

Надалі процеси створення сприятливих умов у системі надання освітніх послуг студентам магістратури розумітимемо як складне явище, що передбачає складники та компоненти ефективного вдосконалення освітнього середовища закладу вищої освіти, впровадження яких вплине на покращення якості навчання та викладання в межах закладу вищої освіти та спеціальності, зокрема.

Сьогодні кожен студент магістратури – повноправний суб'єкт процесів реорганізації та вдосконалення системи надання освітніх послуг. Тобто науково-педагогічні працівники мають урахувати пропозицію кожного студента, що передбачає покращення якості викладання, удосконалення умов підготовки, використання методичних підходів до вивчення того чи того освітнього компонента тощо.

Тому для визначення позиції студентів щодо покращення якості надання освітніх послуг, нами було проведено анкетування серед студентів магістратури спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки денної та заочної форм навчання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Їм пропонувалось визначити та оцінити вагомість чинників, що впливають на покращення якості надання освітніх послуг (див. табл. 1). Було запропоновано п'ятнадцять чинників, які необхідно було проранжувати за п'ятнадцятибальною шкалою.

До чинників, що впливають на ефективність надання освітніх послуг, віднесено:

- злагоджена та узгоджена загальна політика закладу освіти щодо надання освітніх послуг;
- врахування у процесах підготовки практик сучасних інноваційних закордонних закладів вищої освіти;
- збільшення фінансування процесів організації освітньої діяльності, закупівля сучасної техніки, покращення облаштування приміщень;
- залучення студентів до управління освітніми та виховними процесами;
- залучення студентів до вибору форм і методів засвоєння змісту освітніх компонентів;
- приведення внутрішніх локальних документів закладу вищої освіти у відповідність до сучасних вимог євроінтеграційних процесів;
- впровадження внутрішніх програм більшої захищеності студентів, що потребують додаткової підтримки;
- організація активної співпраці колективу науково-педагогічних працівників із органами студентського самоврядування задля підвищення ефективності виховної роботи;
- організація освітнього процесу на засадах інноваційності, прогресивності, новизни, активності;
- залучення студентів до формування змісту індивідуального навчального плану;
- впровадження в процеси надання освітніх послуг інформаційних технологій сучасності;
- запровадження інноваційних систем не тільки функціонування магістратури, а й систем надання освітніх послуг відповідно до кожного освітнього компонента;
- організація праці та навчання із дотриманням вимог щодо охорони праці;
- піднесення престижу закладу вищої освіти через налагодження міжнародних зв'язків, обмін студентами;
- компетентна організація господарської діяльності.

Таблиця 1

Результати дослідження оцінювання студентами магістратури значущості і важливості чинників, що впливають на ефективність надання освітніх послуг

№ п/п чинника	Розподіл відповідей студентів магістратури за значущістю чинників														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	6	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	0	1	1
2	4	1	1	1	1	1	1	1	3	2	1	0	1	1	2
3	1	1	1	3	2	1	1	1	2	2	2	1	1	2	0
4	1	1	1	1	2	3	1	1	1	3	0	1	2	1	2
5	1	0	4	1	2	1	1	1	1	1	1	2	1	3	1
6	3	2	1	2	2	2	3	2	1	1	0	1	1	0	0
7	0	1	2	1	1	2	1	1	1	2	0	2	2	3	2
8	2	2	2	1	1	1	0	2	2	2	2	0	1	2	1
9	3	2	2	1	3	1	2	2	1	1	1	0	1	0	1
10	1	1	1	2	2	3	0	1	3	1	1	2	1	2	0
11	1	1	1	1	4	1	1	1	0	2	1	2	2	2	1
12	4	2	1	1	0	0	1	1	1	1	2	3	2	1	1
13	3	1	1	0	1	2	0	1	0	3	3	1	1	2	2
14	4	1	1	2	1	1	1	1	0	2	2	1	1	2	1
15	1	1	2	1	2	1	1	1	0	2	1	3	1	1	3

На думку студентів, найбільш вагомим чинником впливу на ефективність управлінської діяльності є вміння організувати освітній процес, наступними за значущістю є: злагоджена та узгоджена загальна політика закладу освіти щодо надання освітніх послуг; приведення внутрішніх локальних документів закладу вищої освіти у відповідність до сучасних вимог євроінтеграційних процесів; урахування у процесах підготовки практик сучасних інноваційних закордонних закладів вищої освіти тощо. Дещо менш значимими виявилися такі чинники: впровадження внутрішніх програм більшої захищеності студентів, що потребують додаткової підтримки; організація праці та навчання із дотриманням вимог щодо охорони праці; компетентна організація господарської діяльності. Слід відзначити, що всі чинники доволі рівномірно розподілились за значущістю, що переконливо свідчить про їх вагомість з погляду студентів магістратури.

Проведене анкетування дає можливість дійти висновку про те, що сучасні студенти суттєво відрізняються від попередників, оскільки це не просто особистості із власною позицією, власною думкою, а такі, що бажають впливати на процеси покращення якості освітнього середовища та якості надання освітніх послуг. Тому в закладах вищої освіти має враховуватися думка майбутніх магістрів щодо зміни умов їхньої підготовки. Звісно, відповідні зміни мають відбуватися на основі вимог Національного агентства якості освіти з оцінювання освітньої програми, як-от («Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми», 2020): освітня програма, освітні компоненти та програмні результати навчання мають відповідати потребам студентів, а також стейкхолдерів; освітня програма має постійно вдосконалюватись паралельно із розвитком ринку праці; для підвищення конкурентоздатності спеціальності, заклад вищої освіти має впроваджувати кращі практики інших освітніх установ, у тому числі закордонних; при створенні чи вдосконаленні освітньої програми заклад має керуватись відповідними стандартами вищої освіти; обсяги освітньої програми та освітніх компонентів мають відповідати встановленим нормативним вимогам; заклад вищої освіти має залучати студентів магістратури до реструктурування освітньої програми через індивідуальний вибір навчальних дисциплін; навчальний план обов'язково має передбачати значну частину практичної підготовки студентів; зміст освітніх компонентів має спрямовуватись на формування соціальних навичок майбутніх магістрів; заявлені закладом вищої освіти форми і методи мають сприяти досягненню цілей освітньої програми; зміст освіти не може бути сталим, він має постійно оновлюватись відповідно до досягнень науково-педагогічних працівників, що забезпечують реалізацію освітніх компонентів; заклад вищої освіти має реалізовувати програми міжнародної академічної мобільності студентів магістратури; заклад вищої освіти має популяризувати академічну доброчесність; викладачі мають постійно працювати над розвитком та удосконаленням власного професіоналізму; викладачі мають залучати спеціалістів-практиків до реалізації освітніх компонентів; заклад вищої освіти має стимулювати розвиток професійної компетентності кожного викладача; заклад вищої освіти має створити безпечне освітнє

середовище тощо.

З огляду на окреслене вище, сприятливі умови розглядаємо з позиції комплексного багаторівневого поняття, що охоплює усі рівні управління в закладі вищої освіти, усіх учасників освітнього процесу та інших осіб, які беруть або можуть брати участь у тих чи тих сферах функціонування освітньої установи. Наведені результати опитування студентів магістратури щодо чинників впливу, що впливають на ефективність надання освітніх послуг, дозволяють визначити структурні компоненти сприятливих умов, котрі мають бути забезпечені при підготовці майбутніх магістрів. До них віднесемо:

1. Загальну політику закладу вищої освіти щодо функціонування усіх підрозділів освітньої установи (налагоджена, компетентнісна управлінська діяльність керівника позитивно вплине на систему підготовки студентів магістратури, оскільки рівень професіоналізму ректора вплине на підлеглих, якість роботи не тільки окремих спеціальностей, науково-педагогічних працівників, а й усю систему функціонування освітньої установи).

2. Налагоджену взаємодію структурних підрозділів та науково-педагогічних працівників, які беруть участь у підготовці студентів магістратури (тільки при системній роботі працівників та відділів можна досягнути відповідного рівня якості надання освітніх послуг, оскільки тільки завдяки налагодженій педагогічній співпраці впроваджуються інноваційні технології, розвивається освітнє середовище).

3. Матеріально-технічне забезпечення процесу надання освітніх послуг (сучасна система комп'ютеризації усього суспільства унеможливорює реалізацію освітньої діяльності без технічного оснащення; заклад освіти має бути наближеним до європейських стандартів у контексті створення умов навчання, облаштування кабінетів тощо).

4. Організацію співпраці викладача та студента магістратури (сучасний викладач не повинен застосовувати авторитарний стиль, його педагогічна ініціатива має реалізовуватись у єдності думок зі студентами, викладач має враховувати позицію кожного студента та самовдосконалювати професійну взаємодію під час надання освітніх послуг).

5. Покращення якості викладання освітніх компонентів навчального плану підготовки майбутніх магістрів (сучасна система підготовки неможлива без упровадження інноваційних технологій, зміни підходів до методик вивчення, організації навчання через суб'єкт-суб'єктну взаємодію).

Впровадження вказаних компонентів сприятливих умов підготовки майбутніх магістрів за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки у практику роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії дозволило виокремити та сформулювати оптимальні умови, які проявилися як сукупність чинників впливу на створення якісного освітнього середовища.

В основу обраної першої умови – створення програмного забезпечення спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки – покладено поради про структурування змісту підготовки студентів магістратури відповідно до Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». Для її реалізації розроблено навчальний план підготовки майбутніх магістрів, а в основу покладено авторське бачення змісту навчально-методичного забезпечення дисциплін навчального плану.

Потенціал другої умови – введення у навчальний план практичної підготовки, підготовка студентів до реалізації професійної діяльності, формування соціальних навичок майбутніх випускників – зумовлений тим, що саме практика є обов'язковим складником реалізації освітнього процесу та передбачає використання умінь і навичок застосування сформованих компетенцій у практиці функціонування закладу вищої освіти. Акцентовано на впровадженні трьох видів практик, а саме: виробничої, стажерської (науково-педагогічної) практики та переддипломної практики. Під час виробничої практики студенти магістратури знайомляться з порядком, умовами, документацією структурних підрозділів закладу вищої освіти; стажерська (науково-педагогічна) практика передбачає спостереження за реалізацією освітніх компонентів та виконання окремих елементів у викладанні навчальних дисциплін; переддипломна практика спрямовується на реалізацію особистісної участі у викладанні навчальних дисциплін, участь у проведенні семінарських та практичних занять.

Для постійного приведення змісту підготовки майбутніх магістрів до інноваційних, нових вимог часу обрано третю умову – залучення до освітнього процесу стейкхолдерів, випускників, науковців тощо, тобто педагогів-практиків, які можуть не тільки поділитись власним досвідом роботи, а й своїми порадами скоригувати зміст навчального плану, запропонувавши корисні для студентів освітні компоненти.

Актуальність четвертої умови – реалізація принципу студентоцентризму – зумовлена засадами залучення студентської молоді до реалізації індивідуальної освітньої траєкторії, вибору доцільних до

викладання в майбутньому дисциплін предметів навчального плану, обрання доречних та сучасних методів і прийомів навчання.

Оскільки другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає не тільки навчальну, а й наукову роботу, п'ятою умовою нами обрано реалізацію постійної співпраці науково-педагогічних працівників, що викладають освітні компоненти на спеціальності зі студентами магістратури, спрямовану на їх залучення до наукових досліджень, написання наукових робіт, участі у створенні наукових проєктів тощо.

Висновки. Таким чином, учасниками створення сприятливих умов у системі підготовки майбутніх магістрів є не тільки керівні особи закладу, науково-педагогічні працівники, а й власне студенти та сторонні особи. Саме від політики освітньої установи залежить якість надання освітніх послуг студентам магістратури тієї чи тієї спеціальності. Хоча в певних випадках недостатньо участі самої держави, яка висуває сьогодні до науково-педагогічних кадрів високі вимоги, при цьому не турбуючись про можливість педагогів, у тому числі фінансові. Тому задля приведення вищої школи у відповідність до європейських стандартів необхідно продумати та впровадити соціальну, економічну, правову системну політику держави, спрямовану на створення необхідних умов праці для науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Водночас заклад вищої освіти має бути активним учасником окреслених процесів, упроваджуючи оптимальні умови щодо якісної підготовки майбутніх фахівців.

Література

Бобрицька В.І. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх викладачів вищої школи. *Проблеми освіти*. 2011. № 66. Ч. I. С. 39-44.

Вітвицька С.С. Технологія педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методика*: Монографія / За ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 133-153.

Вітвицька С.С. Теоретичні засади підготовки магістрів в умовах ступеневої педагогічної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. № 19. С. 69-71.

Гура О.І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури: автореф. дис. ... д. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2008. 40 с.

Загородня Л. Організаційно-методичні умови підготовки магістрів до забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1 (99). С. 35-47.

Ковальчук О. Організаційно-педагогічні умови підготовки магістрів гуманітарних спеціальностей до інноваційної професійної діяльності. *Актуальні питання сучасної педагогіки*: матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (24-25 жовт. 2014 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. 160 с.

Кравченко В.М. Моделювання професійної підготовки майбутнього викладача вищої школи в умовах модернізації освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 51 (104), 2016. С. 194-207.

Мирончук Н.М. Особливості змісту підготовки магістрів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» («Педагогіка вищої школи») в Україні. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2018. № 3. Volume 6. P. 99-103.

Огієнко О.І. Підготовка викладача вищої школи в умовах магістратури: андрагогічний підхід. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015, № 6 (50). С. 336-343.

Резнік С.М. Педагогічні умови управлінської підготовки магістрів адміністративного менеджменту. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2009. № 3. С. 94-100.

Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми: Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року. Київ: ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»», 2020. 66 с.

Столяренко О.В. Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця: навч.-метод. посіб. / О.В. Столяренко, О.В. Столяренко. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 196 с.

Evans C., Kandiko Howson C., Forsythe A., Edwards C. What constitutes high quality higher education pedagogical research? *Assessment & Evaluation in Higher Education*, Volume 46, Issue 4 (2021). Pages: 525-546.

Planas-Lladó A., Feliu L., Arbat G., Pujol J., Jose Suñol J., Castro F., Martí C. An analysis of teamwork based on self and peer evaluation in higher education. *Assessment & Evaluation in Higher Education*. Volume 46, Issue 2 (2021). Pages 191-207.

Sarakinioti A., Philippou S. European Discourse on Higher Education Quality Assurance and Accreditation: Recontextualizations in Greece and Cyprus at Times of 'Crisis'. *European Education*, Volume 52, Issue 2 (2020). Pages: 132-145.

Pedagogical Conditions of Effective Training of Master Degree Students

Darmanska Iryna³

Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy, Khmelnytskyi, Ukraine

Sukhovirskyi Oleh⁴

Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy, Khmelnytskyi, Ukraine

Today, Ukraine is on the verge of implementing reform changes aimed at improving the functioning of educational institutions, educational environment, working and learning conditions, etc. To this end, public authorities have adopted a number of legal documents that provide for the content and basic conceptual framework for the implementation of European integration standards. Every higher education institution must implicitly respond to these changes, as its mission should be to improve conditions within and outside the educational environment in relation to all participants of the educational process. In fulfilling its unique mission, each institution of higher education should have its own strategic vision for the development of the entire institution and individual specialties, which takes into account the individual peculiarities and needs of students and research-teaching staff. In order to form the current competences of the graduate of the relevant specialty, the higher education institution must constantly review the objectives and program learning outcomes, which will further affect the competitiveness of the student in the labour market. Each specialty must be in constant motion, development, systemic improvement. Particular attention in this process should be paid to the specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences, as their graduates are future teachers of higher education institutions, which in the near future will influence the development processes of the future professionals in various fields. Therefore, the objective of the article is to highlight the optimal conditions that should be created by a higher education institution in the system of training of master's degree students. To achieve it, theoretical (analysis, synthesis, comparison, generalisation) and practical (questionnaire, observation, conversation) methods have been used. In order to make the research objective and determine the needs of students, we conducted a survey, which showed not only the interest of students in the processes of development of the educational institution, but also allowed us to identify those factors that are the most appropriate for students in improving the quality of educational services. Taking into account the needs of students, we have proposed organisational and pedagogical conditions, the introduction of which will improve the quality of training of master's degree students majoring in 011 Educational, Pedagogical Sciences.

Keywords: training of master's degree students, favourable conditions of study, educational services, improvement of quality of educational process.

References

Bobrytska, V.I. (2011). Kompetentnisnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly. [Competence approach in professional training of future high school teachers]. *Problemy osvity – Problems of education*. (Vols. 66), (pp. 39-44). Sumy: SumSU [in Ukrainian].

Evans, C., Kandiko Howson, C., Forsythe, A., & Edwards, C. (2021). What constitutes high quality higher education pedagogical research? *Assessment & Evaluation in Higher Education*. (Vols. 46, Issue 4) [in English].

Hura, O.I. (2008). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia psykholoho-pedahohichnoi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh mahistratury [Theoretical and methodological bases of formation of psychological and pedagogical competence of the teacher of higher

³ Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Management of Education and Pedagogy of High School of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy

⁴ Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Management of Education and Pedagogy of High School of the Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy

educational institution in the conditions of a magistracy]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

Kovalchuk, O. (2014). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky mahistriv humanitarnykh spetsialnostei do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti [Organizational and pedagogical conditions of preparation of masters of humanitarian specialties for innovative professional activity]. *Aktualni pytannia suchasnoi pedahohiky – Current issues of modern pedagogy: Proceedings of the International II Scientific and Practical Conference*. (pp. 109-111). Kherson: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].

Kravchenko, V.M. (2016). Modeliuvannia profesiinoi pidhotovky maibutnoho vykladacha vyshchoi shkoly v umovakh modernizatsii osvity [Modeling of professional training of the future teacher of higher school in the conditions of modernization of education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools*. (Vols. 51 (104)), (pp. 194-207) [in Ukrainian].

Myronchuk, N.M. (2018). Osoblyvosti zmistu pidhotovky mahistriv spetsialnosti 011 «Osvitni, pedahohichni nauky» («Pedahohika vyshchoi shkoly») v Ukraini [Peculiarities of the content of training of masters of the specialty 011 «Educational, pedagogical sciences» («Pedagogy of higher school») in Ukraine]. *Naukovi lysty Akademichnoho tovarystva Mykhaila Baludanskoho – Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. (Vols. 6), (pp. 99-103) [in Ukrainian].

Ohienko, O.I. (2015). Pidhotovka vykladacha vyshchoi shkoly v umovakh mahistratury: andrahohichniy pidkhid [Training of a high school teacher in the conditions of master's degree: andragogic approach]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. (Vols. 6(50)), (pp. 336-343) [in Ukrainian].

Planas-Lladó, A., Feliu, L., Arbat, G., Pujol, J., Jose Suñol, J., Castro, F., & Martí, C. (2021). An analysis of teamwork based on self and peer evaluation in higher education. *Assessment & Evaluation in Higher Education*. (Vols. 46, Issue 2) [in English].

Rekomendatsii shchodo zastosuvannia kryterii otsiniuvannia yakosti osvitnoi prohramy: Zatverdzheno Natsionalnym ahentstvom iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity 17 lystopada 2020 roku [Recommendations for the application of criteria for assessing the quality of the educational program: Approved by the National Agency for Quality Assurance in Higher Education on November 17, 2020]. (2020). Kyiv: TOV «Ukrainskyi osvitianskyi vydavnychiy tsentr «Orion» [in Ukrainian].

Reznik, S.M. (2009). Pedahohichni umovy upravlinskoï pidhotovky mahistriv administratyvnoho menedzhmentu [Pedagogical conditions of managerial training of masters of administrative management]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemami – Theory and practice of social systems management*. (Vols. 3), (pp. 94-100) [in Ukrainian].

Sarakinioti, A., & Philippou, S. (2020). European Discourse on Higher Education Quality Assurance and Accreditation: Recontextualizations in Greece and Cyprus at Times of 'Crisis'. *European Education*. (Vols. 52, Issue 2) [in English].

Stoliarenko, O.V. (2015). Modeliuvannia pedahohichnoi diialnosti u pidhotovtsi fakhivtsia [Modeling of pedagogical activity in specialist training]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD» [in Ukrainian].

Vitvytska, S.S. (2009). Tekhnologiiia pedahohichnoi pidhotovky mahistriv v umovakh stupenevoi osvity. [Technology of pedagogical training of masters in the conditions of higher education]. *Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tekhnologii ta metodyky* [Professional pedagogical education: innovative technologies and methods]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

Vitvytska, S.S. (2004). Teoretychni zasady pidhotovky mahistriv v umovakh stupenevoi pedahohichnoi osvity [Technology of pedagogical training of masters in the conditions of higher education]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko*. (Vols. 19), (pp. 69-71) [in Ukrainian].

Zahorodnia, L. (2020). Orhanizatsiino-metodychni umovy pidhotovky mahistriv do zabezpechennia yakosti osvitnoho protsesu v zakladi doshkilnoi osvity [Organizational and methodological conditions for the preparation of masters to ensure the quality of the educational process in preschool education]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*. (Vols. 1(99)), (pp. 35-47) [in Ukrainian].

Accepted: June 12, 2021

Розв'язування шкільних олімпіадних задач як засіб якісної професійної підготовки майбутніх учителів фізики

Тадеуш Ольга Харлампіївна¹

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: olga2445@ukr.net

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3284-6137>

Scopus ID 6507145939

Ємельянова Дар'я Володимирівна²

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: dashenka280384@ukr.net

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2743-3191>

Researcher ID AAF-2458-2021

Беженар Андрій Олегович³

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: bezhnarao@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3103-3978>

Яцура Михайло Михайлович⁴

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна

E-mail: yatcura1940@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8064-6466>

Гамарник Анна Михайлівна⁵

Івано-Франківський національний медичний університет, Івано-Франківськ, Україна

E-mail: gam.anna.vip@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6443-028>

Актуальність проведеного дослідження пояснюється необхідністю підвищення рівня викладання фізики, виявлення та розвитку творчих здібностей як школярів, так і студентів, майбутніх учителів фізики. Вихованню інтересу до фізики сприяє підготовка до олімпіад та їх проведення. Аналіз наукових джерел засвідчує, що, не зважаючи на наявність інтересу вчених до проблема організації і вдосконалення підготовки учнів до олімпіади із фізики, ця проблема потребує подальшого вивчення. Зокрема, відсутні педагогічні умови підготовки до олімпіади з фізики, недостатньо досліджені ефективні методи, форми та засоби навчання, можливості інформаційно-комунікаційних технологій для підготовки до олімпіад із фізики, що особливо актуально в умовах дистанційної підготовки.

Метою дослідження є визначення і впровадження педагогічних умов підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю Середня освіта (Фізика) в Університеті Ушинського, до формування

¹ кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри фізики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

² кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

³ здобувач вищої освіти фізико-математичного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

⁴ кандидат фізико-математичних наук, доцент, професор кафедри матеріалознавства і новітніх технологій Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

⁵ кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри медичної інформатики, медичної та біологічної фізики Івано-Франківського національного медичного університету

навичок розв'язання олімпіадних шкільних задач. Відповідно до поставленої мети визначено і впроваджено в освітній процес педагогічні умови щодо підготовки майбутніх учителів фізики до розв'язування шкільних олімпіадних задач, а саме: створення інтерактивної взаємодії викладача і студентів у процесі розв'язування олімпіадних задач; використання в освітньому середовищі сучасних Інтернет-технологій, дистанційних методів навчання як важливого чинника інтенсифікації самостійної роботи в процесі професійної підготовки до розв'язування шкільних олімпіадних задач.

За оцінкою студентів упровадження визначених педагогічних умов сприяло підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх учителів фізики, формуванню таких навичок, як-от: здатність зацікавити учнів фізикою; створити атмосферу емоційного захоплення при навчанні фізики; навчити базових алгоритмів та підходів до розв'язування нестандартних задач; навчити нестандартного мислення та ініціативи не тільки у процесі розв'язуванні фізичних завдань, але й при вирішенні життєвих ситуацій; підвищити рівень знань англійської мови за професійним спрямуванням.

Ключові слова: майбутні вчителі фізики, професійна підготовка, рішення олімпіадних задач, олімпіада.

Вступ. Сучасний етап розвитку суспільства вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі природничих і технічних наук, що потребує суттєвого вдосконалення цієї підготовки, значного підвищення рівня викладання природничо-наукових дисциплін, зокрема фізики, виявлення та розвитку творчих здібностей як школярів, так і студентів, майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін.

В умовах переходу до особистісно-зорієнтованої освіти особливого значення набуває проблема роботи з обдарованими учнями, зокрема в галузі фізики. Майбутні вчителі фізико-математичних дисциплін мають бути підготовлені до виявлення обдарованих учнів і стимулювання інтересу до фізики. Значення такої роботи пояснюється гострою необхідністю підготовки фахівців у галузі фізики і техніки.

Для стимулювання творчого самовдосконалення учнівської молоді, виявлення та розвитку обдарованих учнів, надання їм допомоги у виборі професії та залучення їх до навчання у закладах вищої освіти щороку проводяться Всеукраїнські учнівські олімпіади зі спеціальних предметів, зокрема із фізики. В концепції «Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки» (Концепція Державної програми, 2006) проведення всеукраїнських олімпіад визначається як ефективний напрям залучення обдарованої молоді до науково-дослідницької, експериментальної, творчої діяльності. Залучення талановитих учнів до олімпіад потребує теоретичної, практичної, методичної, психологічної та педагогічної підготовки до змагальних випробувань не тільки учнів, але й тих, хто готує учнів до участі в олімпіадах. Таким чином, проведення олімпіад стимулює залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, працівників наукових установ до активної роботи з обдарованою учнівською молоддю.

Предметні олімпіади, зокрема фізичні, є ефективним видом неформальної освіти, спрямованої на розвиток творчих задатків, виваженого і своєчасного орієнтуванні учнівської молоді до вибору майбутньої професії (Наказ МОН, 2011). Отже, підготовка до олімпіад та їх проведення сприяє підвищенню інтелектуального рівня всіх учасників як школярів, так і вчителів.

Роль олімпіад із фізики не можна недооцінювати. Особливо це очевидно натепер, коли інтерес до фізики як до навчального предмета в школі, на жаль, зменшується. Зниження інтересу до фізики в школах негативним чином позначається як на масовості олімпіадного руху, так і на якості підготовки його учасників. Внаслідок цього в останні роки увага до фізичних олімпіад на всіх рівнях поослабла. В останній час негативну роль зіграли карантинні обмеження. Крім того, розвиваюльний потенціал олімпіад з фізики виявляється нереалізованим через невідповідність методики їх підготовки і специфіки сучасного етапу розвитку освітніх закладів.

Проте треба зазначити, що саме вивчення фізики формує науковий світогляд, сприяє розвитку фізичного мислення учнів, пізнанню сучасної фізичної картини світу. Олімпіадні завдання не повинні виходити за рамки шкільної програми, водночас вимагають чіткого розуміння основних законів фізики, творчого вміння застосовувати ці закони для пояснення фізичних явищ, розвиненого мислення, інтелекту та кмітливості. Тому виконання цих завдань доступно здебільшого обдарованим учням.

Проблемі обдарованості дітей та особливостям спілкування і роботи з ними надається належна увага в наукових працях відомих зарубіжних і українських дослідників (Б. Ананьєв, О. Антонова, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, Е. Лодзінська, С. Матюшкін, Д. Перкінс, К. Платонов, Дж. Рензуллі, С. Рубінштейн, Б. Теплов та інші). Сфери та види обдарованості досліджували

С. Гончаренко, Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, В. Слуцький та інші. Дослідженням умов розвитку обдарованих дітей на різних вікових етапах приділена увага в працях В. Давидова, Д. Ельконіна, Н. Лейтеса та ін. Незважаючи на розбіжності в поглядах учених, у центрі уваги завжди залишався психолого-педагогічний аспект вивчення феномена обдарованості як питання продуктивного розвитку та виявлення таких якостей особистості, як здібності, задатки, нахили, талановитість, геніальність. На підставі цих висновків можна зазначити, що в сучасних умовах олімпіадний рух є, безумовно, важливою формою розвитку вищезазначених якостей упродовж роботи з обдарованою учнівською молоддю.

Проблемі підготовки учнів до олімпіад з фізики присвячені дисертаційні дослідження Ю. Епштейна (Епштейн, 1999), О. Овчинникова (Овчинникова, 1985), Б. Вирачова (Вирачева, 1998), Д. Подлесного (Подлесный, 2001). Так, Ю. Епштейн і О. Овчинников досліджували логіку мислення при розв'язуванні фізичних задач підвищеної складності, виявлення певних закономірностей цього процесу, методик вирішення завдань, спрямованих на інтелектуальний розвиток учнів. Б. Вирачов розробив методику навчання вміння розв'язувати фізичні завдання підвищеної складності у зв'язку з підготовкою учнів до виступу на олімпіадах, психолого-педагогічні основи навчання школярів щодо узагальненого вміння розв'язувати фізичні завдання. В дослідженні Д. Подлесного визначається важлива виховна функція участі школярів в олімпіадах. Автор наголошує, що в процесі підготовки до олімпіад і участі в них формуються активність, наполегливість, здатність приймати в умови змагання, вирішувати нестандартні завдання, доходити в різних ситуаціях до оригінальних власних рішень, що важливо в умовах сучасного суспільства, де діють закони ринкової економіки, умов конкуренції в усіх її видах і проявах. Значну увагу до визначення шляхів удосконалення підготовки учнів шкіл до олімпіад з фізики приділяють у своїх науково-педагогічних працях М. Садовий і О. Мірошніченко (Садовий, 2012; Мірошніченко, 2012). Ці автори визначають такі відомі чотири функції фізичних олімпіад: стимулювальна, навчальна, контролювальна і представницька, та додають до них також п'яту, так звану «адаптаційну», наголошуючи, що змагальний дух олімпіади сприяє формуванню у школярів готовності до сучасного життя в умовах ринкової економіки, до умов конкуренції. Можна зазначити, що ці функції також стосуються і майбутніх учителів фізики до розв'язування олімпіадних задач як у процесі професійної підготовки, так і в майбутній професійній діяльності.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що, не зважаючи на наявність інтересу вчених до проблема організації і вдосконалення підготовки обдарованих школярів до олімпіади з фізики, ця проблема потребує подальшого вивчення. Отже, зокрема, не визначено педагогічні умови підготовки до олімпіади з фізики, недостатньо досліджено ефективні методи, форми та засоби навчання, можливості інформаційно-комунікаційних технологій для підготовки до олімпіад з фізики, що особливо актуально в умовах дистанційної підготовки. Як показав наш досвід, завдання, що ставляться перед учнями під час олімпіади з фізики, часто завищені і багато в чому не відповідають шкільному курсу фізики рівню стандарту та академічному рівню чинних програм, що обмежує можливість участі в них учнів. Лише програми профільного рівня відповідають завданням, що пропонуються на II-IV етапах Всеукраїнської олімпіади з фізики.

Отже, залучення талановитих школярів до олімпіад з фізики потребує подальшої теоретичної, практичної, методичної, психологічної та педагогічної підготовки майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін. Безумовно, готувати вчителів до здійснення відповідної діяльності необхідно ще під час навчання у закладі вищої освіти. Підготовка майбутніх учителів фізики у педагогічних закладах вищої освіти потребує врахування особливостей освітньо-виховного процесу, змісту навчального плану, освітньо-професійних і робочих програм.

Для підготовки майбутніх учителів фізики до розв'язування олімпіадних задач і стимулювання участі учнівської молоді в олімпіадах з фізики в майбутній професійній діяльності в освітній процес фізико-математичного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» введено дисципліну «Практикум з розв'язування конкурсних і олімпіадних задач», яка викладається на першому році навчання на другому (магістерському) рівні зі спеціальності Середня освіта (Фізика). Водночас треба констатувати той факт, що матеріалів з питань підготовки майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін щодо підготовки учнів до олімпіад з фізики різних рівнів досить обмежена кількість. Навіть уведення в навчальний план практикуму з рішення олімпіадних задач із загальним обсягом 40 аудиторних годин може лише в деякій мірі здійснити підготовку майбутніх учителів до виконання такої складної і важливої функції, як стимулювання інтересу до фізики, роботи з обдарованими учнями, підготовки їх до участі в олімпіадах.

Виправлення ситуації вбачається в раціональному використанні 80 навчальних годин, відведених на самостійну роботу, і впровадженні відповідних педагогічних умов.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз психолого-педагогічної літератури і дисертаційних досліджень з проблем підготовки майбутніх учителів фізики до роботи з учнівською молоддю з підготовки до фізичних олімпіад і участі в них; визначення і впровадження педагогічних умов підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю Середня освіта (Фізика) в Університеті Ушинського. Відповідно до поставленої мети визначено завдання дослідження: визначити і впровадити в освітній процес педагогічні умови щодо підготовки майбутніх учителів фізики до розв'язування олімпіадних задач, до виявлення учнів, які виявляють інтерес до фізики, та навчання їх розв'язування олімпіадних задач.

Матеріали та методи дослідження. Експериментально-дослідна робота з професійної підготовки майбутніх учителів фізики до розв'язування шкільних олімпіадних задач із фізики, як уже зазначалось, проводилась на фізико-математичному факультеті Університету Ушинського зі студентами 1 року навчання другого (магістерського) рівня, спеціальності Середня освіта (Фізика) протягом 2020-2021 навчального року. Всього в дослідженні взяли участь 13 студентів першого року навчання другого (магістерського) рівня, які навчалися за спеціальністю Середня освіта (Фізика), з них 7 студентів денної форми навчання і 6 студентів заочної форми навчання. Експериментально-дослідна робота проводилась у процесі викладання дисципліни «Практикум з розв'язування конкурсних і олімпіадних задач».

Як методи дослідження, застосовувався теоретичний аналіз проблеми на основі вивчення філософської, методологічної, психолого-педагогічної, методичної літератури, законодавчих документів; практичні методи: анкетування, спостереження для виявлення ставлення студентів до олімпіад із фізики, рівня їхньої підготовленості до рішення олімпіадних задач на констатувальному і формувальному етапах експерименту.

На підставі аналізу літературних джерел, опитування студентів визначено педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів фізики до розв'язування шкільних олімпіадних задач, а саме: створення інтерактивної взаємодії викладача і студентів в процесі розв'язування олімпіадних задач; використання в освітньому середовищі сучасних Інтернет-технологій, дистанційних методів навчання як важливого чинника інтенсифікації самостійної роботи в процесі професійної підготовки до розв'язування шкільних олімпіадних задач.

Вважаючи необхідність знання англійської мови за професійним спрямуванням у процесі розв'язування олімпіадних задач студенти разом із викладачем англійської мови здійснювали переклад умов і розв'язків задач, складали термінологічний фізичний словник, аналізували особливості перекладу фізичної термінології.

Результати дослідження та їх обговорення. Для метою виявлення ставлення студентів до розв'язування олімпіадних задач у процесі професійної підготовки проведено опитування студентів, результати якого наведено в таблиці 1.

Необхідно було обрати найбільш впливовий чинник розв'язування олімпіадних задач у професійній підготовці та в майбутній професійній діяльності.

Таблиця 1

Визначення студентами факторів впливу розв'язування олімпіадних задач на рівень професійної підготовки та майбутньої професійної діяльності

№	Чинники впливу розв'язування олімпіадних задач	Кількість респондентів (відсотки)	
		Професійна підготовка	Професійна діяльність
1	Підвищення власного професійного рівня	5 (38,5 %)	2 (15 %)
2	Навчання техніки рішення задач підвищеної складності	4 (30,7 %)	2 (15 %)
3	Підготовка до педагогічної роботи з обдарованими дітьми	1 (7,7 %)	4 (31,5 %)
4	Можливість зацікавити учнів до навчання фізики	3 (23,1 %)	5 (38,5 %)

Як видно з результатів опитування, найбільш впливовим чинником розв'язування олімпіадних задач у процесі професійної підготовки студенти вважають підвищення власного професійного рівня і навчання техніки рішення задач підвищеної складності, а найменшу роль надають підготовці до роботи з обдарованими дітьми. Натомість, на перспективу в майбутній професійній діяльності найбільшу роль

у розв'язуванні олімпіадних задач вони вбачають у можливості зацікавити учнів до навчання фізики і до підготовки роботи з обдарованими дітьми. Такий результат є природним. Дійсно, студенти розуміють, що професійній роботі з розв'язування олімпіадних задач повинна передувати самопідготовка учнів до такої достатньо складної навчальної роботи. Такий результат підкреслює актуальність проведеного дослідження з професійної підготовки майбутніх учителів фізики до розв'язування олімпіадних задач.

На формувальному етапі експерименту необхідно було впровадити в освітній процес розв'язування олімпіадних задач визначені педагогічні умови і проконтролювати вплив їх упровадження на ефективність освітнього процесу при вивченні дисципліни «Практикум з розв'язування конкурсних і олімпіадних задач».

Розглянемо результати впровадження першої педагогічної умови, а саме: створення інтерактивної взаємодії викладача і студентів у процесі розв'язання олімпіадних задач. До інтерактивних (від англ. interaction – взаємодія) відносять інтенсивні технології «зворотного зв'язку» у форматі студент ↔ студент, студент ↔ викладач, які застосовуються для підвищення ефективності освітнього процесу. Як було доведено в багаточисельних дослідженнях, інтерактивні технології при застосуванні в освітньому процесі сприяють інтелектуальному розвитку, самостійності, активності студентів, сприяють формуванню комунікативних умінь, партнерської взаємодії. Необхідно зауважити, що практичні заняття з розв'язування олімпіадних задач проводились в режимі он-лайн у робочому просторі Microsoft Teams, тобто дистанційно, що викликано необхідністю запобігання безпосереднього контакту учасників освітнього процесу в умовах карантину. Зауважимо, що, на нашу думку, такий формат проведення занять не виключає інтерактивну взаємодію, а навпаки деякою мірою стимулює її, сприяє активізації мислення студентів, налагодженню оперативного зворотного зв'язку викладача зі студентами і студентів між собою, тобто забезпечує інтенсифікацію інтерактивного спілкування, стимулює самостійне здобуття знань студентами та забезпечує високі результати освітньої діяльності. Інтерактивна взаємодія в он-лайн режимі в робочому просторі Teams допускає імпровізовані виступи студентів при розв'язанні олімпіадних задач, обмін думками, проведено дискусій, що робить процес засвоєння знань і навичок активним і забезпечує можливість керування навчанням самими студентами. Для визначення ставлення студентів до застосування інтерактивних технологій навчання при рішенні олімпіадних завдань і з'ясування чинників, які найбільш впливають на мотивацію навчання, здійснено опитування майбутніх учителів фізики, результати якого наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

З'ясування чинників впливу інтерактивних методів на мотивацію навчання при розв'язанні олімпіадних задач

№	Чинники впливу інтерактивних методів на мотивацію навчання при розв'язанні олімпіадних задач	Кількість респондентів (у відсотках)
1	Відсутність повчальних зауважень з боку викладача, що іноді принижує студента	4 (31 %)
2	Розвиток комунікативних умінь і навичок	3 (23 %)
3	Допомога у встановленні емоційних зв'язків і взаєморозуміння, відкритості між студентами і викладачем	6 (46 %)

Як видно з результатів опитування, перевага впровадження інтерактивних методів навчання насамперед позитивно впливає, на думку студентів, на встановлення емоційних зв'язків і взаєморозуміння, відкритість між студентами і викладачем. Водночас, що майбутні вчителі фізики негативно реагують на повчальні зауваження викладачів. Дійсно, якщо ці зауваження здійснюються менторським тоном, то це, безумовно, дратує і принижує студентів. Такі результати необхідно врахувати викладачам у подальшій роботі.

Звернімося до результатів упровадження в освітній процес при розв'язуванні олімпіадних задач другої визначеної педагогічної умови: використання в освітньому середовищі сучасних Інтернет-технологій, дистанційних методів навчання, як важливого чинника інтенсифікації самостійної роботи в процесі професійної підготовки до рішення шкільних олімпіадних задач. Щодо впровадження дистанційних методів навчання, то цей чинник повною мірою пов'язаний із першою педагогічною умовою і був обговорений вище. Треба зауважити, що визначені педагогічні умови тісно пов'язані, особливо в умовах дистанційної освіти. Впровадження дистанційної освіти в робочому просторі Microsoft Teams із сучасним розмовним інтерфейсом із функцією угруповання повідомлень, допомагає стежити за ходом бесід і припускає володіння студентами і викладачем усіх його можливостей. Крім того, проведення практичних занять із рішення олімпіадних завдань проводилось за допомогою

створення презентацій у пошуковій системі Google із використання багатofункціонального і водночас достатньо простого у використанні графічного редактора Microsoft Paint, що дозволяло коригувати презентацію, додавати необхідний матеріал і виправляти помилки у слайдах.

Презентацію створювали самі студенти за завданням викладача або вибирали необхідні завдання за власною ініціативою при попередньому обговоренні з викладачем і при необхідності з коригуванням з боку викладача. Деякі завдання і їх розв'язки в презентації подавались англійською мовою, що сприяло засвоєнню майбутніми вчителями фізики англійської мови за професійним спрямуванням.

Наприкінці формувального експерименту здійснювалось опитування майбутніх учителів фізики щодо формування важливих навичок, яких вони набули при розв'язанні олімпіадних завдань, а саме: здатність зацікавити учнів фізикою; створити атмосферу емоційного захоплення при навчанні фізики; навчити базових алгоритмів та підходів до розв'язування нестандартних задач; навчити нестандартного мислення та ініціативи не тільки при рішенні фізичних завдань, але й при вирішенні життєвих ситуацій; підвищити рівень знань англійської мови за професійним спрямуванням. Студенти відзначили всі визначені навички як важливе надбання для майбутньої професійної діяльності.

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що залучення талановитих учнів до фізичних олімпіад потребує теоретичної, практичної, методичної, психологічної та педагогічної підготовки до змагальних випробувань не тільки учнів, але й тих, хто готує учнів до участі в олімпіадах. Результати формувального експерименту показали, що впровадження визначених педагогічних умов в освітній процес при вивченні дисципліни «Практикум з розв'язування конкурсних і олімпіадних задач із фізики», а саме: створення інтерактивної взаємодії викладача і студентів у процесі рішення олімпіадних задач; використання в освітньому середовищі сучасних Інтернет-технологій та дистанційних методів навчання, за оцінкою студентів сприяли підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх учителів фізики, формуванню таких навичок, як-от: здатність зацікавити учнів фізикою; створити атмосферу емоційного захоплення при навчанні фізики; навчити базових алгоритмів та підходів до розв'язання нестандартних задач; навчити нестандартного мислення та ініціативи не тільки при рішенні фізичних завдань, але й при вирішенні життєвих ситуацій; підвищити рівень знань з англійської мови за професійним спрямуванням.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в застосуванні й удосконаленні розробленої методики професійної підготовки майбутніх учителів фізики до розв'язування олімпіадних задач.

Література

Виравчева Б. П. Методические принципы организации и проведения физической олимпиады и подготовки к ней учащихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 : Челябинск, 1998. 168 с.

Епштейн Ю. Д. Олимпиада по физике как средство интеллектуального развития учащихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Санкт-Петербург, 1999. 169 с.

Концепція Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки за розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2006 р. № 202-р [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua>. Назва з екрана.

Мірошниченко О., Садовий М. Організація підготовчої діяльності учнів до олімпіад з фізики *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки.* 2012. Вип. 108 (2). С.79-82.

Наказ МОН України Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності № 1099 від 22. 09. 2011.

Овчинникова О. Ю. Олимпиады по физике как средство развития интереса к предмету и творчеству учащихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 1985. 256 с.

Подлесный Д. В. Методика подготовки и проведения физических олимпиад в основной школе России : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02: Москва, 2001. 234 с.

Садовий М., Мірошниченко О. Шляхи удосконалення підготовки учнів до олімпіад з фізики. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки.* 2012. Вип. 109. С. 10-17. Режим доступу: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_109_4.

Solving school Olympiad problems as a means of quality profession-oriented training of future Physics teachers

Tadeush Olga⁶

State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

Yemelyanova Darya⁷

State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

Bezhenar Andriy⁸

State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, Ukraine

Yatsura Mykhailo⁹

Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Gamarnyk Anna¹⁰

Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

The relevance of the study is explained by the need to increase the level of teaching Physics, to identify and develop creative abilities of both schoolchildren and students, future teachers of Physics. The preparation for Olympiads and their holding helps to raise interest in Physics. The analysis of scientific sources shows that, despite the interest of scientists in the problem of organising and improving the preparation of students for the Physics Olympiads, this problem needs further study. In particular, the pedagogical conditions for preparing students for the Physics Olympiads have not been identified; effective methods, forms and means of teaching, possibilities of information and communication technologies aimed at training students for the Physics Olympiads have not been sufficiently studied, which is especially relevant in distance training.

The purpose of the study is to identify and implement pedagogical conditions for training students majoring in Secondary Education (Physics) at Ushynsky University, to develop skills in solving school Olympiad problems. In accordance with the set goal, pedagogical conditions for preparing future Physics teachers to solve school Olympiad problems have been identified and introduced into the educational process, namely: creation of interactive interaction between teachers and students in the process of solving Olympiad problems; use of modern Internet technologies, distance learning methods in the educational environment as an important factor in intensifying independent work in the process of profession-oriented training in solving school Olympiad problems.

According to students, the introduction of certain pedagogical conditions contributed to increasing the level of profession-oriented training aimed at future teachers of Physics, the development of these skills: the ability to interest students in Physics; create an atmosphere of emotional enthusiasm in teaching Physics; teach basic algorithms and approaches to solving non-standard problems; to teach non-standard thinking and

⁶ Candidate of Physical and Mathematical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of Physics of the State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”

⁷ Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Western and Oriental Languages and Methods of Their Teaching of the State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”

⁸ Student of the Faculty of Physics and Mathematics of the State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”

⁹ Candidate of Physical and Mathematical Sciences (PhD in Physics and Mathematics), Associate Professor, Professor of the Department of Materials Science and Advanced Technologies of the Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk

¹⁰ Candidate of Physical and Mathematical Sciences (PhD in Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of Medical Informatics, Medical and Biological Physics of the Ivano-Frankivsk National Medical University

initiative not only in solving physical problems, but also in solving life situations; to increase the level of knowledge of English in a professional direction.

Keywords: *future Physics teachers, profession-oriented training, solving Olympiad problems.*

References

Kontseptsiya Derzhavnoyi prohramy roboty z obdarovanoyu moloddyu na 2006-2010 roky za rozporjadzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrayiny [The concept of the State program of work with gifted youth for 2006-2010 by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2006) from April 12, № 202-r Retrieved from: <http://www.nau.kiev.ua> [in Ukrainian].

Miroshnychenko O., & Sadovyy M. (2012). Orhanizatsiya pidhotovchoyi diyal'nosti uchniv do olimpiad z fizyky. [Organization of preparatory activities of students for physics competitions]. *Scientific notes [Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vynnychenko]. Ser.: Pedagogical sciences. 108 (2), 79-82* [in Ukrainian].

Nakaz MON Ukrayiny № 1099 vid 22. 09. 2011 2. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1099] (2011). dated September 22. [in Ukrainian].

Ovchinnikova, O.YU.(1985). Olimpiady po fizike kak sredstvo razvitiya interesa k predmetu i tvorchestvu uchashchikhsya [Physics Olympiads as a means of developing interest in the subject and students' creativity] Candidate`s thesis. Moscow: [in Russian].

Podlesnyy, D.V. (2001). Metodika podgotovki i provedeniya fizicheskikh olimpiad v osnovnoy shkole Rossii [Methods preparation of and conduct of physical olympiads in the basic school of Russia] Candidate`s thesis. Moskow : [in Russian].

Sadovyy M., & Miroshnychenko O. (2012). Shlyakhy udoskonalennya pidhotovky uchniv do olimpiad z fizyky [Ways to improve the preparation of students for physics competitions]. *Scientific notes [Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko]. Ser. : Pedagogical sciences. 109, 10-17.* [in Ukrainian].

Viracheva, B.P. (1998). Metodicheskiye printsipy organizatsii i provedeniya fizicheskoy olimpiady i podgotovki k ney uchashchikhsya [Methodical principles of organizing and conducting a physical Olympiad and preparing students for it]. *Candidate`s thesis.* Chelyabinsk : [in Russian].

Yepshteyn, YU.D. (1999). Olimpiada po fizike kak sredstvo intellektual'nogo razvitiya uchashchikhsya. [Physics Olympiad as a Means of Intellectual Development of Students] *Candidate`s thesis.* St. Petersburg: [in Russian].

Accepted: June 16, 2021

Форми та методи інклюзивного навчання на уроках математики в початковій школі**Дубровська Лариса Олександрівна¹**

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, Україна

E-mail: dudrovskie9@gmail.comORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7158-6115>**Гордієнко Тетяна Володимирівна²**

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, Україна

E-mail: hordienkotana@gmail.comORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4662-1895>**Дубровський Валерій Леонідович³**

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, Україна

E-mail: dubrovsky@ex.uaORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0902-1962>

У статті уточнено зміст понять «особа з особливими освітніми потребами», схарактеризовано особливості організації навчання в інклюзивному класі на уроках математики; визначено особливі освітні потреби у здобувачів початкової освіти з обмеженими можливостями здоров'я на базі закладу загальної середньої освіти, досліджено ефективні шляхи інклюзивної роботи на уроках математики в сучасній початковій школі.

Запропоновано інноваційні технології різнорівневого супроводу учасників освітнього процесу: технологія адаптації дитини до нового освітнього рівня; технологія супроводу педагога; технологія допомоги дитині в процесі навчання; технологія взаємодії із сім'єю; технологія виховання особистості.

Схарактеризовано такі методи інклюзивного навчання на уроках математики в початковій школі: підтримувальне навчання, паралельне навчання, альтернативне навчання, навчання в малих групах, почергове навчання, навчання у команді. Розглянуто інноваційні технології, які реалізують комплексний різнорівневий характер супроводу учасників педагогічного процесу і за допомогою яких здійснюється супровід учасників освітнього процесу на уроках математики: технологія адаптації дитини до нового освітнього рівня; технологія супроводу педагога; технологія допомоги дитині в процесі навчання; технологія взаємодії з сім'єю; технологія виховання особистості.

Вказано на аспекти, які належать до розряду методичних і освітніх вимог і які обов'язково повинен виконувати педагог на уроках математики в інклюзивному класі: тема уроку повинна відповідати перспективному плануванню; педагогічне спілкування повинно мати чітко окреслені цілі, адаптація структури уроку математики. Запропоновано варіанти вирішення проблеми планування уроку математики і створення конспекту уроку в інклюзивному класі орієнтуючись і на дітей з особливими освітніми потребами. Планування уроку математики в інклюзивну класі повинно включати в себе як загальноосвітні завдання, щоб задовільнити освітні потреби в межах державного стандарту, так і корекційно-розвиваючі завдання.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне навчання, інклюзивний клас, особа з особливими освітніми потребами, освітній процес.

Вступ. Переконаність у тому, що кожна дитина має право на якісну освіту, яке поважає її гідність і сприяє оптимальному розвитку, лежить в основі підходу ЮНІСЕФ до освіти на основі прав людини. Отримання якісної освіти – це право кожної дитини. У Конвенції про права дитини і Конвенції про права осіб з інвалідністю чітко виражена мета забезпечення якісної освіти для всіх і

¹ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

² кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

³ старший викладач кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

важливість забезпечення необхідної цілісної підтримки для розвитку потенціалу кожної дитини. Якісної освіти можна досягти тільки тоді, коли кожна дитина (в тому числі найбільш уразливі і виключені діти) відвідує школу і отримує інклюзивну якісну освіту, яке забезпечує їх навичками, необхідними для життя. Зокрема, діти з обмеженими можливостями стикаються з численними формами дискримінації, які призводять до їхнього виключення із суспільства і освіти. Відсутність інклюзивних освітніх середовищ, забезпечення необхідними ресурсами та інформацією, поглиблюють проблеми, з якими діти стикаються в доступі до освіти.

Мета та завдання дослідження – дослідити і схарактеризувати форми і методи організації навчання в інклюзивному класі початкової школи на уроках математики, схарактеризувати особливості організації навчання в інклюзивному класі початкової школи.

Матеріали та методи дослідження. Питанню інклюзивної освіти присвячено праці вчених з різних галузей науки – Л. Аксьонової, В. Бондар, Є. Бондаренко, М. Веденіної, М. Власової, О. Глоби, В. Григоренко, П. Горностай, Г. Іващенко, Б. Пузанова, О. Установа та ін.

В Україні окремі аспекти проблеми інклюзивного навчання висвітлюються у працях А. Колупаєвої, М. Сварника, В. Синьова, Н. Софій, М. Шеремет, В. Тарасун, О. Таранченко, А. Шевцова та ін. Особливості інклюзивного навчання в початковій школі аналізують З. Найда, Ю. Ленів, А. Колупаєва, А. Таранченко.

Результати дослідження. Реалізація сучасної системи освіти відбувається таким чином, що навчання є зручним лише для дітей, які мають повноцінні можливості, нічим особливим не відрізняються від інших, можуть вивчати стандартизовану програму та демонструвати потім високий рівень її засвоєння. У такому випадку система освіти повноцінно їх приймає та дає широкі можливості до навчання. Натомість не враховані діти з особливими освітніми потребами, можуть (і часто так відбувається) випадати із загального освітнього процесу, оскільки існує багато організаційних перешкод для їхнього навчання, починаючи від організації та доступності шкільного простору та завершуючи освітою самих педагогічних працівників, оскільки в них відсутні спеціальні знання в галузі корекційної та спеціальної педагогіки. Власне, ці проблеми можна вирішити засобами інклюзивної освіти (Методичні рекомендації, 2019).

На уроках математики доцільно застосувати різноманітні форми викладання. Слушними є спільні форми навчання, оскільки вони дозволяють забезпечити увагу вчителів до учнів, краще структурувати та подавати матеріал, зосереджувати увагу учнів на ньому.

Підтримувальне навчання. Це підхід, який побудований за принципом, де «один викладає, інший допомагає», або «провідник та помічник». За такої форми спільного викладання вчитель визначає зміст уроку, організовує його в певній логічній послідовності, обирає методи викладання, визначає сукупність навичок, які, на його думку, необхідно розвинути в учнів для виконання дібраних учителем навчальних завдань, а інший педагог-помічник йому асистує (Боряк, 2019: 232).

Паралельне навчання. За такого підходу клас необхідно поділити на дві групи. З однією групою працює вчитель, а з іншою – асистент. Така діяльність вимагає від асистента вчителя досконалого володіння навчальним матеріалом, а також методикою викладання. Особливістю цього підходу є те, що зміст навчання залишається тим самим, проте використані навчальні методи будуть різними. У такій моделі вчитель та асистент вчителя є партнерами, вони взаємодіють як команда, яка спільно планує процес навчання, реалізує його і згодом оцінює ефективність організації освітнього процесу (Боряк, 2019: 239).

Альтернативне навчання. Його суть полягає в тому, що вчитель так само формує дві групи: перша група, в якій є більшість учнів, і друга група, в якій є лише деякі учні, у тому числі і діти з особливими освітніми потребами. Вчитель і його помічник розподіляють обов'язки із планування та викладання. Вчитель працює на уроці з більшою групою, а асистент учителя – з меншою групою учнів. Такий підхід дає можливість організувати індивідуалізоване навчання, активізувати освітню діяльність слабших учнів, а також допомогти їм у тих питаннях, з яких виникають труднощі під час опрацювання певної теми (Боряк, 2019: 246).

Навчання в малих групах. Освітнє середовище, за такого підходу, повинно бути організоване в класі таким чином, щоб учні мали змогу навчатися в невеликих групах (навчальних центрах). Педагоги обирають навчальні центри і розподіляють між собою, а отже, несуть за них відповідальність. Учні поетапно працюють у різних групах, тобто переходять від однієї групи до іншої. Зміст освітнього математичного матеріалу при цьому може змінюватися – це залежить і визначається потребами учнів. Доречно добирати такі типи завдань, щоб наприкінці заняття їх

можна було узагальнити і об'єднати учнів, організувати їхню колективну діяльність. Такий підхід, з одного боку, згуртовує учнівський колектив, а з іншого, вчить кожного окремого учня працювати спільно в різних групах. Учні мають змогу навчитися розподіляти обов'язки, спрямовувати власну діяльність на спільний результат, здобувають досвід соціальної взаємодії (Боряк, 2019: 251).

Почергове навчання. Такий підхід доречно використовувати тоді, коли потрібно, щоб один із учителів підсилив якість роботи (викладання) іншого. Для прикладу наведемо таку ситуацію: один учитель, по-іншому формулюючи (парафраз), ще раз повторює інформацію, сказану іншим учителем, акцентує на деталях тощо. Додаткове пояснення є складником взаємодоповнювального викладання. Це допомагає менш досвідченому вчителю отримати необхідні практичні навички та посилити власну впевненість у своїх силах, щоб спробувати реалізувати їх в іншій формі спільного викладання – викладання у команді.

Навчання у команді. Такий підхід практикують, якщо два викладача працюють разом. Під час командної роботи вчителі спільно проводять заняття. Вони разом планують урок, розподіляють між собою обов'язки і таким чином проводять урок. Такий спосіб організації освітньої діяльності учнів вимагає від учителів найвищої міри взаємної довіри та поваги, спроможності узгоджувати власні стилі викладання та поєднувати їх. Викладачі спільно навчають здійсненню математичних операцій, працюють з формування знань, умінь і навичок учнів, керують класом загалом. Наприклад, один учитель демонструє хід розв'язання прикладу, а інший – моделює ведення записів чи результати вирішення задачі (Луценко, 2017: 55).

Супровід учасників освітнього процесу реалізується за допомогою таких інноваційних технологій, які в сукупності реалізують комплексний різномірний характер супроводу учасників педагогічного процесу:

- технологія адаптації дитини до нового освітнього рівня;
- технологія супроводу педагога;
- технологія допомоги дитині в процесі навчання;
- технологія взаємодії із сім'єю;
- технологія виховання особистості (Освіта осіб з особливими потребами, 2018).

Основні підходи в освітній роботі школи базуються на впровадженні в практику педагогів різних форм індивідуального супроводу дитини на основі системної спільної роботи з дефектологом і лікарями, реалізації здоров'язбережувальних і розвивальних технологій за такими напрямками: соціальний розвиток, охорона здоров'я і життєзабезпечення, інтелектуальний і естетичний розвиток, трудове виховання і професійне самовизначення.

На рівні початкової загальної освіти передбачається більше приділяти уваги сенсорному розвитку дитини, відпрацюванню рухових навичок, просторовому орієнтуванню, розвитку комунікативних якостей особистості, мисленню, навичок культурного поведінки, зміцненню фізичного і психічного здоров'я, триває робота з урахуванням індивідуальних особливостей дітей і під контролем медико-психологічної і соціально-педагогічної служб вводиться варіативність навчання.

Загалом в освітніх установах, зокрема тих, які реалізують інклюзивну практику, мають бути створені умови, які гарантують можливість досягнення запланованих результатів освоєння основної освітньої програми загальної освіти всіма учнями, зокрема:

- використання звичайних і специфічних шкал оцінки «академічних» досягнень дитини з обмеженими можливостями, співвідносних із його особливими освітніми потребами;
- адекватна оцінка динаміки розвитку життєвої компетенції дитини з особливими освітніми потребами спільно з усіма учасниками освітнього процесу, враховуючи і працівників школи, і батьків (законних представників);
- індивідуалізація освітнього процесу щодо дітей з особливими освітніми потребами;
- цілеспрямований розвиток спроможності дітей з особливими освітніми потребами до комунікації і взаємодії з однолітками;
- виявлення та розвитку здібностей здобувачів освіти з особливими освітніми потребами через систему студій та гуртків, організація суспільно-корисної діяльності, в тому числі соціальної практики, використання можливостей освітніх установ для додаткової освіти дітей;
- залучення дітей з особливими освітніми потребами до доступних для них інтелектуальних та творчих змагань, STEM-уроків, науково-технічна творчість та проектно-дослідницьку діяльність;

- залучення дітей з особливими освітніми потребами, їхніх батьків (законних представників), педагогічних працівників та громадськості до розробки основної освітньої програми загальної освіти, проектування і розвитку внутрішньошкільного соціального середовища, а також до формування і реалізації індивідуальних освітніх маршрутів учнів;

- використання в освітньому процесі сучасних науково-обґрунтованих і достовірних корекційних технологій, адекватних особливим освітнім потребам здобувачів початкової освіти;

- взаємодія в єдиному освітньому просторі загальноосвітньої і спеціальної (корекційної) школи для продуктивного використання накопиченого педагогічного досвіду навчання дітей з особливими освітніми потребами і створених для цього відповідних ресурсів (Антощак, 2017: 72).

Учитель для учнів – це головна дієва особа, яка проводить з дітьми переважно більшість часу. Серед обов'язків проведення навчальних занять, пізнавальних екскурсій та різного виду свят. Кожна з цих форм має різні цільові настанови, власну структуру й методику проведення. Проте є певні аспекти, які належать до розряду методичних і освітніх вимог і які обов'язково повинен виконувати педагог, який працює в інклюзивному класі на уроках математики зокрема.

По-перше, тема уроку повинна відповідати перспективному плануванню вчителя. При укладанні тематичного плану потрібно враховувати наступність у роботі, поступовість формування вчителем, вихователем, психологом, учителем-дефектологом, логопедом та іншими фахівцями вмінь і навичок поведінки дитини.

По-друге, будь-яка форма педагогічного спілкування повинна мати чітко окреслені цілі. Зокрема, освітня ціль має вирішувати завдання щодо опрацювання навчального матеріалу за програмною, опанування дітьми навчальних занять, розвиток у них умінь і навичок. Виховна ціль покликана вирішувати завдання, пов'язані з відпрацюванням типових моделей поведінки, з оволодінням дітьми комунікативними вміннями та навичками, з розвитком позитивних емоцій. Корекційно-розвивальна ціль полягає в тому, якщо у класі є дитина з особливими освітніми потребами, яка вчиться паралельно зі звичайними дітьми, то корекційні завдання мають чітко орієнтувати педагога як на розвиток здібностей і можливостей усіх дітей, так і на виправлення прогалин у знаннях і поведінці окремої дитини за допомогою спеціальних педагогічних і психологічних прийомів.

По-третє, ключовими умовами успішності всіх учнів, а отже, й інклюзивної освіти, є зміна (адаптація) структури самого уроку математики, плану і логіки викладу навчального матеріалу, спадкоємність планів і послідовність залучення дітей до активної роботи на уроці, використання системи математичних вправ і прикладів за принципом поступового їх ускладнення.

У конспекті уроку математики вчитель має окремо відобразити план діяльності на уроці дитини з особливими освітніми потребами. Учитель може по-різному підійти до вирішення такої проблеми:

1. Скласти два варіанти планування: для всього класу і окремо для дитини з особливими освітніми потребами.

2. Під час складання загального плану необхідно включити в нього окремі блоки завдань для кожної дитини, яка через особливі освітні потреби потребує додаткової уваги, індивідуального підходу. Типи завдань і форми організації освітньої діяльності можуть бути різними, найважливіше, про що треба пам'ятати, – це те, що на уроці математики така дитина постійно мусить бути зайнята, так само як й інші діти. Після кожного етапу заняття необхідно зробити підсумок, наголошуючи учням на тому, що вони вже зробили, і зосереджуючи їхню увагу на наступних завданнях. Підведення таких проміжних підсумків стає своєрідним стимулом для дитини і спонукає її до подальшої активної роботи на уроці і вирішення математичних завдань. Особливо важливим і необхідним цей аспект є для дитини з особливими освітніми потребами.

Використані вчителем методи і прийоми – це інструменти, за допомогою яких він досягає вирішення освітніх завдань уроку математики. Усвідомлений відбір і вмиле використання певної сукупності методів і прийомів стають запорукою успішного проведення уроку математики (Методичні рекомендації, 2019). Поєднувати або змінювати засоби і методи залежно від навчальної ситуації треба так, щоб при цьому змінювалися види освітньої діяльності учнів, щоб змінювався домінуючий аналізатор (слух, зір, моторика, пам'ять і логічне мислення у сприйнятті матеріалу), щоб були задіяні кілька аналізаторів.

Урахування особливостей учнів передбачає узгодження форми і змісту заняття, методів і прийомів його проведення, а також й особистісного, індивідуалізованого, а не нормативного способу

оцінювання навчальних досягнень учня. Працюючи із здобувачами початкової освіти з особливими освітніми потребами на уроці математики, беззаперечно, треба враховувати також і їхні психологічні особливості. Уважаємо за необхідне виокремити окремі такі аспекти.

Пристаючи до вирішення математичної задачі, вчитель має допомогти дитині відкрити підручник, віднайти потрібну сторінку, вказати на номер задачі, під час читання її умови підказувати, який саме рядок читає інший учень (оскільки діти не можуть довго утримувати увагу). Такі ситуації трапляються в будь-якому класі. Проте якщо дитина може, але не хоче з певних причин стежити за ходом уроку, то вона однозначно потребує особливої уваги. Якщо мова йде про інклюзивний клас, то тут діти просто не можуть стежити за ходом уроку, саме тому їм потрібна постійна допомога вчителя.

Під час проведення уроку інколи потрібно скоротити час на виконання певного завдання або кількох з них (якщо це питання до змісту – то доцільно обговорити три – чотири питання, зміст слід максимально скоротити, бо учні, здебільшого, швидко втомлюються).

Під час відповіді на запитання учневі треба дати трохи більше часу на обдумування, оскільки реакція дітей може бути уповільненою.

На письмові роботи, тести відводиться більше часу (тут учень має знайти зошит, ручку, відкрити зошит і тощо, необхідною також є допомога вчителя, щоб зосередити увагу учня на майбутній роботі).

Зокрема, для дітей з особливими освітніми потребами завдання треба формулювати так, щоб:

- завдання легко було сформулювати і в усній, і в письмовій формі;
- завдання було виражене одним дієсловом, коротко і конкретно, воно може включати кілька етапів;

- при формулюванні завдань треба показати кінцеву мету – математичне рішення;
- формулюючи завдання усно, вчитель має стояти поруч з учнем;
- треба дати змогу дитині закінчити розпочате завдання.

Щоб правильно оцінити і зусилля, докладені дитиною, і рівень виконання завдання, вчителю необхідно враховувати такі аспекти:

- намагатися відзначити хороше, а не погане в поведінці учня;
- не зважати на дрібні порушення дисципліни;
- бути готовим до того, що зміни у поведінці дитини можуть бути пов'язані з прийомом

медикаментів;

- обдумати разом з дитиною якесь «особливе» слово, після проголошення якого вчителем вона зрозуміє, що не належно поводить себе;

- використовувати проміжну оцінку, щоб відобразити позитивне у роботі учня;

- дозволяти учневі переписати завдання (або повторно виконати його), щоб отримати кращу оцінку і враховувати її при оцінюванні;

- використовувати систему оцінювання: зараховано – не зараховано, коли йдеться про оцінювання прогресу в зростанні та розвитку учня. За умови, що дитині з особливими освітніми потребами важко відповідати перед усім класом, необхідно створити для неї можливість оприлюднити виконане завдання в малій групі.

Робота в малих групах на уроках математики, з одного боку, допомагає таким учням розкритися, проявити свої потенційні можливості, а з іншого, – вчитися у своїх товаришів. Хороших результатів можна досягти і групуючи учнів парами (або мікрогрупами) для виконання спільного завдання чи проекту, щоб один з учнів міг подати приклад іншим. Недоречною є постійна допомога дитині з особливими освітніми потребами, постійний контроль за нею. Такій дитині потрібно дозволити самостійно розв'язати математичну задачу чи вирішити приклад, прийняти самостійне рішення в певних ситуаціях, при цьому треба хвалити її і, таким чином, учити вирішувати завдання, давати собі раду в конкретних навчальних ситуаціях, котрі можуть виникнути на уроках математики.

Зміна структури уроку математики, плану і логіки, зв'язок планів і послідовність включення дітей, вправи за наростаючою складністю – умови успішності всіх учнів, отже, й інклюзивної освіти. У конспекті уроку окремо повинен бути відображений план діяльності на уроці для дитини з особливими освітніми потребами. Учитель може по-різному підходити до вирішення цієї проблеми: складати окремо плани для всього класу і для дитини з особливими освітніми потребами; зробити загальний план із

включенням блоків завдань для кожної дитини, яка потребує індивідуального підходу, додаткової уваги (Колупаєва, 2016: 12).

Форми можуть бути різними, головне – відобразити в ході уроку математики траєкторію діяльності дитини з особливими освітніми потребами в класі. Кожен етап уроку необхідно фіксувати, орієнтуючи учнів на те, що вони вже зробили і що їм належить ще зробити. Підведення підсумків стає своєрідним стимулом, що спонукає учня до включення у більш складні види діяльності. Особливо цей аспект важливий для дитини з особливими освітніми потребами (Колупаєва, 2016: 12).

Обговорення результатів. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу дійти висновку, що діти з особливими освітніми потребами – це учні, що потребують додаткових ресурсів, чії освітні потреби виходять за межі певних стандартів, які об'єднуються у групи осіб з інвалідністю, із порушеннями психофізичного розвитку, з незначними порушеннями здоров'я, з соціальними проблемами і обдарованих (В. Бондар, Дж. Ендрюз, Дж. Джонсон, А. Колупаєва, І. Кузава, Т. Ліщинська та ін.).

У Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами термін «діти з особливими освітніми потребами» вжито у такому значенні: це діти сліпі та із зниженим зором, глухі та із зниженим слухом, з тяжкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, з порушеннями опорно-рухового апарату, розумовою відсталістю, діти із складними вадами розвитку (у тому числі діти з розладами аутичного спектру), навчання і виховання яких здійснюється у спеціально створених умовах». Саме тому головну увагу в дослідженні ми зосереджуємо на учнях з особливими освітніми потребами. За А. Колупаєвою, інклюзивна освіта – це система освітніх послуг з урахуванням принципу забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу.

Висновки. Отже, у роботі вчителя зі здобувачами початкової освіти з особливими освітніми потребами на уроках математики потрібно зважати на індивідуально-типологічні особливості дитини, використовувати диференційований підхід. Планування уроку математики в інклюзивну класі повинно включати в себе як загальноосвітні завдання (задоволення освітніх потреб у межах державного стандарту), так і корекційно-розвивальні завдання. При організації режиму уроку математики в інклюзивну класі вчитель повинен дотримуватися таких вимог до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: урок повинен мати чіткий алгоритм; кожне завдання, яке пропонують дітям з особливими освітніми потребами, теж має відповідати певним алгоритмам дій; використання значної кількості наочності з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей (вади зору, слуху, мовлення та ін.); зміна видів діяльності здобувачів початкової освіти.

Література

Антощак О. Інклюзивна освіта: шляхи від теорії до практики. *Директор школи. Шкільний світ*. 2016. № 9. С. 72-78.

Боряк О. В. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку: дис. докт. пед. наук: 13.00.03. К., 2019. 567 с.

Зозуля В. Діти з особливими освітніми потребами: подолання упередженого ставлення. *Психолог*. 2017. № 19-20. С. 75-79.

Колупаєва А. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. № 3. С. 7-18.

Луценко І. Правові аспекти запровадження інклюзивної освіти в Україні. *Початкова школа*. 2017. № 3. С. 53-56.

Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти на 2019-2020 н.р. (додаток до листа МОН від 5.08.2019 р.). – URL: <http://mon.gov.ua/app>. (дата звернення 6.08.2020).

Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 21 червня 2018 року. К.: «Наша друкарня». 2018. 176 с.

Forms and methods of inclusive work in mathematics lessons in primary school

Dubrovskaya Larysa⁴

Nizhyn State University named after Nikolai Gogol, Nizhyn, Ukraine

⁴ *Candidate of Pedagogical Sciences (Ph D in Pedagogy), Associate Professor of the Department of Pedagogy, Primary Education and Educational Management of the Nizhyn State University named after Nikolai Gogol*

Hordienko Tetyana⁵*Nizhyn State University named after Nikolai Gogol, Nizhyn, Ukraine***Dubrovsky Valery⁶***Nizhyn State University named after Nikolai Gogol, Nizhyn, Ukraine*

The article clarifies the content of the concepts "person with special educational needs", describes the features of the organization of education in an inclusive classroom in mathematics lessons; identified special educational needs of primary school children with disabilities on the basis of a secondary school, explored effective ways of inclusive work in mathematics lessons in modern primary school. Innovative technologies of multilevel support of participants of educational process are offered: technology of adaptation of the child to a new educational level; teacher support technology; technology to help the child in the learning process; family interaction technology; technology of personality education. The following methods of inclusive learning in mathematics lessons in primary school are described: supportive learning, parallel learning, alternative learning, learning in small groups, alternate learning, team learning. Innovative technologies are considered, which realize the complex multilevel character of support of participants of pedagogical process and by means of which support of participants of educational process at lessons of mathematics is carried out: technology of adaptation of the child to new educational level; teacher support technology; technology to help the child in the learning process; family interaction technology; technology of personality education. The aspects that belong to the category of methodological and educational requirements and which must be performed by the teacher in mathematics lessons in an inclusive classroom are indicated: the topic of the lesson should correspond to long-term planning; pedagogical communication should have clearly defined goals, adaptation of the structure of the mathematics lesson. Options for solving the problem of planning a math lesson and creating a lesson outline in an inclusive classroom, focusing on children with special educational needs. Planning a math lesson in an inclusive classroom should include both general education tasks to meet the educational needs within the state standard and correctional and developmental tasks.

Keywords: *inclusion, inclusive education, inclusive class, person with special educational needs, educational process.*

References

- Antoshchak, O. (2016) Inkluzivna osvita: shliakhy vid teorii do praktyky [Inclusive education: ways from theory to practice]. *Dyrektor shkoly. Shkilnyi svit.* 9, 72-78. [in Ukrainian]
- Boriak, O.V. (2019) Teoriia i praktyka formuvannia movlennievoi diialnosti rozumovo vidstalykh ditei molodshoho shkilnoho viku [Theory and practice of formation of speech activity of mentally retarded children of primary school age]. Kiev. 567. [in Ukrainian]
- Kolupaieva, A. (2016) Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy za chasiv nezalezhnosti Ukrainy: etapnist u stratehichnomu vymiri [Education of children with special needs since the independence of Ukraine: stages in the strategic dimension]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia.* 3, 7-18. [in Ukrainian]
- Lutsenko, I. (2017) Pravovi aspekty zaprovadzhennia inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Legal aspects of the introduction of inclusive education in Ukraine]. *Pochatkova shkola.* 3, 53-56. [in Ukrainian]
- Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii navchannia osib z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v zakladakh osvity (2019-2020) [Methodical recommendations on the organization of training of persons with special educational needs in educational institutions for 2019-2020 academic year (Appendix to the letter of the Ministry of Education and Science dated August 5, 2019)]. Retrieved from <http://mon.gov.ua/app>
- Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: vykyky sohodennia: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (2018) Kyiv, Nasha drukarnia [in Ukrainian]
- Zozulia, V. (2017) Dity z osoblyvymy osvitynymi potrebamy: podolannia uperedzhenoho stavlennia. [Children with special educational needs: overcoming prejudice]. *Psykholog.* 19-20, 75-79. [in Ukrainian]

Accepted: June 16, 2021

⁵ Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor of the Department of Pedagogy, Primary Education and Educational Management of the Nizhyn State University named after Nikolai Gogol

⁶ Senior lecturer of the Department of Pedagogy, Primary Education and Educational Management of the Nizhyn State University named after Nikolai Gogol

Підписано до друку 26.03.2021. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарн. «Агіал» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 8,7.
Наклад 100 пр.
Видавець Букаєв Вадим Вікторович
вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02.03.2007 р.
Тел. 0949464393, 0487431393 e-mail – 7431393@gmail.com